

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI!

Ryškėjant esmingai naujam tarptautinės politikos faktoriui – po Antrojo pasaulinio karo susiformavusių valstybių sienų revizijai naudojantis tautinių bendruomenių ir tautinių mažumų autonomizacija – naujausias *Nepriklausomybės* sąsiuvinis numeris problemą filosofiniu ir politologiniu lygmeniu analizuoja remdamasis lietuviškosiomis realijomis. Profesoriaus Vytauto Radžvilo straipsnis formuluoja svarbiausią šiuo požiūriu Lietuvos valstybės priedermę – garantuoti visų Lietuvos piliečių laisvę, santarvę ir bendrąją gerį neatiduodant jų jokiai – nei savai, nei svetimai – partinei vergijai.

1940 metais buvo išleista Jurgio Plieninio slapyvardžiu pasirašyta žymaus lietuvių rašytojo Balio Sruogos knygelė *Paskutinė kryžkelė. Lietuvio žodis lenkui*. Joje su tikru inteligento humanisto susirūpinimu apžvelgtas ilgaamžis lietuvių ir lenkų santykių kelias ir gyvenimas unijinėje valstybėje iki natūralios šio darinio baigties. B. Sruogos raštuose dar neskelbtas publicistinis tekstas – tai viltingas laiškas, raginantis ir į istoriją, ir į ateitį pažvelgti taip, kad kaimynai galėtų gyventi ir oriai, ir teisingai. Tekstas skelbiamas kaip to meto lietuvių politinės sąmonės dokumentas.

Mąstymų skyriuje pristatome jauno mokslininko Vytauto Sinicos tekstą, atsiliepiantį į intensyvėjantį tautos esmės ir paskirties apmąstymą šiuolaikinėje politologijoje ir gyvenime.

Svarbiausių Lietuvos gyvenimo datų paminėjimo rubrikoje pateikiama visa Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio įsikūrimo 25-mečio minėjimo Lietuvos mokslų akademijoje stenograma, rodanti Sąjūdžio idealams ištikimų žmonių požiūrį ir į istorinę, ir į šiądieninę Lietuvą.

Paminimas Vilniaus arkikatedros atšventinimas bei Lietuvos tautinio olimpinio komiteto atkūrimas.

Baigiama pristatyti Lietuvos politinės minties antologija – anotuojamas jos trečiasis tomas.

Redaktorius

FAKTAI IR ĮŽVALGOS**VYTAUTAS RADŽVILAS**

AUTONOMIZMAS ŠIANDIEN

1. Memel – Wilno: neišmoktos istorijos pamokos

Lietuvos vidaus ir užsienio politika vis labiau atrodo tarsi apkerėta tamsios ir pikta linkinės jėgos. Vadinamasis „Lietuvos lenkų“ klausimas artėja prie sunkiai prognozuojamos atomazgos. Didėja tikimybė, kad ši atomazga bus sąjūdinių laikų masto politinis sprogišmas. Tokią baigtį žada šio seniai svarstomo ir įtampą visuomenėje kurstančio klausimo siūlomi sprendimai. Tikėtis kitokios baigties sunku dėl akivaizdžios priežasties. Per visą atkurtos valstybės istoriją turbūt dar nebuvo iškilęs joks kitas klausimas, kurį būtų buvę mėginama išspręsti šitaip nesugebant arba nenorint suvokti ir atvirai įvardyti tikrojo jo turinio bei esmės. Būtent šia prasme apie valstybės užsienio politiką tenka kalbėti pasitelkus apkerėjimo vaizdinį.

Apkerėjimas yra kone masinis. Beveik visi vykstančių diskusijų dalyviai – siūlomų sprendimų šalininkai ir priešininkai – lyg užburti kartoja frazes apie „įtemptus Lietuvos ir Lenkijos santykius“ ir esamą arba galimą valstybės „konfliktą“ su lenkakalbių šalies piliečių bendruomene. Visais atvejais vartojamos tos pačios, lėkštomis mąstymo klišėmis virtusios formuluotės. Skiriasi tik problemos ištakų aiškinimai ir siūlymai, kaip ją spręsti. Panirus į šitaip apibrėžtą diskusijų lauką nebepastebima, kad įtempti abiejų valstybių santykiai, kaip ir pačioje šalyje tvyranti įtampa, tėra šalutinis ir ne toks jau reikšmingas emocinis fonas, nukreipiantis dėmesį nuo tikrojo ir iš tiesų potencialiai itin pavojingo konflikto, galinčio turėti pragaištingų padarinių visoms į jį įsitraukusioms arba veikiau sumaniai įtrauktoms šalims. Nėra jokio Lietuvos ir Lenkijos ar mūsų valstybės ir jos lenkakalbių piliečių konflikto. Vyksta Lietuvos valstybės ir sugebėjusios politiškai ir teisiškai legalizuoti šioje valstybėje jai priešiškos jėgos – prieš Lietuvos nepriklausomybę kovojusio TSKP padalinio, vadinto Pietryčių Lietuvos autonomininkais, – sukeltas ir kryptingai eskaluojamas konfliktas.

Neįtikėtina, tačiau dėl suprastėjusių santykių su Lenkija ir vidaus trinių skubama kaltinti Lietuvos valstybę ir muštis į krūtinę dėl jos padarytų tariamų klaidų bei nuodėmių. Tiesiog stebėtina pamirštami pamatiniai faktai, kurie privalėtų būti išeities ir atramos taškais mėginant rimtai ir giliai apmąstyti iškilusias problemas. Taigi visų pirma pamiršta, kad prieš du dešimtmečius Lietuvoje veikė gausios ir stiprios antivalstybinės jėgos. Tačiau atkūrus Nepriklausomybę nebūta net menkiausio mėginimo politiškai ir teisiškai neutralizuoti šias jėgas. Atpirkimo ožiais tapo ir už antivalstybinę veiklą buvo nubausti vos keli viešumoje labiausiai reikęsi ir todėl gerai įsidėmėti, tačiau, ko gero, anaipol ne pagrin diniai ir ne pavojingiausi TSKP platformininkai – jedinstveninkai ir Pietryčių Lietuvos autonomininkai. Kiti pradingo, tarsi mostelėjus burtų lazdele. Kur jie dingo ir ką veikia

šiandien – šis svarbus klausimas tapo savotišku tabu ir apie tai nedrįstama net užsiminti. Būtent toks „užmaršumas“ lemia, kad akademinėje ir viešojoje erdvėje svarstant įvairius vadinamojo „lenkų klausimo“ aspektus faktiškai vadovaujamasi prielaida, jog visi Lietuvos pasus paėmę nepriklausomybės priešininkai „praregėjo“ ir tapo lojaliais atkurtosios valstybės piliečiais. Būtent ši iš piršto laužta, – nežinia kuo pagrįsta ir nepatikrinta – prielaida valdo daugiau negu keistus problemų sprendimus siūlančių „ekspertų“, pirmiausia istorikų bei politologų, ir šiuos siūlymus užsimojusių įgyvendinti politikų vaizduotę ir mąstymą.

Vengiama atvirai prabilti ir apie prieš dvidešimt metų padarytą tikrą, o ne įsivaizduojamą milžinišką politinę klaidą. Vadinamųjų „autonomininkų“ nuožmi kova prieš Lietuvos nepriklausomybę buvo sunki našta ir egzistencinis iššūkis atkurtai ir dėl išlikimo kovojusiai jaunai valstybei. Aplinkybėms susiklosčius nepalankiau, jos padariniai galėjo būti katastrofiški. Kiekviena panašiai nepriklausomybę atkūrusi ir turinti politinį savisaugos instinktą valstybė būtų išmokusi gautą pamoką ir padariusi kuo rimčiausias išvadas. Deja, Lietuvos valdžios nieko nesuprato ir nieko nepasimokė. Autonomininkų *de facto* okupuotoje ir atskirtoje šalies dalyje pagrįstai ir teisėtai įvestas tiesioginis valdymas buvo skubotai ir neapdairiai panaikintas neįvykdžius teritorinės-administracinės reformos ir nesuformavus būsimosios savivaldos pareigūnų branduolio iš valstybei lojalių vietos gyventojų. Neatlikus šių absoliučiai būtinų pertvarkymų, teritorija buvo paslaugiai, kaip ant lėkštutės, perduota administruoti ką tik joje siautėjusiems aršiams ir nesutaikomiems valstybės priešams.

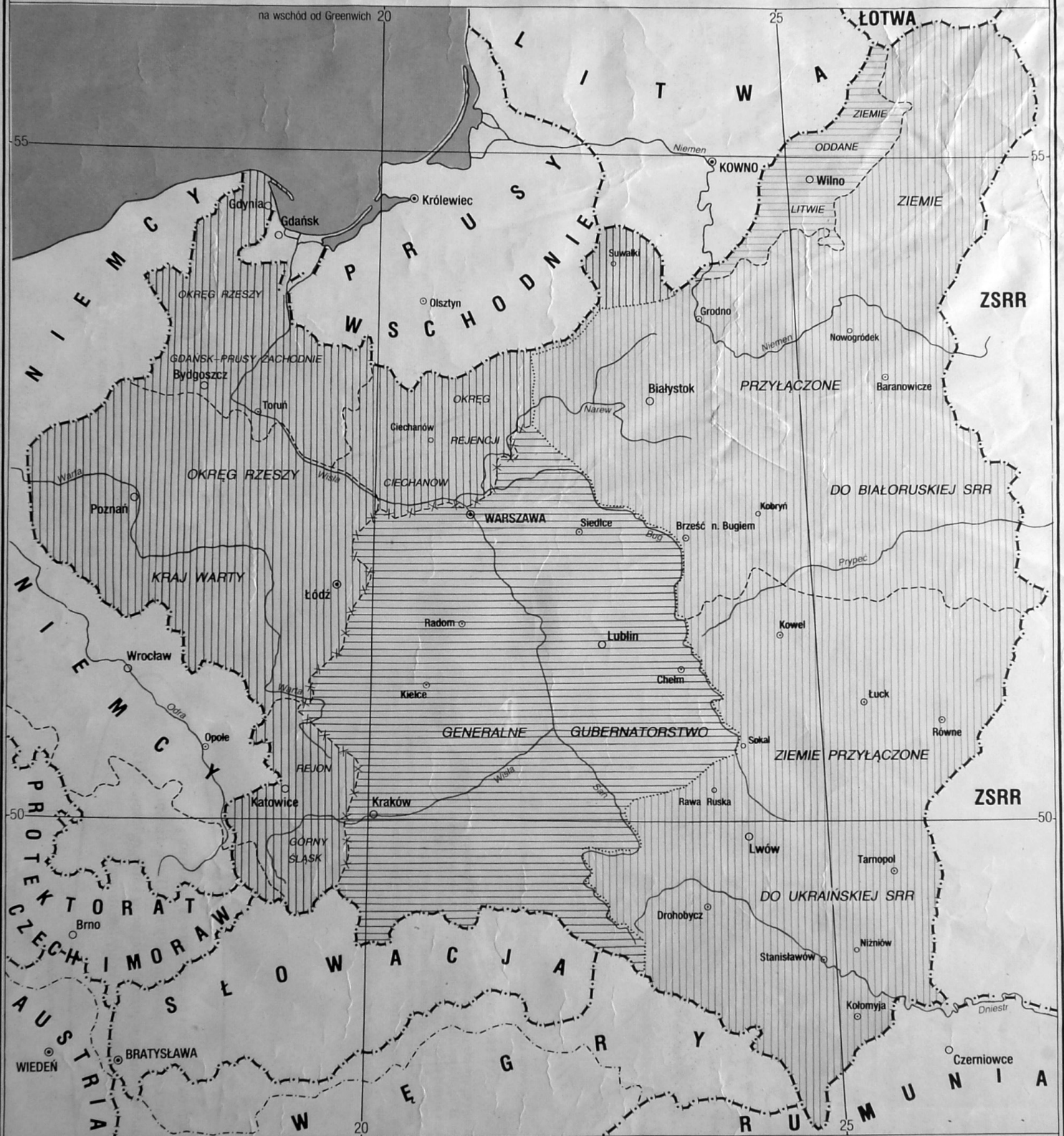
Visi jie, išskyrus vienintelį Nepriklausomybės Aktui nepritarusį ir dėl to apgailestaujančią buvusios LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatą, niekada nepripažino, kad kovodami prieš atgimstančią Lietuvos valstybę padarė klaidą ar juo labiau tai valstybei yra nusikalėtė. Nėra nė menkiausių įrodymų, kad šie žmonės kada nors būtų mėginę išpirkti savo klaidas ir kaltes sąžiningu ir konstruktyviu darbu savo šaliai. Priešingai, tai, kas ištisus du dešimtmečius vyksta buvusiose autonomininkų valdose, sunku pavadinti kitaip, kaip ankstesnės antivalstybinės veiklos tęsia naujomis priemonėmis. Lietuvos valstybės institucijos ir absoliuti dauguma politikos tyrinėtojų bei komentatorių cechui priklausančių „ekspertų“ į šią veiklą žiūri pro pirštus ir jos tarsi nepastebi. Dėl Pietryčių Lietuvoje vykdomos ardomosios veiklos nerimaujantys piliečiai ir organizacijos, taip pat apie šiame krašte susiklosčiusią padėtį mėginanti informuoti žiniasklaida ne tik negirdimi, veikiau jie visi pašiepiami kaip trumparegiai „nesusipratėliai“ ir „panikos“ skleidėjai.

Du dešimtmečiai istorijos požiūriu – tik akimirka. Tačiau panašu, kad Lietuvoje jie prilįgsta kone amžinybei. Čia praeities atmintis tokia trumpa, kad net nesugebama atpažinti, kaip nuosekliai ir metodiškai kartojami veiksmai, kurių liudininkais buvo šimtai tūkstančių ir šiandien gyvenančių žmonių. Todėl ir nesugebama įžvelgti ir pripažinti, kad 1991 m. rudenį išsilakstę autonomininkai galėjo paprasčiausiai pasinaudoti TSKP įkūrėjo V. Uljanovo (Lenino) išmintimi, jog kovodama už savo siekius boševikų partija turinti veikti ne tik pogrindyje. Prireikus dera be skrupulų pasinaudoti legaliomis kovos priemonėmis, kurias daro prieinamas „buržuazinė“ parlamentinė demokratija. Pasinaudodami šia išmintimi, vakarykščiai autonomininkai ir jų reikalo tęsėjai susibūrė į legaliai veikiančią antivalstybinę partiją – Lietuvos lenkų rinkimų akciją, ir tai buvo iš tiesų apgalvotas ir toliaregiškas jų žingsnis. Jų rankose atsidadė nauji ardomosios antivalstybinės veiklos įrankiai, kuriais – tai reikia pripažinti – jie sumaniai naudojasi.

Daugelis viešosios erdvės komentatorių ir net politikų „piktinasi“, kad plūstantis Europos Parlamente šios organizacijos vedlys sistemingai iškraipo faktus ir šmeižia Lietuvą dėl lenkų tautinei bendrijai priklausančių jos piliečių teisių menamų pažeidimų. Tačiau nepasakoma, jog tai nėra paprastas šmeižtas. Tarsi nematoma, o gal iš tikrųjų nepastebima, kad Lietuvai turintis atstovauti europarlamentaras šitaip triūsia ne vienas, jis veikia ranka rankon su bendraminte ir bendražyge Tatjana Ždanok – aršiai prieš Latvijos nepriklausomybę

OKUPACJA I ROZBIÓR POLSKI WE WRZEŚNIU 1939 R.

Skala 1:3 000 000

--- granice przed rozbiorem Czechosłowacji

--- granice państwowe 31 VIII 1939

..... linia demarkacyjna
między Niemcami i ZSRR z 28 IX 1939

---X---X---X--- linia rozgraniczenia między ziemiemi
polskimi wcielonymi do Rzeszy i Generalnego Gubernatorstwa

--- linie wewnętrznych podziałów administracyjnych na ziemiach okupowanych

ziemie polskie wcielone do Niemiec

ziemie polskie pod administracyjną okupacją Niemiec

ziemie polskie wcielone do ZSRR

ziemie polskie przekazane przez ZSRR Litwie

Wyk. E. Kozłowski

kovojusio „Interfronto“ nare, nė nemėginančia slėpti patologinės neapykantos jos neva atstovaujamai, o iš tikrųjų sistemingai ir metodiškai diskredituojamai valstybei. Žinia, kurią naudodamiesi europarlamentaro statusu ir galimybėmis visai Europai siunčia šie du idėjiškai artimi veikėjai, nėra paprastas melas ir šmeižtas todėl, kad iš tiesų vykdoma nuosekli ir kryptinga dezinformacijos ir propagandos kampanija. Šių europarlamentarų visai Europai skleidžiama žinia yra ta pati, kurią demokratijos ir tautiniams klausimams jautriems Vakarams kadaise siuntė Kremlius, mėginęs juos atgrasyti nuo paramos Baltijos šalių nepriklausomybės siekiams. Demokratinių šalių visuomenės ir vyriausybės buvo dezinformuojamos ir bauginamos, kad Baltijos šalyse į valdžią veržiasi „nacionalistinės“ ir „fašistinės“ jėgos, kurioms ir terūpi skriausti ar net sunaikinti jose gyvenančias tautines bendrijas ir mažumas. Dabar tą pačią žinią monotoniškai transliuoja Rusijos valstybinė propaganda. Pasak jos ruporų, Baltijos valstybėse įsitvirtinę „etnokratiniai“ ir „kvazifašistiniai“ režimai, jose trūksta demokratijos, pažeidinėjamos žmogaus teisės ir engiamos tautinės mažumos. LLRA lyderis ne tik uoliai kartoja ir skleidžia šią propagandą Briuselio koridoriuose, bet ir paslaugiai teikia jai gyvuoti būtinas melagingas žinias. Tačiau Lietuvoje sugebama tik gailiai dūsauti ir verkšlenti dėl tokio „nesąžiningo“ ir „negražaus“ jos atstovo Europos Parlamente elgesio. Nėra politinės valios ir drąsos pavadinti tokią veiklą tikruoju vardu ir paaiškinti jos esmę bei tikslą užsienio partneriams. O ypač derėtų tiesiai ir atvirai paklausti strategine partnere vis dar laikomos Lenkijos Respublikos vadovų, ko jie iš tiesų siekia remdami asmenį, dalyvaujantį trečiosios šalies vykdomame propagandiniame kare prieš Lietuvos valstybę. Padaryti šių paprasčiausių dalykų nesugebama. Rezultatas – nepabaigiami Lietuvos atgailavimai ir teisinimaisi dėl nebūtų nuodėmių nuolankiai įrodinėjant, kad ji nėra dramblys.

Tačiau LLRA vedlio dalyvavimas kitos valstybės vykdomoje antilietuviškoje propagandinėje kampanijoje – tik ledkalnio viršūnė. Kitaip negu pasimetusios ir besiblaškančios Lietuvos visuomenė ir valdžia, LLRA, pirmiausia jos vadovybė, žino, ką daro ir ko siekia, nes turi aišką, kruopščiai parengtą politinių veiksmų programą ir nuosekliai ją įgyvendina. Tikslas yra tas pats, kaip ir prieš du dešimtmečius. Siekiama visais atžvilgiais – kalbiniu, kultūriniu, socialiniu ir politiniu – kuo labiau izoliuoti šios organizacijos valdomus Pietryčių Lietuvos rajonus nuo likusios šalies dalies ir, pasyviai stebint Lietuvos visuomenei ir valdžiai, galutinai paversti juos *de facto* nepriklausomu autonominiu regionu. Įtvirtinus tokią autonomiją ir šiame krašte pradėjus gyventi vien pagal LLRA nustatytą tvarką, beliktų kantriai išlaukti „geresnių laikų“, kai galbūt vėl rasis palanki proga pakartoti TSKP pirmtakų žygį ir pamėginti paversti šią teritoriją „nepriklausomu“ Padniestrės ar Šiaurės Osetijos tipo pseudovalstybiniu dariniu. Visa įvykių raida nuostabiai primena Klaipėdos krašto scenarijų, tačiau to panašumo atkakliai nenorima matyti. Veikiau priešingai: bus pasakyta, kad toks įvykių scenarijus gali gimti tik perkaitusioje vaizduotėje, nes Lietuva priklauso taikingų ir draugiškų Europos Sąjungos valstybių šeimai, o jos saugumą patikimai garantuoja galingas NATO gynybinis skydas. Toks „argumentas“ iš tiesų gali pasirodyti svarus ir nuskambėti gana įtikinamai. Juk kur kas sunkiau, negu bėgti nuo nemalonios tikrovės, yra vadovautis nuostata, kad strateginis ir toliaregiškas geopolitinis mąstymas tuo ir skiriasi nuo trumparegiško konjunktūrinio tarpvalstybinių santykių scenarijų dėliojimo, kad jis nebūna esamos padėties mechaniška projekcija į ateitį. Todėl belieka trumpai priminti: ne tik 1923 m., bet net ir 1932 m. daug kam vis dar atrodė, kad Kaipėdos kraštas prijungtas prie Lietuvos visiems laikams. Sugebėję anksti pamatyti virš Lietuvos besitelkiančius geopolitinės audros debesis ir raginę imtis atsargumo priemonių, prof. Kazys Pakštas ir kiti įžvalgesni to meto žmonės buvo mandagiai negirdimi arba vadinamųjų „realistų“ atvirai pašiepiami kaip paikystės svaichiojantys keistuoliai. Iš tiesų būtent jie giliai suprato pamatinį geopolitikos principą: valstybių santykiai yra takūs ir juose nėra

nieko amžino. Kaip akivaizdžiai rodo vyraujantis požiūris į vadinamąjį „lenkų klausimą“, ši klaida kartojama, nes aštuoni karčios istorinės patirties dešimtmečiai nieko neišmokė.

2. *Memel – Wilno*: trys svarbiausieji LLRA programos punktai

Norint įsitikinti, kad *Memel – Wilno* analogija nėra atsitiktinė ir paviršutiniška, tereikia kruopščiau ir dalykiškiau panagrinėti LLRA politinės programos turinį. Pirmasis jos punktas – reikalavimas įteisinti asmenvardžių rašybą nevalstybine kalba. Iš pirmo žvilgsnio jis atrodo nekalčiausias ir lengviausiai patenkinamas. Kaip teigia šio reikalavimo kėlėjai ir gausūs jo rėmėjai, patenkinti jį esą itin lengva, nes pakanka į lietuvišką abėcėlę įtraukti porą kadaise jose tarsi ir egzistavusių raidžių. Pateikiamas ir didžiai „kilnus“ tokį žingsnį grindžiantis argumentas – esą šitaip būtų įgyvendintos ne tik kitakalbei tautinei bendrijai priklausančio Lietuvos piliečio žmogaus teisės, bet net ir apsaugota privati jo nuosavybė. Mat asmens pavardė irgi esanti tos nuosavybės dalis. Šis su švelnia silpnaprotyste besiribojantis argumentas rodo, kad persiėmus privačios nuosavybės ideologija, nuo jos galima apkvaisti tiek, jog net nebesugebama suvokti, kad asmens pavardė iš principo negali būti vien privati jo nuosavybė, nes ji pirmiausia yra jo tapatumą nurodantis žymuo ir atpažinimo ženklas bendraujant su kitais žmonėmis. Kitaip sakant, pavardės kaip privačios nuosavybės samprata yra absurdas. Vien „privati“ pavardė būtų nenaudinga ir nereikalinga pačiam asmeniui, tad turėti tokią pavardę būtų paprasčiausiai beprasmiška. Būtent todėl, kad pavardė skirta ne „asmeniniam vartojimui“, jos žodinė ir rašytinė raiška ir vartoseną visur ir visada yra kontekstinė, t. y. kalbinė ir kultūrinė konvencija. Turbūt tik „privačios pavardės“ vaizdinio hipnotizuojančiu poveikiu galima paaiškinti didžiai keistą faktą, kad vykstant diskusijoms dėl asmenvardžių rašybos, taip ir nebuvo iškeltas be galo svarbus ir įdomus klausimas, kodėl asmenvardžių laikyti „privačia nuosavybe“ neskuba kitos Europos Sąjungos šalys? Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos ar Vokietijos piliečiais tapę lietuviai taip ir neturi progos pasigirti jų pasuose išdidžiai besipuikuojančiomis – č, ž ar é raidėmis. Maža to, vengiama plačiau ir giliau pasvarstyti dar įdomesnę klausimą, kodėl ES Teisingumo teismas vis dėlto atmetė už Lenkijos piliečio išteklėjusios mūsų šalies pilietės skundą, kuriame Lietuva buvo kaltinama kaip tik dėl šitokios tariamos diskriminacijos – esą dabar galiojanti pavardžių rašybos asmens dokumentuose tvarka pažeidžianti jos teises. O juk šio autoritetingo teismo priimtas sprendimas turėtų būti vertas ypatingo dėmesio. Mat turint omenyje Europos Sąjungoje vyraujančias integracines tendencijas tarsi derėjo laukti visai priešingo ESTT verdikto. Ko gero, racionaliausias ir įtikinamiausias paaiškinimas būtų toks: kad ir kokie stiprūs „internacionalizmo“ vėjai pučia šių dienų Europoje, teismas vis dėlto suprato, kad, patenkinus ieškovės skundą, faktiškai būtų buvęs paneigtas Europos Sąjungai priklausančių šalių valstybinių kalbų jurisdikcijos tų šalių teritorijoje principas. Vaizdingiau sakant, tokiu sprendimu šios šalys kalbiniu požiūriu būtų buvusios akimirksniu paverstos „Babelio bokštais“, ir šitaip būtų buvusi atverta nesantaikos ir kitų bėdų visoje Europoje Pandoros skrynia. Šiuo atveju sveikas protas, o gal savisaugos instinktas, laimėjo prieš konjunktūrinius ideologinius ir politinius motyvus, ir lemtinga riba nebuvo peržengta.

Tačiau Lietuvoje teismo sprendimas faktiškai buvo nuleistas negirdomis ir toliau vaikiškai žaidžiama su ugnimi. Viena svarbiausių tokio lengvabūdiškumo priežasčių neabejotinai yra ta, kad ir įžengus į trečiąją atkurtos valstybės gyvavimo dešimtmetį vis dar menkai suvokiama, kuo tikra politika skiriasi nuo vargano buitinio politikavimo. Tikra politika visada grindžiama principais, ja siekiama įgyvendinti ilgalaikius strateginius tautos ir valstybės interesus. Buitinis politikavimas paprastai grindžiamas trumpalaikės ir tariamos naudos motyvais, todėl ilguoju laikotarpiu toji nauda neretai pasirodo esanti tik iliuzinė, o vien jos besivaikanti pseudopolitika – žalinga ir net pragaištinga. Turint nors kiek lakesnę

vaizduotę nesunku suvokti, kad pernelyg „lankstūs“ ir „praktiški“ sprendimai gali sukelti itin nepraktiškus padarinius.

Šiuo atveju tariamai praktiškas požiūris apakina taip, kad pasiduodama iliuzijai, jog turtinant lietuvių kalbos abėcėlę pakaks ją kukliai papildyti vos dviem – q ir w – raidėmis. Bet juk užmojis įteisinti asmenvardžių rašybą lotyniško raidyno pagrindu sudarytų abėcėlių raidėmis reiškia tai, kad mūsų raidynui tektų svetingai priglobti visą puokštę raidžių su egzotiškiausiais diakritiniais ženklais – tuo nesunku įsitikinti net paviršutiniškai pasidomėjus lotyniškos kilmės raidynų įvairove.

Lietuva nėra uždara šalis, joje pamažu gausėja iki šiol čia negyvenusioms tautinėms grupėms priklausančių žmonių. Todėl nuo principų pereinant prie kasdieniškesnių ir praktiškesnių dalykų belieka paklausti: kodėl siūlomų inovacijų skatintojai ir rėmėjai yra šventai įsitikinę, kad patenkinus LLRA reikalavimus lietuviškąjį raidyną „praturtinti“ keliomis lenkų kalbos abėcėlės raidėmis šis reikalas tuo ir baigsis? Jeigu bus paneigtas, t. y. paverstas teisine fikcija, konstitucinis lietuvių kalbos kaip valstybinės principas, kokiais politiniais ir teisiniais principais bus galima remtis, kai prireiks atmesti analogiškas kitų savitus raidynus turinčių kalbų atstovų Lietuvoje pretenzijas?

Priimdamas minėtąjį sprendimą ES Teisingumo teismas pademonstravo sveiką nuovoką: jokia šalis nepajėgtų patenkinti panašių pretenzijų vien dėl techninių priežasčių. Tuo gali įtikinti nedidelis mintinis eksperimentas. Įsivaizduokime kur nors šiauriniame Lietuvos pakraštyje oficialius dokumentus tvarkančią ir savitai rašomą pavarde turintį pilietį, primygtinai reikalaujantį valdžios pareigūno rašyti jo pavardę taip, kaip ji buvo rašoma tolimojoje jo gimtinėje. Kai pareigūnas kompiuterio klaviatūroje neras reikiamos raidės su diakritiniais ženklais, pilietis akimodu susivoks ir paskelbs, kad jis esą „diskriminuojamas“ ir žeminamas piktybiškai iškraipant jo pavardę. Turint omenyje visoje ES šiuo metu vyraujančią neretai hipertrofuotą jautrumą vadinamajam žmogaus teisių klausimui, darosi aiški ir politinė tokio „lankstumo“ perspektyva: ES teismai bus užversti lavina Lietuvos piliečių skundų dėl tariamų jų teisių pažeidimų. Neabejotina ir tai, kad tokie iš pirmo laukti skundai bus meistriškai paversti propagandinį karą prieš Lietuvą maitinančių melagingų ir šmeižikiškų faktų neišsenkamu šaltiniu. Kad tokia perspektyva nėra vien įsivaizduojama, rodo jau minėtas precedentas – ES Teisingumo teismo nagrinėtas pilietės ieškinys Lietuvos valstybei.

Galiausiai sprendžiant asmenvardžių rašybos reikalą nevalia išleisti iš akių dar vienos itin svarbios aplinkybės, galinčios tapti svarių argumentų. Jau seniai pastebėta, kad keliant reikalavimą Lietuvai įteisinti asmenvardžių rašybą originalo kalba kažkodėl vadovaujamasi dvigubais standartais ir panašūs reikalavimai nekeliami kitoms šalims. Šiaip ar taip, sunku įsivaizduoti, kad greitai (jeigu apskritai kada nors) galėtų išaušti diena, kai, pavyzdžiui, kitose ES valstybėse arba JAV bus pulta autentiškai, t. y. su visais diakritiniais ženklais, rašyti lenkiškus asmenvardžius. Tokios viltys nesiejamos net su mūsų kaimyne Latvija, kur asmenvardžiai originalo kalba rašomi tik antrame paso puslapyje, o pats įrašas turi ne juridinę, o veikiau simbolinę reikšmę. Primygtinis spaudimas Lietuvai elgtis kitaip atrodo keista ir paaiškinimo būtinai reikalinga išimtis. Pamačius, kodėl Latvijoje galiojanti asmenvardžių rašymo tvarka tenkina, o siūloma panaši Lietuvoje – ne, peršasi tik vienas racionalus ir stulbinamai banalus atsakymas. Latvijoje nėra perspektyvų sukurti lenkakalbių gyventojų autonominio krašto, tad šis klausimas nelaikomas politiškai aktuali ir nematoma prasmės be reikalo gadinti santykius su šia valstybe. Ten lošiama kita – vadinamųjų rusakalbių gyventojų – korta.

Antrasis autonominių politinės programos punktas laikytinas pirmojo tęsiniu – tai reikalavimas jų valdomoje teritorijoje įteisinti vietovardžių rašymą nevalstybine kalba. Pirmiausia pasakytina, kad patenkinus šį reikalavimą senoviniai, prasmingi, gražūs, daž-

nai ir poetiški šio krašto pavadinimai – tokie kaip Šalčininkai, arba Šalčios žemė, – būtų sudarkyti, iškraipyti ir paversti tokiais keistenybėmis kaip *Solečniki* – neatpažįstamais ir karikatūriškais beprasmiškų garsų deriniais. Tačiau reikalas nėra vien estetinis – šio klausimo politinė potekstė ir implikacijos nepalyginti svarbesnės. Tiesą sakant, pamiršti jas įmanoma tik turint itin trumpą istorinę atmintį. Užmaršiams šio reikalavimo rėmėjams tenka priminti, kad TSKP jėdinistveninkų ir autonomininkų spaudoje mirgėjo straipsnių, kuriuose nertasi iš kailio įrodinėjant, kad būtent *Solečniki*, o ne kažkokie Šalčininkai esąs senovinis ir tikrasis šios gražios vietovės pavadinimas. Prieš du dešimtmečius Lietuvos visuomenė pajėgė suprasti, kad šios pseudomokslinės rašliavos paskirtis yra pramanytais kalbiniais „argumentais“ pagrįsti sukilusių prieš Lietuvos Respubliką separatistų užmačias atplėšti dalį jos teritorijos.

Šiandien nemenka tos visuomenės dalis „europeizuota“ tiek, kad jau nebeįstengia atpažinti, jog už LLRA reikalavimo rašyti vietovardžių ir gatvių pavadinimus ne lietuvių kalba, o ypač versti juos į lenkų kalbą slypi ankstesnysis autonomininkų tikslas kalbiškai nužymėti ir nuo likusios valstybės dalies geografiškai bei politiškai atiboti jų kontroliuojamą regioną. Kartu būtų toliau įtvirtinama ir įteisinama jų pirmtakų ir idėjinių vedlių skleista melaginga istorijos versija, kad šie rajonai nėra Lietuvos tikrųjų etninių žemių dalis. Tai savaime reikštų, kad juose nuo seniausių laikų gyvenantys lietuviai ir kiti vietos gyventojai būtų priversti jaustis gyveną ne savo protėvių žemėje, nes būtų jau oficialiai laikomi „įnamiais“ ir „svečiais“, nežinia kada ir kaip čia atsibasčiusiais ir apsistojusiais ginčytinoje ir tik laikinai Lietuvos Respublikai priklausančioje teritorijoje. Kad tikslas yra būtent toks ir jo atkakliai siekiama, akivaizdžiai patvirtina paties Valdemaro Tomaševskio viešai išsakyta principinė nuostata, jog ne Pietryčių Lietuva turi integruotis į Lietuvos Respublikos gyvenimą, bet priešingai – visi joje gyvenantys arba apsigyvenantys šalies piliečiai turi integruotis ir prisitaikyti prie LLRA įvestos tvarkos. Sunku įsivaizduoti, kaip dar tiesmukiškiau ir aiškiau būtų galima pasakyti, kad LLRA, kaip ir jos pirmtakai TSKP autonomininkai, Pietryčių Lietuvos nelaiko ir nepripažįsta Lietuvos valstybės dalimi. Deja, Lietuvoje vyraujanti „stručio“ politika skatina kišti galvą į smėlį, vos tik susiduriama su nemalonia tikrove. Todėl šis atvirai paskelbtas separatistinis *credo*, kaip ir daugybė kitų šio politiko akibrokštų, buvo aptakiai įvertintas kaip nekaltas pasikarščiajimas.

Ne kas kita, o ta pati lietuviškoji stručio politika verčia pamiršti seniai žinomą tiesą, kad daugybės konfliktų ir karų įžanga kaip tik būdavo ginčai dėl etninės bei istorinės teritorijų priklausomybės, ir kalbiniai argumentai neretai nulemdavo. Todėl save gerbianči ir sveiką savisaugos instinktą turinti valstybė seniai privalėjo aiškiai pareikšti savo požiūrį vietovardžių rašybos klausimu. Šiuo atveju galima ir būtina principinga ir tvirtai ginama nuostata: niekas neneigia, kad dėl įvairių istorinių aplinkybių Pietryčių Lietuvoje atsirado gausi lenkiškai kalbanti tautinė bendrija, tačiau nei ji, nei kiti šio regiono gyventojai neturi turėti nė mažiausių abejonių, kad ši teritorija kada nors buvo ar bus pradėta laikyti ne etninių ir istorinių Lietuvos žemių dalimi. Todėl neturėtų būti daromos jokios nuolaidos, keliančios abejones dėl politinės ir valstybinės šių rajonų priklausomybės ir neatsakingiems politikieriams padedančios kurstyti dalies naivių šio krašto gyventojų iliuzijas, kad jie gyvena „svetimos“ valstybės „užgroboje“ žemėje ir kada nors ši padėtis gali pasikeisti. Tvirtai ir nuosekliai laikytis šios nuostatos yra vienintelis būdas padaryti galą TSKP autonomininkų inspiruotoms ir LLRA veikėjų toliau kurstomoms politinėms spekuliacijoms šia tema.

Trečiasis ir galbūt svarbiausias naujųjų autonomininkų programos punktas yra pasiekti, kad valstybinė lietuvių kalba šiame regione būtų suvokiama ir oficialiai traktuojama kaip „svetimos“ Lietuvos valstybės primesta kalba, be kurios geriausia būtų apsieiti arba pramokti jos tik tiek, kiek ja šnekėti yra būtina ir neišvengiama, kol tenka – be abejo, laikinai

– dalyvauti tos valstybės viešajame gyvenime ir tvarkyti įvairius kasdieniškų reikalus. Būtent tokią prasmę turi ir V. Tomaševskio ne kartą viešai deklaruota nuostata, jog LLRA *niekada* nesutiks, kad būtų suvienodinti lietuvių kalbos valstybinio egzamino reikalavimai visiems šalies abiturientams. Dėl šių reikalavimų ir toliau deramasi taip, tarsi ši programinė ir nuosekliai praktiškai įgyvendinama LLRA pozicija būtų niekada neišsakyta ir niekam nežinoma. Faktas, kad didelė dalis lenkiškas mokyklas baigiančių mokinių tinkamai neišmoksta valstybinės kalbos, jau du dešimtmečiai yra kruopščiai slepiama vieša, tad visiems puikiai žinoma paslaptis. Šių eilučių autorius tai žino ne iš nuogirdų, o iš praktinės patirties. Net ir be detalesnių tyrimų akivaizdu, kad nelietuviškas mokyklas baigusius studentus pagal lietuvių kalbos mokėjimą galima sąlygiškai suskirstyti į tris grupes. Pirmoji yra puikiai lietuviškai kalbantys ir rašantys jauni žmonės – tokių tikrai esama. Antriesiems priskirtini gana gerai buitinėmis temomis šnekantys, tačiau daug šiurkščių gramatinių rašybos klaidų darantys studentai. Tačiau yra ir gausi trečioji grupė – tie, kurių lietuvių kalba yra apgailėtinas žargonas, tikra kalbos parodija ir kurių parašytuose tekstuose neįmanoma įžvelgti net menkiausių mokykloje privalomų įgyti gramatikos žinių pėdsakų. Kokios yra šioms grupėms priklausančio jaunimo skaičiaus proporcijos, be abejo, galėtų atskleisti tik išsamus tyrimas, kurį seniai privalėjo atlikti už švietimo reikalus atsakingos valstybės institucijos. Tačiau tokių duomenų nėra, ir tai yra iškalbingas Lietuvos valstybės negalios ženklas. Tokia valstybinė nepatogių ir nemalonių faktų nutylėjimo politika baigėsi tuo, kad net aukščiausieji šalies vadovams tautinių bendrijų reikalais patarinėję asmenys galėjo sau leisti drąsiai klaidinti jų darbdavius, visuomenę ir daugelį metų skleisti melą, kad visi lenkiškas mokyklas baigę moksleiviai „puikiai“ moka valstybinę kalbą. Ir tik pajudinus baigiamojo egzamino klausimą iš mirties taško yla išlindo iš maišo. Paaiškėjo, koku mastu ir kaip įnirtingai sabotuojamas valstybinės kalbos mokymas LLRA kontroliuojamose mokymo įstaigose. Isteriška ir agresyvi reakcija į turintį pagaliau įvykti vienodą egzaminą visiems šalies moksleiviams savaip net naudinga. Bent jau tuo, kad net ir karščiausieji stručio politikos adeptams tapo nebeįmanoma toliau vaidinti nežinant tos viešos paslapties, jog per ketvirtį amžiaus nuo nepriklausomybės atkūrimo visose Lietuvos mokyklose taip ir nepradėta geranoriškai, atsakingai ir deramu lygiu mokyti valstybinės kalbos. Dalis abiturientų ją gerai išmoksta tik todėl, kad atsiranda pilietiškesnių, o kartais gal tik toliaregiškesnių ar praktiškesnių tėvų ir mokytojų. Jie supranta, kad nemokant valstybinės kalbos neįmanoma visavertiškai dalyvauti viešajame šalies gyvenime ir deramai įsitraukti į profesinę veiklą, todėl savo iniciatyva pasirūpina, neretai įveikdami jiems sąmoningai daromas kliūtis, kad jų vaikai tinkamai išminktų lietuvių kalbą. Tikėtina, kad tarp jų puikiai mokančių abiturientų, kurių skaičius nežinomas arba laikomas paslapyje, yra ir kovos prieš šią kalbą aršiausių vedlių atžalos. Skatindami paprastus Pietryčių Lietuvos žmones nesimokyti lietuvių kalbos ir kurdami kliūtis jos mokyti, bet patys būdami užkietėję ir apsukrūs sovietinio raugo nomenklatūrininkai, jie puikiai supranta šios kalbos mokėjimo svarbą ir apdairiai – dėl viso pikto – pasirūpina savųjų vaikų vieta ir ateitimi nekenčiamoje Lietuvos valstybėje. Kalbos nemokančiųjų laukianti dalia – likti antrarūšiais ir marginalizuotais visuomenės nariais bei šalies piliečiais – skirta ne jų, o šio krašto „prastuomenės“ vaikams. Nomenklatūrinio LLRA elito interesas kuo ilgiau užkonservuoti tokią „prastuomenę“ ir padaryti ją kiek įmanoma gausesnę – akivaizdus. Jam gyvybiškai svarbi valstybinės kalbos nemokanti, neišprususi, nekvalifikuota, nuo likusios šalies visuomenės ir darbo rinkos atskirta pigi ir, svarbiausia, politiškai lengvai manipuliuojama darbo jėga.

Tačiau LLRA pastangos „apsaugoti“ jų valdomos teritorijos gyventojus nuo lietuvių kalbos turi gilesnę potekstę. Tikrasis politinis jų vykdomos kovos prieš lietuvių kalbą tikslas yra praktiškai parodyti, kad ir atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje nepaisant visų permainingų tarybų valdžia ir jos įvesta tvarka čia tebėra gyva. Niekinamas požiūris į lietu-

vių kalbą ir jos atsainus mokymas buvo neatsiejama tos tvarkos dalis. Tereikia prisiminti, kad ir sovietmečiu nelietuviškose mokyklose formaliai buvo „mokoma“ ir lietuvių kalbos. Tikrovėje šis „mokymas“ virto farsu ir veikiau buvo priemonė ugdyti tarybinio „proletarinio internacionalizmo“ dvasią. Lietuvių kalbos pamokos faktiškai buvo pasityčiojimo iš jos spektakliai, turėję tik stiprinti kitakalbčio jaunimo įsitikinimą, kaip beprasmiška ir juokinga mokytis apgailėtinos ir tarybinėje „brolišių tautų“ imperijoje pasmerktos išnykti, tad neturinčios ateities „čiabuvių“ kalbos.

Nepriklausomybės tarpsniu požiūris į lietuvių kalbą ir sovietinė jos mokymo tvarka iš esmės nepasikeitė. Kaip ir sovietmečiu, jos mokomasi ir išmokstama tik savanoriškai, nes Lietuvos valstybė ne tik neturi politinės valios įgyvendinti visavertį privalomąjį lietuvių kalbos mokymą, bet ir savo elgesiu demonstruoja, kad be šios kalbos galima puikiai išsiversti. Jos nemokantiems moksleiviams paslaugiai atvertos net universitetų durys. Gerai ją mokantieji diskriminuojami ir, vaizdžiai kalbant, paliekami kvailių vietoje. Tokia „natūrali“ diskriminacija yra kaip tik tai, ko reikia LLRA veikėjams. Juk šitaip savaime, be jokių propagandinių kalbų, palaikomos ir ugdomos jaunimo antipilietinės ir antivalstybinės nuostatos. Sunku įsivaizduoti geresnį būdą skiepyti jaunimui nepagarbą ir priešišumą lietuvių kalbai ir pačiai valstybei, negu praktiškai jam „įrodyti“, kad Lietuvos Respublika yra tik greitai ištirpsiantis mirazas. O paprasčiausias būdas tai „įrodyti“ – apginti ir išsaugoti privilegiją nesimokyti šios valstybės oficialios kalbos. Reikia pripažinti, kad TSKP–LLRA autonominiškai keliomis galvomis pranoksta jų spaudimo ir šantažo įbaugintą Lietuvos valdžią ir trumparegiškai mąstančią visuomenės dalį. Mat jie puikiai suvokia ne tik politinį savosios kovos prieš valstybinę kalbą tikslą, bet ir didžiulę moralinę ir simbolinę tos kovos prasmę. Kaip ir sovietmečiu, jiems ir toliau yra labai svarbu moraliai ir psichologiškai žeminti lietuvių tautą ir menkinti jos atkurtos valstybės garbę bei orumą. Privilegijos nesimokyti lietuvių kalbos išsaugojimas todėl ir būtų ne tik politinė, bet ir moralinė bei simbolinė antivalstybinio gaivalo pergalė – ji „pastatytą į vietą“ savo valstybę, įžūliai išdrįsusią atkurti „čiabuvių“ tautelę. Tokia pergalė prikišamai ir vaizdžiai liudytų: siekėte kažkokios nepriklausomybės, dėjote dėl jos aukas, bet varganos jūsų pastangos buvo ir liks tuščios ir beprasmiškos. Padėties šeimininkai ir toliau esame mes, nes gyvenate ir gyvensite pagal mūsų diktuojamas sąlygas ir tvarką. Ir kol kas jie savaip yra teisūs – nes laimi. Kai pačiame Vilniaus centre vyko iš Pietryčių Lietuvos mokyklų suvežtų moksleivių „protesto akcija“, Lietuvos valdžios institucijose taip ir neatsirado nė vieno politiko ar pareigūno, kuris būtų išdrįsęs drąsiai pažvelgti į tikrovę ir atvirai pasakyti: ši ir panašios „protesto akcijos“ yra ne kas kita, o kovos dėl nepriklausomybės laikotarpiu TSKP jedinstveninkų ir autonomininkų rengtų antivalstybinių mitingų tęsinys save nepriklausoma drįstančioje vadintis Lietuvos valstybėje.

Žvelgiant per šios nuosekliai ir tvirtai vykdomos politinės programos prizmę jau nepakanka santūriai ir mandagiai pasakyti, kad daugybės „plačiai mąstančių politikų“ ir „europiniais standartais besivadovaujančių ekspertų“ skleidžiami teiginiai, esą Lietuvos valstybė pati „sugadino“ santykius su Lenkija ir Lietuvos lenkų tautine bendrija, yra ne tik klaidingi, bet ir absurdiški. Šie „politikai“ ir „ekspertai“ neįstengia arba nenori matyti ir pripažinti akivaizdaus ir nepaneigiamo fakto, kad Lietuvos valstybė ne tik nenukrypstamai laikosi elgesio su etninėmis mažumomis ir tautinėmis bendrijomis europinių standartų, bet gerokai juos pranoksta. Juk tiksliai vertinant ir apibūdinant esamą padėtį, galima tvirtai pasakyti, kad Lietuvoje gyvenčios tautinės mažumos ir bendrijos ne tik turi visas tarptautinių konvencijų ir sutarčių laiduojamas teises, bet – griežtai kalbant – švietimo ir kultūros srityse joms suteiktos privilegijos, apie kurias jų tautiečiai kitose šalyse gali tik pasvajoti. Svaidymasis priekaištais ir kaltinimais Lietuvai dėl „sugadintų“ ar „bloginamų“ santykių su kaimynais savaime pradeda reikšti jau ne vien paprastą trumparegiškumą ir kvailumą,

bet kažką dar blogesnio – jis vis labiau primena mazochistinę vakarykščio baudžiauninko ar vergo saviplaką. O tai yra tebesitęsiančio moralinio ir politinio Lietuvos visuomenės ir valstybės pakrikimo ir bestuburiškumo požymis. Turbūt neįmanoma rasti kitos Europos valstybės šalies, kuri taip klusniai leistųsi vedžiojama už pavadžio ją sunaikinti trokštančių vidaus jėgų ir taip nuolankiai skubėtų tenkinti kitų valstybių primetamus jos suverenitetą ribojančius ir orumą žeminančius reikalavimus.

3. Memel – Wilno. „Už jūsų ir mūsų laisvę!“

Toks jeigu ne visuotinį, tai tikrai masinį apsidėmą liudijantis aklumas reikalauja paaiškinimo. Greičiausiai jį lemianti priežastis yra ne viena. Tačiau svarbiausia, ko gero, yra okupacijos laikotarpiu spėjusi įvykti tautinės ir valstybinės sąmonės atrofija. Lietuvą okupavusi imperija darė tai, ką tokiais atvejais daro visos imperijos – okupuotos šalies gyventojus stengėsi paversti ištikimais ir klusniais savo valdiniais. Iš tautos sąmonės buvo siekiama su šaknimis išrauti visus prisiminimus apie tarpukario Lietuvos Respubliką, visais įmanomais būdais diegiamas įsitikinimas, kad pats šios valstybės atsiradimas 1918 m. buvo kažkokia istorinė klaida ar nesusipratimas.

Šios pastangos nenuėjo veltui. Atkuriant valstybę šis įsitikinimas jau buvo spėjęs giliai įsišaknyti daugybės piliečių sąmonėje ir net virsti „natūralia“ ir „savaime suprantama“ nuostata. Dauguma valstybei formaliai atstovaujančių ir jos interesus privalančių atkakliai ginti politikų ir pareigūnų gali vadintis įvairiai – prezidentais, ministrais pirmininkais, ministrais, ambasadoriais ar dar kitaip, – tačiau jų žodžiai ir veiksmai negailestingai išduoda, kad minėtoji nuostata gyva ir puikiai veikia. Iškilus su Lietuvos gyvybiniais interesais susijusiam klausimui, jie automatiškai pradeda mąstyti ir elgtis ne kaip nepriklausomos ir suverenios valstybės reprezentantai, o kaip kokios nors kitai valstybei priklausančią teritoriją administruojantys pareigūnai, pasirenkę stropiai įvykdyti kiekvieną aukštesnės valdžios siunčiamą direktyvą.

Būtų nesąžininga tokiu pataikavimu kaltinti vien politikus. Pietryčių Lietuvos reikalų „ekspertais“ tituluojamų žinomų istorikų ir politologų patarimai bei siūlymai, kaip dera spręsti šio regiono problemas, daugeliu atveju tiesiog glumina, nes sunku patikėti jų autorius turint bent elementarią nuovoką, jog apskritai egzistuoja toks dalykas kaip Lietuvos valstybės interesai. Tiesą sakant, kartais susidaro įspūdis, jog nesuvokiama, kas apskritai yra pati valstybė. Kitaip sunku būtų paaiškinti, kaip gali būti viešai išsakomi ir ką galėtų reikšti teiginiai, kad Lietuvos valstybė privalo stengtis, jog tautinėms bendrijoms ir mažumoms joje „patiktų“ gyventi. Savaime suprantama, jokia piliečių diskriminacija tautiniu pagrindu yra iš principo nepateisinama ir neleistina – visų valstybės piliečių teisės ir pareigos turi būti vienodos. Tačiau įžvalga, kad valstybė piliečiams turi „patikti“, jau yra visai kas kita. Ją reikėtų vertinti kaip visiškai naują pasaulinės politinės minties žodį, nes dar niekas nėra pasakęs, jog valstybė gali egzistuoti ir išlikti visomis išgalėmis stengdamasi pelnyti jos piliečių palankumą ir meilę. Pavertus tokį santykį su piliečiais pamatiniu valstybės egzistavimo principu, akimirksniu subyrėtų bet kuri valstybė, kuri gali „nepatikti“ piliečiams dėl įvairiausių priežasčių, pavyzdžiui, dėl to, kad reikalauja mokėti mokesčius.

Neverta apsigaudinėti: tokia hipertrofuota „tolerancija“ yra ne kas kita, o aiškus neįtikėtinai nususišlavęs tautinės ir valstybinės sąmonės požymis. Baigiantis sovietmečiui net akademiškesnių humanitarinių ir socialinių mokslų – apie TSKP istoriją, „mokslinį“ ateizmą ir komunizmą neverta net kalbėti – žmonėms faktas, kad gyvena kadaise nepriklausomoje, tačiau okupuotoje valstybėje, jau nebuvo, vaizdžiai kalbant, egzistencinė problema, o paprasčiau – visai nerūpėjo. Nors dar šnekantys lietuviškai ir turintys šiokių tokių sentimentų savo kultūrai ir kraštui, jie visais atžvilgiais jau buvo tapę lojaliais Tarybų šalies piliečiais.

Su Komunistų partijos programiniuose dokumentuose nubrėžta „brolišką tautų“ susiliejimo perspektyva iš esmės jau buvo susitaikyta, o daugeliui ji atrodė priimtina ir net artintina.

Atkūrus nepriklausomybę toji ištautinta ir išvalstybinta sąmonė išliko ir tebeegzistuoja įvilta ją į sumodernintą ir „versternizuotą“ žodyną. Atvirą ideologinį angažavimąsi „komunizmo statybos“ reikalui pakeitė „vertybinio neutralumo“ nuostata, po menamo „objektyvumo“ kauke iš tikrųjų slepianti senąją įprotį būti pasiruošus tarnauti bet kuriam šeimininkui. Lietuvos Respublikai atsirasti leidęs Jono Basanavičiaus projektas dekonstruojamas su tokiu pat ir net didesniu įkarščiu negu sovietmečiu. Ypač aršiai puolamas ir griauamas jo branduolys – moderniosios Lietuvos tautinę ir valstybinę savimonę grindžiantis tariamai „nemoksliskas“ ir „romantiškas“ istorinis pasakojimas. Akademinei ir populiarioji spauda užtvindyta rašiniais, kurie kiekvienoje normalioje šalyje būtų vienareikšmiškai priskiriami antivalstybinės ardomosios propagandos žanrui. Tam tikru atžvilgiu susiklosčiusi padėtis net prastesnė negu sovietmečiu. Mat neretai valstybės idėjiniai pagrindai dekonstruojami dangstantis „europinių vertybių“ sklaidos širma. Neįtikėtina, bet faktas: Lietuva yra turbūt vienintelė Europos, gal ir pasaulio, šalis, kurioje tautos išnykimas paskelbiamas strateginiu valstybės politikos tikslu. Žinomų ekspertų grupės sukurta ir Vyriausybės patvirtinta ilgalaikė šalies raidos strategija numato patraukliai skambančią „globalios Lietuvos“ viziją. Tačiau atidžiau įsigilinus į šios vizijos turinį ir esmę, netrunka paaiškėti, kad jos konceptualinė ašis yra tas pats sovietmečiu populiarus tautų susiliejimo „pasaulinėje komunistinėje visuomenėje“ motyvas. Skiriasi tik žodynas. Užuoat atvirai kalbėjus apie susiliejimą, lietuvių tautai brėžiama šiuolaikiškesnė perspektyva ne išlikti savo žemėje ir valstybėje gyvenančia visaverte politine tauta, o tapti išvietinta – po visą pasaulį pasklidusia ir pasaulinėje žmonijoje be pėdsakų ištirpsiančia „virtualia“ bendruomene.

Apskritai reikia pasakyti, kad Pietryčių Lietuvos problema iškilo pačiu laiku ir tapo tikru lakmuso popierėliu, negailestingai parodžiusiu apgailėtiną tautinės ir valstybinės sąmonės būklę. Visiškas didelės visuomenės dalies, o ypač politinių ir akademinių sluoksnių, nesugebėjimas adekvačiai perprasti šios problemos esmės ir pasiūlyti jos mastą ir svarbą atitinkančius sprendimus yra aiškiausias įrodymas, kad ir toliau puikiai veikia sovietinių okupantų visuomenės sąmonėje įdiegta, nepriklausomybės tarpsniu taip ir nesugebėta ištrinti tautos ir valstybės savanoriško su(si)naikinimo programa. Blogiausia, kad šios programos šerdį sudaranti mentalinė nuostata – įsitikinimas, jog modernioji Lietuvos valstybė buvo „istorinė klaida“, – įskiepyta taip giliai ir tvirtai, kad dažnai ja vadovaujamasi visiškai nesąmoningai. Todėl priekaištai, kad šių dienų neojedinstveninkams pataikaujantys politikai arba į jų propagandos dūdą pučiantys ekspertai ir komentatoriai išduoda valstybę ir jos interesus, ne visada yra teisingi. Išdavystė paprastai būna sąmoningas veiksmas, kai žinoma, kas, kodėl, kam ir už kiek yra išduodama. Ko gero, didžiausia šių dienų Lietuvos problema ir nelaimė yra kita: atkurtoji valstybė net po dviejų dešimtmečių taip ir neištvirtino daugybės, gal net daugumos, jos piliečių sąmonėje ir jiems iš tikrųjų neegzistuoja. Tokie formalūs piliečiai, tarp kurių gausu politinio, akademinio ir verslo elito atstovų, į Lietuvos Respubliką faktiškai tebežvelgia LTSR gyventojų – buvusios TSRS piliečio – akimis. Ilgus dešimtmečius bruktas požiūris, kad Lietuva iš principo negali gyvuoti kaip savarankiška valstybė, jiems tapo natūralus ir savaime suprantamas, o būdamas šitaip giliai internalizuotas, jis virto antrąja prigimtimi ir veikia kaip neišsąmoninta mąstymo bei elgesio nuostata. Todėl nors šitokie piliečiai gyvena tarsi vėl nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje, jie iš tikrųjų nepajėgia įsivaizduoti tos respublikos kitaip, kaip tik kokios nors kitos valstybės dalies – būtinai didesnio politinio darinio provincijos. Tenka pripažinti, kad šiuo atžvilgiu okupacijos sąlygomis gyvenęs ir ugdytas šiandieninis šalies politinis ir akademinis sluoksnis ne taip jau smarkiai skiriasi nuo dar ilgiau ir griežčiau „auklėto“ kitų buvusių tarybinių respublikų elito. Netikėtai žlugus TSRS ir joms tapus savarankiškoms

valstybėmis, jų „viršūnės“ buvo tokios pasimetusios ir sutrikusios, kad nežinojo, nei kas yra toji tarsi iš dangaus nukritusi ir visai netroškta nepriklausomybė, nei ką su ja daryti.

Gyvename keistu savosios istorijos tarpsniu. Riba tarp sąmoningos išdavystės ir įpročio aklai paklusti tapo tokia paslanki, kad darosi sunku atskirti piktavališką kenkimą savajai valstybei nuo paprasčiausio nemąstančio plaukimo pasroviui. Tačiau abiem atvejais padariniai yra tie patys. Metus atgalinį žvilgsnį į visą atkurtosios nepriklausomybės laikotarpį nesunku įsitikinti, kad neleistino ir nusikalstamo nuolaidžiavimo TSKP–LLRA autonominiams istorija yra tik du dešimtmečius trunkančio Lietuvos keliaklupsčiavimo prieš „civilizuotą pasaulį“ logiškas ir nuoseklus padarinys, tik epizodas ištisinėje vergiško padlaižiavimo stipresniesiems protrūkių grandinėje. Ryškiausiu perlu turbūt laikytinas pasaulio istorijoje vargu ar girdėtas LR Seimo „žygdarbis“, kai tautos ir valstybės likimą daugeliui dešimtmečių turėjusi nulemti Lisabonos sutartis buvo patvirtinta jos neskaičius. Dėl tų pačių priežasčių kai kuriems Lietuvos istorijos mokslo korifėjams yra pernelyg sunku suprasti tiesą, kurią nesunkiai suvokia visi blaivios nuovokos nepraradę ir tautinę bei valstybinę sąmonę dar turintys šalies piliečiai.

Kad ir kokios sudėtingos ir toliau tyrinėtinos būtų abiem pusėms tragiškai pasibaigusio XX a. pradžios lenkų ir lietuvių konflikto priežastys ir aplinkybės, nėra nė mažiausių abejonių dėl vieno pamatinio dalyko: giliausia ir svarbiausia šio konflikto priežastis buvo ta, kad to meto Lenkijos visuomenė, ypač politinis elitas, nepajėgė susitaikyti su faktu, jog į pasaulinės istorijos areną žengia naujas veikėjas – moderni ir savarankiška norinti būti politinė lietuvių tauta. Kitaip sakant, konfliktas kilo todėl, kad lietuviams nenorėta pripažinti teisės, kurios jau XIX a. siekė ir kurią išsikovojo kitos imperijų ilgai valdytos Europos tautos, – teisės sukurti nepriklausomą valstybę. Užuoat pripažinę ir gynę šią fundamentalią ir nepaneigiamą tiesą, tokie istorikai kurpia pasakojimą apie XX a. iš kažkur išdygusius „senlietuvių“ ir „naujalietuvių“ bei neva dėl pastarųjų kaltės prasidėjusį „dviejų lietuvių tautų“ vidaus pilietinį karą. Šiame pasakojime garsiai aidai marksistinis klasių kovos, arba klasinio pilietinio karo, motyvas. Tokie pasakojimai tam tikra prasme yra grįžimas į okupantų užsakymu Juozo Žiugždos sukirptos ir liūdnei pagarsėjusios Lietuvos sovietizuotos istorijos laikus. XXI a. pradžioje rašoma Lietuvos istorija daugeliu atžvilgiu tėra kiek atnaujintas ir prie pasikeitusių realijų pritaikytas, trumpai sakant – „europeizuotas“ šios sovietizuotos istorijos variantas. Tai yra radikaliai antilietuviška, XX a. „buržuazinio nacionalistinio“ valstybingumo tradiciją toliau atkakliai menkinanti ir neigianti, bet jau „europinių vertybių“ retorika dangstoma neomarksistinė Lietuvos istorijos versija. Toks požiūris į savo valstybę lemia, kad šalies humanitariniuose ir socialiniuose moksluose ne tik vengiama pareigos gaivinti ir stiprinti tautiškumo bei valstybingumo pradus, bet, kaip ir sovietmečiu, visuomenė gąsdinama pramanytais „nacionalizmo“ baubais, o kiekvienoje tautinės bei valstybinės sąmonės apraiškoje budriai ieškoma „siauro etnocentrizmo“ šmėklų. Ir visa tai vyksta šalyje, kurioje sveikos tautinės savivarbos reikia ieškoti su žiburiu, o vergiškai keliaklupsčiauti prieš visus „didžiaisiais broliais“ laikomus „strateginius partnerius“ ne tik nesigėdijama, bet tokia praktika paversta oficialia valstybės politika ir ja veikiau didžiuojamasi.

Neretai būgštaujama, kad užėmus tvirtą poziciją LLRA neojedinstveninkų atžvilgiu dar labiau pašlis ir taip gana įtempti Lietuvos ir Lenkijos valstybių santykiai. Tokie būgštavimai taps niekiniai, jeigu Lietuva elgsis kaip tikra valstybė ir sugebės aiškiai suformuluoti bei atvirai perteikti partnerei tvirtas savo nuostatas ne tik dėl padėties Pietryčių Lietuvoje, bet ir dėl pamatinių abiejų šalių santykių principų. Šie santykiai galėtų būti ne tik partneriški, bet ir bičiuliški. Tačiau jeigu paaiškėtų, kad Lenkija jų nepasirengusi gerinti, jie turi likti sudėtingi, nes geriau laikinai kęsti menkus kaimynų ginčus ir barnius, negu neatsakinga nuolaidžiavimo politika brandinti rimtą konfliktą, kuriam kaip tik ir kruopščiai purena

dirvą LLRA autonominiškai. Taip jau susiklostė, kad Lenkija neapdairiai parėmė prieš Lietuvos valstybę veikiančią politinę jėgą, todėl pati privalo rasti drąsos ir jėgų išsipainioti iš nemalonios ir pavojingos padėties. Stebint kai kuriuos šios šalies vadovų veiksmus ir pareiškimus, susidaro įspūdis, kad nesuvokiama, jog Lietuvos spaudimo politika nėra toliaregiška ir kaip tik naudinga trečiosioms šalims.

Visiškai akivaizdu, kad ši didelė valstybė turi visas prielaidas ir galimybes tapti Vidurio rytų Europos geopolitiniu traukos centru, tačiau panašu, kad šios galimybės yra laidojamos. Tokiu centru Lenkija galėtų tapti natūraliai, bet su viena būtina sąlyga. Ji turėtų nekartoti praeities klaidų ir pagaliau suvokti, kad XX a. pradžioje įvykę pokyčiai yra negrįžtami: atskirų gudų, lietuvių ir ukrainiečių tautų bei valstybių buvimas yra neatšaukiama geopolitinė realija, su ja derėtų susitaikyti. Tai reiškia, kad sąmoningos ar nesąmoningos pastangos paversti buvusios Abiejų Tautų Respublikos erdvę vieningu geopolitiniu vienetu remiantis valstybių nelygiateisiškumo ir vasaliteto principais yra iš anksto pasmerktos žlugti. Įmanoma tik glaudti suverenių ir lygiateisių valstybių sąjungą. Deja, kol kas judama ne jos link, – tokia perspektyva veikia tolsta. Nejaugi iš tiesų nesuvokiama, kad dabartinė Lenkijos politika Lietuvos atžvilgiu yra atidžiai stebima visose bendrą valstybę – ATR – kadaise sudariusiose šalyse ir duoda peno propagandai, siekiančiai gaivinti ir politiškai išnaudoti anaipol ne šviesiausius prisiminimus apie mūsų keturių tautų ir valstybių santykius pirmaisiais XX a. dešimtmečiais?!

Galiausiai kad ir kaip klostytųsi santykiai su kaimynine šalimi, Lietuvos valstybė privalo atikti moralinę ir politinę pareigą savo piliečiams ir ryžtingai ištaisyti prieš dvidešimt metų padaryto tikro nusikaltimo Pietryčių Lietuvai padarinius. Šis nusikaltimas visai nesusijęs LLRA autonomininkų keliamais priekaištais ir reikalavimais. Tikrasis nusikaltimas buvo tas, kad Lietuvos valstybė visus šio regiono gyventojus lengva ranka atidavė į autonomininkų sukurtą ir įtvirtintą neokomunistinę vergiją. Todėl jau XIX a. sukilimuose skambėjęs ir Sąjūdžio vėl iškeltas šūkis „Už jūsų ir mūsų laisvę!“ po dviejų nepriklausomo gyvenimo dešimtmečių kiek netikėtai vėl tapo aktualus ir turi būti paverstas realiais Lietuvos valstybės darbais ginant visų jos piliečių laisvę, santarvę ir bendrąją gerį.

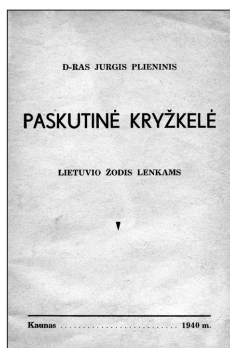

DOKUMENTAI

BALYS SRUOGA

LIETUVIO ŽODIS
LENKAMS

I. METAS SUSIPRASTI*

Šį rūstų metą, kada baisioje ugnyje griūva vertybės, dar taip neseniai atrodžiusios amžinomis, kada mirtis pakeičia valstybių sienas, visuomenės sluoksnių ir tautų santykiavimą, dulkėmis paverčia amžiais susislėgusius gyvenimo klodus, – šį rūstų metą kruvino gaisro pašvaistėje gyvenimas atvarė lietuvių ir lenkų į naujus santykius. Visi žino, kad tuose santykiuose praeityje, netolimoje ir tolimiausioje, buvo daug negera, buvo daug to, kas nuodyte nuodijo lietuvių ir lenkų gyvenimą ir kūrybą. Gyvenamieji tikrovės įvykiai parodė, kad senieji santykiavimo pagrindai buvo niekam tikę. Šiandien reikia su šaknimis išrauti iš gyvenimo, iš žmonių širdžių tą pikta sėklą, kuri trukdė lietuvių ir lenkų taikų bendradarbiavimą, kuri užteršdavo gyvybės šulinius ir kūrybos pastangas neapykantos ugnimi padegdavo.

Naujas gyvenimas yra neįmanomas be nuoširdaus abiejų tautų susipratimo, kurio taip trūko jų santykiuose per išstisus šimtmečius. Tas susipratimas ir dabar nebūtų įmanomas, jei lenkai nepasistengtų ar nepanorėtų suprasti lietuvių tautos troškimų, jos idealų, jos gyvybinių teisių, jos valios gyventi ir kurti. Kiek lenkai sugebės tai suprasti, priklausys jų, lenkų, Lietuvoje gyvenančių, materialinė ir moralinė gerovė ilgiems amžiams.

Norint išvengti klaidų ir nesusipratimų ateities santykiuose, reikia iš praeities pasimokyti, reikia išsiaiškinti, kas praeityje buvo negera, kas kitaip turėtų būti tvarkoma. Ne toks dabar metas, kad reikėtų viešai smerkti už buvusias nuodėmes ar kaltinti vaikus dėl tėvų darbų. Bet neišsiaiškinus buvusių klaidų ir nuodėmių, nebūtų galima susiprasti ir susitarti dėl ateities.

Lietuvis lenkui dėl jo tautybės niekuomet neturėjo ir neturi blogų jausmų, tautinės neapykantos lietuvis niekuomet nepažinojo ir nepažįsta. Tai parodo ir lietuvių geraširdiškumas elgesys su lenkų karo pabėgėliais, kurių tarpe yra ir įsitikinusių Lietuvos neprietelių, lietuviams daug, labai daug pikta padariusių, – ir jų lietuvių geraširdiškumas iš kitų nelaimingųjų tarpo neišskiria. Lietuvis visuomet pasižymėjo tautiniu pakantumu, dažnai – perdėtu pakantumu, nors dėl to ilgai pats skaudžiai nukentėdavo. Tikrai daug ką lietuvis skirtingai suprato ir jautė. Daug buvo tokių dalykų, kurie lenkui atrodė teisingi ir savaime suprantami ir kuriuos lietuvis jautė kaip baisią neteisybę, kaip skaudžią lenkų lietuviui daromą skriaudą. Daugelis net geros valios lenkų, net Lietuvai gero trokšdami, bet lietuvių visiškai nepažindami ir nesuprasdami, garbino tokius dalykus, kurie lietuviui dvelkė mirtimi ir grabu, ir jais savo veiklą grindė! Prie tokių dalykų priklauso ir lietuvių lenkų praeities santykiai, kuriuos net geriausios valios lenkai, išaugę senomis tradicijomis, sėmę išmintį iš senų knygų, garbino ir svajojo juos atgaivinti. Taip galvojo ir veikė ne tik

* Tekstas neredaguotas, patvarkytas tik techniškai. – Red.

Karikatūros iš leidinio: Kęstutis Skrupskelis „Vaikų žaidimas: Dvidešimto amžiaus karikatūros“. Versus aureus, 2008

Varšuvos valstybės vyrai, taip dažnai elgėsi ir lenkai, Lietuvos piliečiai. Šioje galvosenoje ir glūdėjo pati svarbiausioji lietuvių ir lenkų nesusipratimų priežastis, – iš jos sekė tokios gausios lenkų visuomeninės klaidos, iš čia sekė ir lenkų veiksmai, kuriuos lietuviai pajuto kaip naujas lenkų daromas Lietuvai skriaudas. Šiuo pagrindiniu reikalu lenkai pirmoje eilėje turėtų pasistengti suprasti lietuvių mintis ir jausmus.

Daugeliui net geros valios lenkų atrodė, kad Lietuva ir Lenkija turi tuos pačius valstybinius rūpesčius, tuos pačius valstybės draugus ir priešus, – reikia, esą, bendrai su jais ir tvarkytis. Taip pat buvę ir praeityje, – ir praeitis parodžiusi, kad tiems bendriems reikalams spręsti visų geriausia priemonė esanti bendra valstybė, tiksliau, Lietuvos ir Lenkijos šiokia ar tokia unija. Jei ji buvusi tokia gera praeityje, kodėl ji negalėtų būti gera ir ateityje? Šia mintimi buvo pagrįstas ir nepriklausomos Lenkijos buvęs santykiavimas su nepriklausoma Lietuva, šia mintimi lenkai pasitiko ir vertino lietuvių tautos atgimimą ir Lietuvos valstybės atstatymą, – šia mintimi besivadovavdami, stengėsi tvarkyti savo gyvenimą ir daugelis Lietuvoje gyvenančių lenkų. Iš to sekė naujos Lietuvai skriaudos ir naujos lenkų klaidos; kai kam jau dabar pasibaigusios taip tragiškai.

Lietuviai gerai supranta, kad senų tradicijų grąžinimą, šiokią ar tokią uniją, daugelis lenkų gali laikyti idealu, visomis priemonėmis siektinu. Bet lietuviai negali atsistebėti, kad gerų norų lenkas neįstengia ar nenori suprasti lietuvių minties ir jausmų unijos reikalu.

Per visus amžius unija buvo naudinga tik tai lenkams, vieniems lenkams, o lietuviams ir Lietuvai visuomet ji buvo pražūtinga. Lietuviai tai žino ne tik dabar, tai žinojo ir tuomet, kai nelaimių spaudžiami, buvo priverčiami visokias unijas pasirašinėti. Per visą istorijos eigą Lietuvai niekas nėra tiek bloga padaręs, kiek padarė tos unijos! *Unija buvo tik tai vaidas, forma naikinti Lietuvos valstybei ir lietuvių tautai pavergti.*

II. ISTORINĖS SKRIAUDOS LIETUVAI

2. *Krėvos unija. 1385 m.* XIV a. Lietuva gyveno sunkių metų. Grėbė jai rusai. Grėbė jai lenkai, kurie jau daug seniau pradėjo Lietuvą puldinėti. Grėbė jai vokiečiai, kuriuos kovai prieš Lietuvą, prieš lietuvių brolius prūsus į Pabaltijį atkvietė lenkų kunigaikštis mozūras Konradas jau 1230 m. Šitose aplinkybėse Lietuvos valdovai 1385 m. Krėvoje pasirašė su lenkais unijos raštą, kuriuo Lietuva pasižadėjo priimti krikštą, o Lietuvos kunigaikštis Jogaila sutiko vesti nemylimą ir niekuomet jo nepamilusią žmoną, vengrų karalaikę Jadvygą, kuri buvo įsimylėjusi austrų princą Vilhelmą Liuksemburgietį ir su juo pagal bažnyčios apeigas susižiedavusi. Jogaila už tą malonumą turėjo sumokėti tam austrų jauniui nenusisėkėliui iš Lietuvos išdo 200 000 florinų, kad jis lenkams nekeršytų už sulaužytą žodį. Jogaila su Lietuvos kariuomene turėjo atkariauti Lenkijai žemes, kurias jos valdovai buvo praradę. Jogaila pasižadėjo visą Lietuvą įjungti į Lenkiją, nelyginant kokią provinciją. Lenkai šitokia kaina parduodami svetimą, vengrų, mergaitę tikėjosi padarę puikų biznį, bet sulygta kaina buvo per daug lupikiška, kad ją būtų galima mokėti. Kaip buvo galima įjungti Lietuvą į Lenkiją, jei Lietuva tuomet buvo bent penkis kartus didesnė už Lenkiją? Ši sąlyga, kaip nesąmonė, niekuomet nebuvo įvykdyta, bent ji aiškiai parodė, kokie lenkų tikslai buvo Lietuvoje. Jau pirmoji unija siekė panaikinti Lietuvos valstybę. Vadinosi unija, o buvo grobimas.

2. *Astravos unija. 1392 m.* Veikiausiai paaikšėjo Krėvos unijos nesąmonė. Lietuvos įjungimas į Lenkiją neįvyko. Jogaila buvo priverstas paskirti Lietuvos valdytoją, Vytautą, kuris tučtuojau pradėjo kovą su lenkais dėl Lietuvos nepriklausomybės teisių atstatymo. 1392 m. Astravoje pasirašomas naujas unijos raštas, kuriame apie Lietuvos įjungimą į Lenkiją nėra nė žodžio.

3. *Vilniaus unija. 1401 m.* Lietuvos valdovas Vytautas įsivėlė į karus Rytuose ir 1399 m. skaudžiai pralaimėjo kautynes su totoriais ties Vorksla. Vos Lietuva nusilpo, lenkai skuba

prispausti ją. 1401 m. Lietuva buvo priversta pasirašyti Vilniuje naują unijos raštą, kuriame Lietuvos nepriklausomybė buvo vėl smarkiai aprėžta Lenkijos naudai.

4. *Horo d l e s unija. 1413 m.* Lietuva veikiai atsigavo, ir Vytautas ėmė sparčiai ruošti karo žygį prieš lenkų atkviestąjį kryžiuočių ordiną. Įvyko garsiosios Grunvaldo kautynės, kryžiuočiai – sukulti. Vytautas telkė sąjungininkus, Vytautas vadovavo kautynėms, Vytautas pats kovėsi, o Jogaila kautynių metu suspėjo keletą mišių išklausti. Vytauto vardas išaugo. Pirmas jo tolimesnis rūpestis buvo vaduoti Lietuvą iš unijos su lenkais. Prasideda ilgos derybos, pasibaigusios Horodlėje, kur Vytautui pavyko Lietuvai atkovoti daugiau savarankiškumo teisių, nors popieriuje unijos saitai ir toliau pasiliko.

5. *Luc k o susirinkimas. 1429 m.* Vytautas per visą savo gyvenimą stengėsi vaduoti Lietuvą iš unijos su Lenkija. Dar 1398 m. sudarydamas su vokiečiais vadinamąją Salyno sutartį, elgėsi kaip savarankis Lietuvos valdovas, – ne be pagrindo ir ne be prasmės tuomet per pokylį bajorai buvo jį paskelbę Lietuvos karaliumi. Lietuvos karalius – viešas išsivadavimas iš unijos su lenkais. Vakarų didžiosios valstybės, Rusija ir pats Jogaila sutiko Vytautą pripažinti Lietuvos karaliumi. 1429 m. į Vytauto pilį Lucke susirinko daugybė žmonių, atvyko Romos Imperijos imperatorius, keli karaliai, daugybė kunigaikščių, vyskupų, karo vadų ir t. t. Tokios svečių didybės mūsų laikų Tautų Sąjunga net savo žydėjimo metu nebuvo regėjusi. Vytautas turėjo vainikuotis karaliaus vainiku, kuris tam reikalui buvo pagamintas Vakarų Europoje ir kurį bevežant lenkai nukniaukė, – sutrukdė Vytauto vainikavimąsi, pastoję Lietuvai kelią į nepriklausomybę.

Lietuva gyvenime unijos su Lenkija vykdyti nenorėjo ir nevykdė, nors saitų ir negalėjo atsikratyti.

6. *Melniko unija. 1501 m.* lietuviai Melnike buvo pasirašę naują unijos raštą. Lenkams atrodė, kad tuo raštu lietuviai esą per mažai teikinkyti į lenkų vežimą, – lenkų seimas to rašto nepatvirtino, laukdamas geresnės progos, kada Lietuva nusilpnės. Tuo tarpu abi valstybės turėjo tikrai bendrą karalių, o šiaip gyveno visai savarankiškai.

7. *Liublino unija. 1569 m.* Lietuvai teko pakelti sunkų karą su Maskva dėl dabartinės Latvijos ir Estijos žemių. Carais Ivanas IV Baisiusis su visa Maskvos galybe veržėsi į Pabaltijį. Vienai Lietuvai sunku laikytis, Lietuva prašo lenkų pagalbos. Lenkai atsako: pirma pasirašykite naują unijos raštą, o apie pagalbą paskui kalbėsime! Po ilgų derybų ir karštų ginčų lenkai, matydami Lietuvos vargą, pasiūlė lietuviams godžias sąlygas. Lietuvos atstovai pasipiktinę atmeta jas ir išvažiuoja namo. Tuo tarpu karalius Zigmantas Augustas, lenkų bajorų įkalbinėjamas, pasielgia Lietuvos atžvilgiu visai išdavikiškai. Jis, kaip didysis Lietuvos kunigaikštis, buvo prisiekęs be lietuvių sutikimo nemažinti Lietuvos žemės. Dabar gi, užuot teikęs nelaimės ištiktai Lietuvai pagalbą, jisai savo režtu ją apiplėšia – jisai Lietuvos provincijas Kijevą, Valuinę ir Podolę paskelbia atimamas iš Lietuvos ir atiduodas lenkams! Turtiniausios Lietuvos žemės taip buvo iš pasalų jai išplėštos. Jų netekusi Lietuva jau viena nebegalėjo priešintis Maskvai. Lietuvos atstovai buvo priversti grįžti... Išdavė karalius Lietuvą, sulaužė priesaiką, apiplėšė – ir uniją kiša! Lietuviai unijos raštą rašėsi raudodami...! Didysis dailininkas Mateika atvaizdavo paveiksle šios unijos pasirašymą. Doras žmogus buvo Mateika, gerai žinojo jis ir Lietuvos istoriją. Vaizdavo jisai lietuvius beverciančius, o lenkus – nuleidusius akis: patiems lenkams, matyti, buvo gėda, kad jie taip nedorai ir negarbingai su Lietuva elgiasi! Reikia įsidėmėti, kad lenkų istorijos vadovėliai, taip girią ir garbiną Liublino uniją, paprastai paduoda ir Mateikos paveikslą. Bet jie duoda tikrai paveikslo vidurį, niekuomet jie neduoda viso paveikslo, kad lenkų jaunimas nežinotų, su koku skausmu rašėsi lietuviai tą nelaimingą Lietuvai raštą.

8. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija.* Ir Liublino uniją pasirašius Lietuvai pavyko dar kurį metą išlaikyti savo vyriausybę, ministrus, savo vidaus santvarką, savo kariuomenę, savo išdą. Nepraleisdavo jokios progos savo nepriklausomybei siekti. Pavyzdžiui, šių siekimų

Lietuva niekuomet neslėpė per karaliaus rinkimus, kai bandydavo arba visai nuo lenkų atsiskirti, arba bent savo kandidatą praveisti. Lenkai tokia padėtimi nebuvo patenkinti. Ir štai skelbiant garsiąją 1791 m. gegužės 3 d. konstituciją, Lietuvos valstybė buvo visiškai panaikinta, Lietuva buvo padaryta paprasta Lenkijos provincija!

Lenkai, besidžiaugdami Liublino unija, jos vardu vadino miestų gatves ir aikštes, lietuviai tai stebėjo su gedulo jausmu. Lenkai, augindami jaunimą, garbino ir gyrė uniją niekuo nesivarždami, lietuviai tai sekė su gailesiu: kaip maža lenkai tepasimokė iš istorinių nelaimių! Gegužės trečią dieną lenkai paskelbė savo tautos šventę, džiaugėsi konstitucija, kuri niekuomet nebuvo įgyvendinta, bet kurioje bent popieriuje Lietuva buvo, pagaliau, pavergta!

Visa unijų istorija sukūrė pragariškai piktą teisybę: kur džiaugiasi lenkas – lietuviai liūdi. Šitie, tokie priešingi, istoriniai pergyvenimai pagrindė visą lietuvių lenkų santykiavimo būitį iki pat naujais laikais. Lietuviai niekuomet negalės praeitį saikuoti lenkišku saiku. Pačių lenkų gėrovė reikalauja, kad nors kartą lenkai tai suprastų. Juo labiau, kad praeityje Lietuvai padalytosios skriaudos netelpa vienoje politinėje plotmėje.

III. ISTORINĖS SKRIAUDOS LIETUVIŲ TAUTAI

1. Lenkų kultūros dovanos. Net geros valios lenkai ne kartą jaučiasi įžeisti, kai lietuviai nerodo jiems jokio dėkingumo už tai, ką jie, jų nuomone, esą Lietuvai gera padarę. Jie Lietuvai esą davę ne tik tai krikščionių tikėjimą, bet ir kultūrą. Šios dovanos sąskaita visuomet buvo pateisinami ir tie veiksmai, kuriuos lietuviai jautė kaip skriaudą. O lietuviai į tas dovanas žiūri kitokiomis akimis.

Visų pirma, ne vieni lenkai buvo Lietuvai krikščionių tikėjimo šaltinis. Antra, lietuvių tautos krikšto reikalu visų daugiausia nusipelnė lietuviai Vytautas ir Jogaila. Trečia, lenkai už krikštėvių pareigas pareikalavo nekrikščioniško, stačiai lupikiško, atlyginimo: Lietuvos nepriklausomybės panaikinimo. Elgėsi pagal seną dėsny: pirma pakrikštysiu, paskui prarysiu, – prieš valgį, tariant, persižegnosi. Ketvirta, per visą istorijos raidą lenkai, krikščionybės skelbėjai Lietuvoje, ne tiek rūpinosi šviesti lietuvių krikščioniška šviesa, kiek juos nutautinti ir sulenkinti. Ar galima norėti, kad už tokius darbus lietuviai jaustų lenkams dėkingumo?

Dar mažiau lietuviai dėkingi lenkams už jų kultūrą Lietuvoje.

Kultūros darbas paprastai reiškiasi literatūra, mokyklomis, menu, mokslu. Kultūros įtaka gali reikštis valstybės santvarkoje, visuomenės sluoksnių santykiavimo organizavime, ūkiniame gyvenime, papročiuose, šiokiadienės būties apystatėse. Kur ir kaip reikėsi lenkų kultūros įtaka Lietuvoje?

Mokslo ir mokyklų lenkai lietuviams nedavė. Buvusios lenkų įkurtos Lietuvoje mokyklos buvo grynai lenkų įstaigos, lietuvių tautai visiškai svetimos, netrukus virtusios lietuvių nutautinimo priemone. Dar mažiau lenkai davė lietuvių literatūrai ir menui. Čia teisingiau būtų skaičiuoti dovanas iš priešingos pusės. Lietuviai lenkams tai jau labai daug davė, pradedant Narbutu, Mickevičiumi ir baigiant Stabrovskiu bei Vivulskiu. Gražiausias lenkų literatūros laikotarpis yra sukurtas lietuviškos medžiagos pagrindu Lietuvos sūnų pastangomis. Net dar daugiau. Štai, Krokuvos Vavelis, lenkų kultūros lobynas ir pažiba. Kas kūrė to lobyno didžiuosius meno turtus – lenkai? Ne, italai ir vokiečiai. Kas kūrė Krokuvos Šv. Marijos bažnyčios gražybes – lenkai? Ne, vokiečiai. Kas kvietė užsienio didžiuosius menininkus Krokuvos gražybių kurti – lenkai? Ne, lietuviai, Jogailaičiai, jiems pinigų mokėjo. Ne atsitiktinai juk Krokuvos Vavelį palaidoti beveik vieni lietuviai, lenkų tėra tik vienas kitas, na ir Sobieskio Marysenka. O kiek politikų, kiek valstybės vyrų, kiek herojų Lietuva davė lenkams! Lenkija iš viso gyveno seno gyvenimo laimingiausias dienas, kai ją valdė lietuviai, Jogailaičiai. Ir herojiškas Kastiuska buvo Lietuvos sūnus. Net XX amžiaus

Lenkijos nepriklausomybę atstatė ir valstybę organizavo lietuvis Pilsudskis-Gineta, ir pirmasai atgijusios Lenkijos prezidentas buvo tikras lietuvis Narutavičius, kuris buvo lenkų šovinistų nušautas. Kai lietuviai pasitraukė iš Lenkijos valdžios, užėjo baisiosios nelaimės.

Lietuviai lenkų kultūrai davė daug, labai daug. O ką lenkai davė lietuviams?

Pirmoji lenkų dovana lietuvių tautai buvo b a u d ž i a v a . Pirmosios baudžiavos pradžiados Lietuvoje ėmė atsirasti lenkų pavyzdžiu dar Jogailos laikais, kada bajorų pareigos prieš valstybę buvo pradėta suversti lietuvių valstiečių galvai. Tokiuose kultūros atžvilgiu tuomet taip atsilikusiuose Rusuose baudžiava buvo įvesta vos XVII a. pradžioje, Boriso Godunovo laikais, o į Lietuvą baudžiava atėjo iš Lenkijos jau 1447 metais.

Antroji baisi lenkų kultūros dovana Lietuvai buvo anarchija – pernelyg išplėstos bajorų teisės, bajorų saualė ir fanaberija, nustelbusi visas kitas vertybes ir pražudžiusi valstybę. Iš Lenkų atėjo į Lietuvą ir baisioji bajorų teisė, *liberum veto* vadinama. Seime ganėdavo, kad vienas bajoras pasipriešintų viso likusio seimo balsams ir seimas iširdavo. Joks seimo darbas, joks sprendimas nebuvo galimas, nes visuomet atsirasdavo koks bajorėlis, kuris sugriaudavo net svarbiausią, valstybei gyvybinę reikšmę seimo darbą. Kartais jis tai darydavo dėl tuščios garbės, kartais – dėl savo kvailumo, o kartais ir todėl, kad svetima valstybė jam už tai skatiką kitą išmesdavo. Netenka stebėtis bajorėliais, dirbusiais už pinigus svetimai valstybei, jei toks garbinamas Lenkijos karalius, kaip Jonas Sobieskis, gaudavo nuolatinę algą iš prancūzų. Už ką gi svetima valstybė karaliui algą moka? Niekur pasauly niekuomet tokių dalykų, tokios netvarkos nebuvo, kaip Lenkijos seimuose. Po Liublino unijos toji netvarka, tas valstybinės minties iškrikimas atėjo ir į Lietuvos seimus. Tai buvo tiesioginė lenkų kultūros įtaka Lietuvos valstybės formai – pražūtinga įtaka.

Vokiečiai, norėdami apibrėžti piliečių anarchizmą ir valstybinę netvarką, jau seniai sako: *Polnische Wirstschaft* – barbariškas šeimininkavimas. Patys lenkai savo tvarką keistai pasididžiuodami apibūdindavo dar smarkiau, jie girdavosi: *Polska nierzqdem stoi* – Lenkija netvarka tesilaiko. Lenkų valdančiųjų sluoksnių valstybinės santvarkos idealas jau seniai buvo pasakytas garsioju, pačių lenkų sudėtu, posmu: „Prie Šašo Karaliaus – pilvui ir gerklei duok valios!“

Va, šitokią „kultūrą“ Lenkija ir nešė į Lietuvą, tvirkindama Lietuvos bajoriją, engdama Lietuvos darbo žmones, žmogiškas vertybes į pilvą suvalydama – pro nepasotinamąją, neužkemšamąją gerkle, skandindama netvarkon Lietuvos valstybę, žudydama lietuvių tautą.

Trečioji dovana – valstiečių ir miestiečių gerovės sugriovimas. Patekę į baudžiavą, lietuviai vis labiau pradėjo skursti, virsdami vergais ir elgetomis, savo darbo vaisius atiduodami bajorams, kurie vis labiau ėmė lenkėti, vis toliau atsitraukti nuo lietuvių tautos. Paskui valstiečius nusmuko ir miestelėnai. Visa valdžia buvo bajorų, didžiūnų ir vadinamosios šlėktos rankose. Bajorai patys prekes iš užsienio gabenosi be jokio maito, o miestelėnai, pirkliai ir pramonininkai turėjo mokėti didžiausius maitus. Šitokiose sąlygose miestelėnai negalėjo išlaikyti su bajorais jokios konkurencijos, ėmė skursti, kol visiškai sunyko.

Ketvirtoji dovana – bravarai ir smuklės, bajorų Lietuvoje išplatinti. O pradedant VIII amžiumi, bravarai ir smuklės beveik visiškai pereina Lietuvoje į bajorų rankas, bajorų, kurie lietuvių valstiečius girdo ir dar labiau išnaudoja. Bajorams išauga puikūs ištaigingi rūmai, o lietuvis valstietis turi keikti savo nedalią sukiužusiose varganose lūšnelėse, pakrikusiose bajoro mėšlyne. Tarp lenko ar sulenkėjusio bajoro rūmų ir lietuvių valstiečio lūšnelės išaugo nepereinami tyrai, neperžengiama praraja. Bajoro rūmai švietė sau, švietė Varšuvai, švietė užsienio pasilinksminimo namams, bet ne lietuviui valstiečiui. Lietuvis valstietis gyveno savo mintimis ir viltimis, kurių bajorai, išskyrus gal vieną kitą tauresnį asmenį, niekuomet nesuprato ir nenorėjo suprasti.

2. Lietuvių lenkinimas. Po Liublino unijos prasidėjo lietuvių nutautinimas. Pirmoje eilėje nutautinimui pasidavė Lietuvos bajorai, susigiminiuodami su lenkų bajorais ir pasisavin-

dami jų papročius, kurie gyvenimą darė malonesnį, bet valstybei ir tautai pragaištingesnį. Tas nutautimas vyko juo lengviau, kad anais laikais tautybės reikalas nebuvo toks opus, kaip dabar. Kalba tuomet nebuvo šiandieniškai būtinas tautybės pažymys. Net ligi XIX a. pradžios daugelis Lietuvos bajorų, namie kalbėdami lenkiškai, jautėsi esą Lietuvos žemės sūnūs, jautėsi lietuviais. Per ilgą laiką skirtingas buvo Lietuvos ir Lenkijos bajorų būdas, papročiai, idealai, tradicijos. Lenkijos bajorai iš aukšto žiūrėdavo į lietuvius, kaip į kažin kokius aplūžėlius ir vadindavo juos meškomis. Lietuviai atsilygindami žiūrėdavo į lenkus, kaip į pliuskius, tuščius barškalus ir pravardžiuodavo juos beždžionėmis. Meška ir beždžionė – vaizdai, pabrėžią skirtumą tarp Lietuvos ir Lenkijos bajorų. Kalbos vienodumas lietuvio dvasios dar nepadarė lenkiškos.

Didysis lietuvių nutautimas prasidėjo, kai išnyko Lietuvos Lenkijos jungtinė valstybė. Lietuvos bajorai, namie kalbėdami lenkiškai, nebesusiprasdami su lietuviais valstiečiais, vis labiau ėmė dairytis į Varšuvą ir Krokuvą, vis labiau atitolti [nuo] Lietuvos valstybės idėjos. Jie patys ėmė justis jau lenkais. Turėdami Lietuvoje didžiausius turtus, dvarus, net ištisus miestukus, vertė pagal save lygiuoti ir mažiau pasiturinčius. Didžiuosius bajorus pasekė smulkioji šlėkta, pasekė didiko tarnai ir tarnų giminės, sekė jais amatininkai ir miestelėnai. Jau XIX a. vidury lietuvių tauta buvo nustojusi ne tik savo bajorijos, bet ir miestelėnų. Visi tokie vardai, kaip Sapiega, Skirmuntas, Tiškevičius, Sanguška, Oginskis, Montvila, Katkevičius, Narutavičius, Radvilas ir t. t., ir t. t., – visi tokie vardai dar palyginti ne taip seniai priklausė Lietuvos valstybės garbingiems vyrams, Lietuvos patriotams ir herojams, o jų palikuonys – kur jie šiandien atsidūrė? Dvidešimto mžiaus Sapiegos ir Skirmuntai buvo jau nebe Lietuvos, bet Lenkijos ministrai! Kokiais jausmais lietuvis prisimena šitokių vyrų vardą? Lygiai tokiais pat, kaip ir lenkai mini savo tautos sūnų, perėjusį dirbti į svetimą tautą, dirbantį ne kartą lenkų tautos ir valstybės nenaudai. Lietuvis lenko už tokį jausmą niekuomet nepeikė. Atrodo, savaime suprantama, kad ir lenkai šiais atvejais turėtų suprasti lietuvius, tą skaičiumi mažą tautą, iš kurios tarpo kilo tokia daugybė valstybės, meno ir mokslo vyrų, kurių darbais didžiuojas ne tik lenkai, bet ir rusai su vokiečiais. Negausioji lietuvių tauta taip gausiai apdalino savo kaimynus vyrais ir darbais, o pati per ilgus amžius tikrai skriaudą ir panieką teregėjo!

Dar skaudesniu būdu vyko lietuvių valstiečių lenkinimas, prasidėjęs su pirmaisiais krikšto žygiais Lietuvoje. Beslenkant amžiams šiam lietuvių tautos atžvilgiu pragaištingam darbui buvo vartojamos visos galimos priemonės, ypač ūkinė prievarta, mokykla ir bažnyčia, ne kartą virtusi Lietuvoje grynai lietuvių lenkinimo įstaiga. Tasai lietuvių nutautinimas pasidarė itin negailestingas, kai lietuvių tautai užėjo patys sunkieji, patys baisieji laikai, – kai rusų okupacinė valdžia pasiryžo lietuvius surusinti ir tuo tikslu uždraudė lietuvišką žodį ir raštą. Lietuviai, rusų žandarų smaugiami, kentėjo kryžiaus kančią. Susilaukė jie tuomet lenkų paramos ar bent užuojautos? Anaiptol! Lenkai pasirodė lietuvių nutautinimo darbe dar uolesni už rusų žandarus. Lenkas su rusu varžėsi ir grūmėsi tarp savęs dėl lietuvio sielos, o kokį vargą lietuvis vargsta – kas kam buvo darbo! Lenkai tuomet negalėjo, kaip rusai, lietuvių suiminėti ir tremti į Sibirą, bet moralinės spaudimo priemonės, lenkų vartojamos, buvo dar žiauresnės, negu rusų.

Nuolat ir nuolat spaudoje, įtakingų turtingų ponų santykiuose su valstiečiais, net bažnyčiose buvo skelbiama, kad lietuvių kalba esanti chamų ir pagonų kalba, kad jos nė Viešpats Dievas klausyti nenorįs. Ponas nuolat valstiečiui kalė į galvą: „*ucz swoje dzieci po polsku, żeby basłami nie byli*“ – mokyk savo vaikus lenkiškai, kad basliais nebūtų, o bažnyčios gyvenime „*polska wiara*“ – „lenkų tikyba“, nustelbė ir užtemdė „katalikų, krikščionių tikyba“.

Kas norės būti chamas, kad visi pirštais badytų: chamas, chamas? Niekas chamu nenorėjo būti, kiekvienas norėjo būti gerbiamu žmogumi. Tam pasiekti buvo vienintelė priemonė ir sąlyga: kalbėk lenkiškai, jei pats negali išmokti, tai bent vaikus mokyk! Kas

norės melstis tokia kalba, kurios Dievas nesupranta? Kas norės likti pagonas, o paskui keliauti pas velnius į pragarą? Žinoma, niekas to nenori. Kiekvienas nori keliauti pas Dievulį į dangų. Trumpiausias kelias į dangų, kaip bažnyčioje kunigėlis sako, – nesimelsk pagonų kalba, melskis lenkiškai!

Mintis, kad lietuvių kalba yra chamų ir pagonų kalba, taip plačiai buvo paskleista ir tokiu įnirtimu buvo žmonėms įkalta į galvą, kad net XX amžiuje, jau nepriklausomoje Lietuvoje, net kai kuriuose Kauno priemiesčiuose tebebuvo pikta kartojama! Joks kitas šmeižtas pasaulio istorijoje tautoms nebuvo tiek bloga padaręs, kiek padarė lietuvių tautai šitas lenkų nukaltas ir išplatintas šmeižtas!

Prasidėjo lietuvių tautos atgimimas. Lietuviai, rusų žandarų smaugiami, ėmė spausdinti savo knygas Prūsijoje ir kaip kontrabandą, net elgetų tarbose, ėmė gabenti jas į Lietuvą. Rusai gaudė lietuvius ir žiauriai juos baudė už tokią nepelningą kontrabandą. Ir šiuo atveju lenkai pasirodė esą nemenkesni už rusus lietuvių priešininkai, – lenkai lietuvių persekiojime pasidarė idėjiniai rusų žandarų talkininkai, nors ir siekė skirtingų tikslų. Lietuvių patriotai, susisieloję savo tautos ir tėvynės skaudžiu likimu, bandą vaduoti ją iš mirties pavojaus, buvo praminti paniekinamu vardu: litvomanais, savo rūšies pamišėliais. Kokia gali būti kalba su pamišėliais? Jie reikia į beprotnamį sodinti? Šitokia prasme lenkai ir elgėsi su lietuviais patriotais. Vardas litvomanas atsistojo šalia chamo: vienas smerkė myriop lietuvių valstietį, kitas – lietuvių inteligentą.

Užėjo Didžiojo karo laikai, pasklido pirmieji laisvės gandai. Lietuviai ir savojoje žemėje, ir Rusijos ištremtyje bando organizuotis, stiprintis, ruošti būsimam nepriklausomam gyvenimui. Lenkai ir vėl stengiasi visur lietuviams pastoti kelią. Lietuvis – lenko kampionas ar kūmietis, Lietuva – Lenkijos provincija: taip lenkai tesuprato Lietuvos ir lietuvių reikalus. Užėjo vėl neaprėpiamas skaičius skriaudų lietuvių tautai, skriaudų, kilusių iš lenkų valstybinio ir tautinio imperializmo.

Ši neišmintinga imperialistinė lenkų pažiūra į Lietuvos ir lietuvių teises bei gyvybinius reikalus pagrindė ir nepriklausomos Lenkijos santykius su nepriklausoma Lietuva.

IV. NEPRIKLAUSOMOJO GYVENIMO ISTORINĖS KLAIDOS

1. *Varšuvos valstybė ir Lietuva.* Susikūrusi nepriklausoma Lenkija žiūrėjo į nepriklausomą Lietuvą kaip į litvomanų atskeltą Lenkijos provinciją, kurią šiokiomis ar tokiomis priemonėmis reikia suvaldyti ir grąžinti atgal, kaip tai buvo numatyta taip lenkų garbinamoje negyvai gimusioje gegužės 3 d. konstitucijoje. Jokiomis priemonėmis Lietuvai „suvaldyti“ lenkai nesivaržė. Pirmoje eilėje buvo stengiamasi išplėsti Lietuvai jos amžiną sostinę Vilnių, ir, antra, sprogdinti Lietuvą iš vidaus.

Po ilgos virtinės kovų ir nesusipratimų 1920 m. spalio 7 d. Suvalkuose buvo pasirašyta *pirmoji ir vienintelė* Lietuvos ir Lenkijos sienų sutartis, kuria Vilnius atiteko Lietuvai. Sutartis buvo pasirašyta artimiausiųjų maršalo Pilsudskio bendradarbių, derybose dalyvavo anglų ir prancūzų atstovai. Atrodė, amžinai Lietuvos ir Lenkijos ginčas pagaliau bus garbingai baigtas, prasidės abiejų tautų kūrybinis bendradarbiavimas. Bet kur tau! Tą pačią dieną, kada maršalas Pilsudskis įgaliojo savo atstovus Suvalkuose pasirašyti su Lietuva sutartį, jis įsakė savo gen. Želigovskiui „sukilti“ ir jėga užimti Vilnių. Želigovskio „sukilimo“ komedija – visų komedijų pati kvailiausia – visiems buvo aiški. Pasmerkė ją ne tik rusai su vokiečiais, pasmerkė ją ir Tautų Sąjunga, ir Prancūzija, ir Anglija! Tai buvo pats pirmas, pats klastingasis po Didžiojo karo pasirašytų sutarčių sulaužymas, toli pralenkęs visus vėlyvesnius sutarčių laužytojus.

Pilsudskio klasta ilgiems laikams išplėšė iš lietuvių širdies bet kurį pasitikėjimą lenkų žodžiu, lenku parašu. Lietuvis širdyje pasiliko baisi žaizda, o lenkai, per visas buvusias

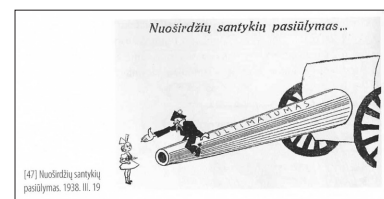
derybas niekuomet nerodė nė mažiausio noro tai žaizdai gydyti, skriaudai atitaisyti. Priešingai, lenkai ir patys pramanydavo apie Lietuvą bjauriausių dalykų, ir dideliu pasigėrėjimu platindavo ir pagražindavo kitų pramanytus šmeižtus. Savo jaunimo dvasioje augino neapykantą prieš Lietuvą. Kur yra nors vienas pokarinės Lenkijos istorijos vadovėlis, kuris minėtų Suvalkų sutartį ir teisingai ją nušviestų? Ne, tokio vadovėlio nebuvo. Suvalkų sutartis nuo jaunimo, nuo platesnės visuomenės buvo slepiama!

Vilniaus išdavikišku pagrobimu Pilsudskis nesitenkina. Užėmęs jį 1920 m. spalio 9 d., veržėsi toliau į Lietuvą, norėdamas ją visą pagrobti. Tik ties Širvintomis ir Giedraičiais Pilsudskio kariuomenė, pralaimėjusi lietuviams kautynes, buvo priversta sustoti. Bet ir po šių kautynių Varšuva neatsisako savo imperialistinių tikslų Lietuvos atžvilgiu, vis tikisi Lietuvą paversti savo provincija. Vakarų valstybės pripažįsta Latvijos ir Estijos nepriklausomybę, pradžioje *de facto*, paskui *de jure*, o Lietuvos pripažinimas atidedamas. Kodėl? Pasirodo, lenkai to nenori. Vakarų valstybės Lietuvai tokią skriaudą daro Lenkijos prašomos. Latvija ir Estija priimamos į Tautų Sąjungą – anais laikais tai buvo labai svarbu mažai naujai valstybei, Lietuvos priėmimas vėl atidedamas. Kodėl? Lenkai to nenori. Lenkai nenori, kad Lietuva būtų nepriklausoma valstybė! Ar supras kada nors lenkai, kokio skausmo jie tuomet lietuvių širdyse sukėlė? Kokių jausmų jie patys būtų turėję tiems, kurie su jų valstybe būtų taip pasielgę? Tuo tarpu Varšuva nesigailėjo pinigų, kad Vakarų Europos spaudoje nesiliautų „žinios“ ir straipsniai, kad jokios lietuvių tautos nėra, kad visa Lietuva yra tiktai vokiečių ir bolševikų pramanytas dalykas, kad Lietuva esanti tiktai jų žaisliukas!

Versalės taikos sutartis atskyrė nuo Vokietijos Klaipėdą, tikslu grąžinti ją Lietuvai. Bet Klaipėda Lietuvai ilgai negrįžta. Kodėl? Lenkai nenorį! Kai tik Lietuva prisijungianti prie Lenkijos, tai ir Klaipėda būsianti Lietuvai sugrąžinta... Klaipėda grįžo Lietuvai. Vėl Varšuva nesigaili pastangų, kad Klaipėdos grįžimo sąlygos Lietuvai būtų sunkesnės!

Lenkijos imperializmas nepavargsta. Nepavykus Lietuvą pagrobti tiesiog, stengiasi pagrobti Želigovskio komedijos pavyzdžiu. Varšuva ima organizuoti Lietuvoje sukilimus, ima organizuoti kariškas sukilėlių gaujas, garsiuosius peoviakus ir „štčelcus nadniemenskius“, kurių tikslas – nuversti Lietuvos valdžią ir Lietuvą prijungti prie Lenkijos. Šie Lietuvos piliečiai, dirbą išdavikišką darbą svetimos valstybės naudai už svetimus pinigus, Lietuvos žmonėse pritarimo neranda, – jie sulikviduoti. Lenkija tačiau ir vėl bando organizuoti Lietuvoje sukilimus. Kai iš to viso lenkams nieko gero neišeina, jie Vilniuje bando spiesti ginkluotas gaujas, esą pabėgėlių iš Lietuvos, kurių tikslas – žygiuoti į Kauną. Ir šitoms gaujoms vadovauja maršalo Pilsudskio pastatytas gener. Kaspšyckis, vėliau ilgametis lenkų karo ministras! Ar galėjo lietuviai nors valandėlę patikėti gerais norais tokios lenkų vyriausybės, kurioje itin atsakingą vietą užima šitoks generolas?

Ateina 1938 metų kovo mėnesio klaidios dienos. Lenkai išprovokuoja incidentą prie administracijos linijos, lenkų provokacinį žygį patvirtina visi užsienio žurnalistai, jų tarpe – ir prancūzas. Lenkija storžieviškai kaltina Lietuvą, siunčia jai ultimatumą. Lenkų valdžia miestuose šaukia mitingus, kuriuose plūstama ir dergiama Lietuva, daužoma lietuvių langai Vilniaus krašte, padaroma keli žydų pogromai, grūmojama lietuvių tautai. Visi Lenkijos radiofonai pašvinko nešvarybėmis, drabstomomis Lietuvos ir lietuvių galvomis. Lietuviai buvo priversti nusileisti storžieviškai jėgai, ultimatumą priėmė. Tie patys radiofonai, kurie prieš valandėlę taip plūdo Lietuvą, nespėję nė prasivėdinti, jau skelbia meilę ir brolybę Lietuvai! Pirma Želigovskio rankomis apiplėšė, dabar Beko rankomis išprievartavo – ir dar apie meilę tokiu falšyvu tonu deklamuoja! Kaip lenkams atrodo, ar lietuvis galėjo turėti lenkams bent pagarbos jausmų? Jei lietuvis, pasiklausęs tuomet lenkų radiofono, paabejodavo: beždžionės, klounai, Zaglobos laikų latrai? – ar toji lietuvis abejonė neturėjo pagrindo?

Lenkų politikos siekimai

Lietuvai priėmus ultimatumą, Lenkija Beko lūpomis Varšuvos seime pareiškė, kad Lenkija dabar tai jau pripažįstanti Lietuvos nepriklausomybę, bet vis dėlto su sąlyga: kad Lietuvos politika būtų nepriklausoma ir atitiktų Lietuvos reikalus. O kas Lietuvos reikalus atitinka ar neatitinka, spręs jis, Bekas, Lenkija. Ką tai reiškia? Tai paaiškina lenkų elgesys su Vilniaus krašto lietuviais. Tai reiškia tradicinį Varšuvos kėsimąsi prieš Lietuvą. Arba Lietuva bus paklusni Lenkijai ir darys taip, kaip Lenkija nori, arba Lenkija privers Lietuvą taip daryti – štai ką reiškė Beko žodžiai. Kad tuose Beko žodžiuose, kuriuos jis stengėsi pagrįsti iškraipytais bei pramanytais duomenimis, nebuvo kitokios prasmės, patikrina tolimesnis lenkų elgesys su Vilniaus krašto lietuviais.

Bocianskis, vykdydamas Varšuvos valdžios valią, bepersekiodamas lietuvius, elgėsi taip, tarytum jis būtų pavydėjęs Muravjovui Korikui istorinio prakeikimo. Lietuviams atėjo dar sunkesnės dienos, negu Muravjovo laikais. Lietuvių mokyklos – uždarytos, organizacijos – išvaikytos, turtas – atimtas, lenkų kalėjimai paplūdo lietuvių kankinių kančiomis. Bet ir po ultimatumo atimtas lietuvių organizacijų turtas nebuvo grąžintas, organizacijos ir mokyklos pasiliko ir toliau uždarytos, lietuviai dar didesniu uolumu persekiojami ir lenkinami. Lietuvių tautai teisė gyventi net ir po ultimatumo nebuvo pripažinta!

2. Lietuva ir Lietuvos lenkai. Varšuvos imperialistinė politika Lietuvos atžvilgiu neigiamai nuteikė ir lenkus, Lietuvos piliečius.

Lenkai, niekuomet nenorėję suprasti ir pripažinti lietuvių tautos atgimimo, nesuprato ir Lietuvos valstybės atstatymo reikalo. Kiti – stačiai netikėjo tuo.

Jų sąmonėje pasiliko gegužės 3 d. konstitucijos neišmintinga pasaka: Lietuva – Lenkijos provincija.

Itin sunkiose sąlygose, nepriklausomybę kurdama, krauju paplūdusi, Lietuva kovojo dėl laisvės. Lietuvio valstiečio sūnūs ėjo savo galvų guldyti. Lenko dvarininko sūnūs – arba nuošaliai liko, arba bėgo į Lenkiją, kovojo dėl Lenkijos, kovojo ne kartą net prieš Lietuvą, tarytum Lietuva nebūtų buvusi ir jų tėvynė. Išbėgo į Lenkiją jaunimas, bėgo ir gerokai pagyvenę dvarininkai, kurie, atsidūrę Vilniuje ar Varšuvoje, organizavo visokius komitetus, nukreiptus prieš Lietuvą, šmeižė ir keikė Lietuvą, siundė ir kurstė prieš ją Lenkijos valdžią, ir taip Lietuvai nedraugiškai nusiteikusią. Pagrindinė tų dvarininkų įsiutimo priežastis buvo žemės reforma, kurią jie suprato, kaip specialiai prieš juos nukreiptą. Ir kokia analfabetiška jų buvo klaida! Lietuvio valstiečio sūnūs, darydami žemės reformą, žinoma, didelių simpatijų lenkų dvarininkui neturėjo. Visas aukščiau apibūrinamas praeities santykiavimas tokioms simpatijoms nedavė pagrindo. Ir ne lietuvis buvo kaltas, kad tokių simpatijų nebuvo. Bet lietuvis, sprenddamas pagrindinės reikšmės valstybės reikalus, niekuomet simpatijos ar antipatijos jausmais nesivadovavo, vadovavosi tikslingumo sumetimais. Keista, kad daugelis lenkų dvarininkų, besididžiuojančių savo kultūra, negalėjo suprasti, jog žemės reforma Lietuvoje buvo ne priemonė kovoti su lenkais ir jų gerovei naikinti, bet istorinė būtinybė. Visos Europos revoliucijos, visi perversmai šiaip ar taip buvo visuomet susiję su žemės valdymo reikalu, su žemės padalinimu. Ateina tokie laikai, kada tai yra būtina. Žemės reforma Lietuvoje buvo radikali priemonė prieš bolševizmą ir anarchiją, ji buvo būtina lietuvių tautos atžvilgiu, ji buvo naudinga ir patiems lenkams dvarininkams. Jei Lietuva nebūtų buvusi išgelbėta iš bolševizmo, kas iš tų dvarininkų būtų belikę? Kuris dvarų % Lietuvoje buvo prieš reformą sveikas ūkinis organizmas? Lenkijoje, net tokiame lenkų valdomame Vilniaus krašte, dvarai buvo valdžios globojami ir saugojami kaip lenkų kultūros vietos, kaip lenkinimo priemonė, ir tai – kiek tų dvarų tenai išsilaikė sveikų? Ir tenai beveik kiekvienas dvaras, jokios žemės reformos nežinojęs, buvo visiškai lavonas. Nepriklausomoje Lietuvoje apiparceliuotų dvarų savininkai savo centruose gyveno daug geriau, negu Lenkijos neparceliuotuose dvaruose. Gyveno geriau tie, kurie norėjo gyventi, kurie prisitaikė prie vietos aplinkybių ir galimybių. Kaip gaila, kad šios paprastos teisybės lenkai dvarininkai taip ilgai nepajėgė suprasti!

Buvo Lietuvoje ir tebėra lenkų, teisingai supratusių lietuvių tautos gyvybines teises, nuoširdžiai prisidėjusių prie Lietuvos valstybės kūrimo darbo, besijautusių tikrais Lietuvos sūnumis. Jie lietuvių ne tik nebuvo skriaudžiami, – jie buvo ir tebėra labai gerbiami. Jie užimdavo ir užima labai garbingas atsakingas vietas, jų balso atsiklausoma įvairius valstybinius klausimus besprendžiant. Reikėtų tikrai šit kas įsivaizduoti: jeigu Lenkija nebūtų buvusi imperialistinė, jeigu Pilsudskis nebūtų Lietuvą skriaudęs, nebūtų pagrobęs Vilniaus krašto, jeigu Lietuvos lenkai būtų ėję drauge su lietuviais ir nuoširdžiai rėmę Lietuvos valstybę, – kas tuomet būtų buvę? Lietuva būtų buvusi stipresnė valstybė. Lenkų Lietuvoje būtų buvę daugiau. 1918–1920 metais lenkų inteligentija buvo gausesnė ir stipresnė, negu lietuvių. Lenkai Lietuvos valstybėje būtų turėję labai didelės įtakos. Lietuva Lenkijai vietoje ilgamečio nuskriausto priešininko būtų buvęs nuoširdžiausias ištikimiausias draugas. Lenkijos padėtis ne tik Rytuose, bet ir iš viso Europoje būtų buvusi visiškai kita. Labai, labai galimas daiktas, kad ir Lenkija nebūtų susilaukusi savo nelaimės, ir kaimynai jos nekeiktų už įvėlimą į baisų pavojų.

Deja, taip neatsitiko! Jau kalbėta, kaip Varšuvos valstybė elgėsi su Lietuva. O didžioji dauguma Lietuvos lenkų – dvarininkų ir inteligentų – nesijautė esą Lietuvos žemės sūnūs, nebuvo nuoširdūs Lietuvos piliečiai. Visos jų viltys, visa jų paguoda buvo susijusios su Varšuva. Vietoje prisidėję prie Lietuvos valstybės kūrimo ir gynimo, jie stojo į slaptas karines organizacijas, siekiančias sugriauti nepriklausomą Lietuvą. Visa jų spauda tebuvo gyva Varšuvos mintimi. Pavyzdžiui, jų kauniški dienraščiai terašydavo vien apie Lenkiją ir Varšuvą, Lietuvai buvo skiriamas tik mažas kampelis, ir tai paprastai labai nedraugiškų žodžių ir nedraugiškos nuotaikos pilnas. Tarytum tų laikraščių redaktoriai būtų buvę ne Lietuvos piliečiai, bet pikti svečiai. Tikrai negalima atsistebėti, kaip mažai jie teturi realybės jausmo. Net dabar, po tokios skaudžios pamokos, kada Lenkijos valstybė sugriauta, kraštas – nuniokotas, jaunimas – išžudytas, sumuštos armijos likučiai – demoralizuoti, net ir dabar kai kurie Lietuvos lenkų sluoksniai tebeserga didybės manija, tebegyvena tomis pat svajonėmis, kurios Lenkiją atvedė į pražūtį. Jie tebetarnauja dievaičiams, kuriuos gyvenimas taip sukulė, kad nė pėdsako nebeliko. Net dabar Lietuvos lenkiški laikraščiai mūsų valstybės atžvilgiu tebėra tokie, tarytum lenkai gyventų Bocianskio globoje ir veikėtų pagal jo nurodymus. Lietuvių tautos, Lietuvos valstybės piliečių džiaugsmo ir sielvarto pergyvenimuose lenkiški laikraščiai nedalyvauja. Tie laikraščiai pasilieka ir dabar svetimi Lietuvos žemei, tarytum juos rašytų ir spausdintų persenę, mėnulyje apsigyvenę dėdės.

Lenkai Lietuvoje nėjo į bendrą darbą su lietuviais net ūkio srityje, palaikydami savo gyvybę Varšuvos sultimis. Ir vėl – tai buvo skaudi jų klaida – nesveikas buvo jų net ūkinių organizacijų pagrindas. Lietuvos žemė per daug maža, kad joje būtų galima išlaikyti kokia visuomeninio gyvenimo paslaptis. Labai gerai lietuviams yra žinoma, kam ir iš kur ėjo lėšos, iš kokių šaltinių buvo statomi namai, mokyklos, kieno grašiai šviesdavo „svietlicose“, kiek gaudavo ūkio organizacijos. Lietuviai tai žinojo ir nesipriešino; ką gi, pinigai eina į Lietuvą, ne iš Lietuvos, – tegu statosi ir šviečiasi, kaip išmano, gal protingesni pasidarys... Gerai yra žinoma, kas ir už kokius nuopelnus gaudavo „paramos“ iš buvusios Lenkijos atstovybės Kaune. Gyvenimas iš svetimos kišenės niekam nebuvo dar patvariai naudingas. Dabar politiniai įvykiai nutraukė pajamų šaltinį, ir visi varšuviškų pažiūrų padariniai pakibo ant bedugnės krašto. Daug kam pasidarė neišvengiamas tragiškas bankrotas. Besišalindami Lietuvos ir lietuvių gyvenimo, bėgdami nuo bendro su lietuviais darbo, jie patys sau duobę išsikasė.

1938 metų Varšuvos ultimatumo dienas lietuviai pergyveno su didžiausiu sielvartu. Skausmas ir liūdesys slėgė lietuvių tautą. Lenkijos atstovo atvažiavimas į Kauną lietuviui buvo gyvosios žaizdos plėšimas. O Lietuvos lenkų visuomenė demonstratyviai gėles tam atstovui vežimais siuntė. Tarytum lietuvis ir dabar būtų pasilikęs tas pat baudžiauninkas,

tas pat „chamas“, į kurio jausmus tik nuspjaut teverta. Kaip lietuvis galėjo jaustis dėl tokio lenkų beprotiško netakto?

Lietuvos lenkai vis dairėsi į Varšuvą nelyginant paklydę jūreiviai į tolimą žibintą. Tuo tarpu lietuviui Varšuvos politika visuomet atrodė įtartina, ne vien tiktai Lietuvos atžvilgiu. Ano meto lenkų valstybė tik vieniems lenkams atrodė gal patvarus daiktas. Lietuviui visuomet buvo aišku, kad vokiečių–lenkų ir rusų–lenkų konfliktai anksčiau ar vėliau yra neišvengiami. Buvo aišku, kad tie konfliktai Lenkijai nieko gero žadėti negalėjo. Taip pat buvo aišku, kad lenkų pastangos sulenkinti daugelį milijonų ukrainiečių, gudų, lietuvių gerų vaisių niekuomet neduos. Buvo aišku, kad Lenkija mažų mažiausia neišvengs buvusios Austro-Vengrijos likimo, o gal nukentės dar skaudžiau... Lietuvis, instinkto vedamas, stengė šalintis lenkų politinės srovės, kad Lietuvai vėl nereikėtų drauge su Lenkija nukentėti. Ir kai Lietuvos lenkai vis stengėsi politinį vežimą į Varšuvą pasukti, lietuvis jautė, kad jis ir jo tėvynė yra traukiama į nelaimę – dėl kitų kaltės!

Lietuviai buvo darę žygių susiprasti su lenkais dar prieš 1914 metų karą, dar XX a. pačioje pradžioje tiesė lenkams taikos ranką, bet iš lenkų tebuvo vienas vienintelis atsakas: „*pszenigdy*“ – niekuomet! Niekuomet lenkai lietuviams savarankiškos gyvybinės teisės nepripažino. Lenkai dažnai keldavo šūkį „lygus su lygiais“, bet gyvenime toji lygybė tebuvo suprantama tiktai lenkų žinioje ir komandoje. Ir seniau Lietuvos Lenkijos valstybių santykiuose buvo skelbiamas tas pats šūkis, bet iš tikro lenkai siekė Lietuvą padaryti Lenkijos provincija.

Lietuvis dar galėtų suprasti Varšuvos lenkus, kurie taip iš aukšto žiūrėjo į Lietuvą ir lietuvių tautą. Ką gi, jie Lietuvos nežinojo, buvo taip išauklėti, buvo maitinami visokiomis šiukšlėmis, esą iš Lietuvos atneštomis. Dabar būtų galima suprasti ir pateisinti tuos Lietuvos lenkus, kurie 1918–1922 m. netikėjo lietuvių tautos stiprybe, Lietuvos valstybės ateitimi. Jie juk buvo labai nerealiai išauklėti, lietuvių tautos nepažinojo. Prie viso to dar prisidėjo natūrali pagieža dėl dalies nustoto turto, dėl sunykusio gyvenimo prašmatnumo. Visa tai yra žmoniška ir suprantama. Bet kaip suprasti ir pateisinti dabartinius Lietuvos lenkus, kurie per 20 metų nenorėjo nieko išmokti, kurie dar ir dabar nesijaučia esą Lietuvos piliečiai, kurie dar ir dabar tebesirūpina tarnauti svetimiams, kad ir nebesamiems dievams? Ar reikės stebėtis, – ir kas bus kaltas, – kad gyvenimas nelauks jų atsivertimo, kad gyvenimas negailestingai žengs savu, natūraliai augančios stiprybės keliu, palikdamas jiems vietą tiktai kurioziškų senienų muziejuje?

V. BENDROJE TĖVYNĖJE KURKIME BENDRĄ RYTOJŲ!

1. *Ne sąskaita, bet susipratimo reikalas.* Čia suminėtos lenkų klaidos ir lietuvių tautos patirtosios skriaudos netenka laikyti sąskaita, kurią lietuviai dabar pareikalaus apmokėti. Lietuvis nekerštingas ir savo artimui blogo netrokšta. Visa tai buvo įvardinta tiktai dėl to, kad lenkai galėtų suprasti lietuvių jausmus ir idealus.

Lietuviai, šiokių ar tokių kelių savo bajoriją atidavę lenkams, liko valstiečių tauta. Nuėjusių į lenkus savo bajorų lietuviai nepavydi – tegu jiems Viešpats padeda, tegu jie priglaudusiai juos tautai nebus tokie, kokie jie buvo lietuvių tautai! Lietuvių tautos atgimimas prasidėjo iš kaimo, iš valstiečio pirkios, iš kaimo jis eina vis platesne srove, nelyginant iš ugniakalnio pratrūkusi nesulaikoma srovė. Visur kitur pasaulyje visais laikais kultūra, civilizacijaėjo ir eina iš centro į pakraščius, iš miesto į kaimą. Lietuvoje įvyko visiškai priešingai: lietuvių kultūra atėjo iš pakraščio į centrą, iš kaimo į miestą. Sunkus, baisiai sunkus buvo jos kelias, reikėjo nugalėti daug kliūčių, pareikalavusių nemažą aukų ir heroizmo. Pasmerkta mirti lietuvių tauta lyg iš nežinios, lyg iš grabo ištrūko ir pareiškė nesulaužomą valią gyventi ir būti. Pradėjusi gyventi lietuvių tauta buvo plikas naujakuris,

nieko neturėjęs, buvęs priverstas viską kurti iš naujo. Per tą trumpučiuoką kūrybos laiką lietuvių tauta tiek yra padariusi, kad galėtų tokiu pažangumu didžiuotis kiekviena didelė tauta. Lietuvių tauta savo istorinės būties sunkiausiąjį laiką yra jau išgyvenusi, todėl ji drąsiai pasitinka visas naujas gyvenimo sunkenybes, – ji yra tvirtai įsitikinusi ir jas laimingai nugalėsianti. Lietuvis, savo tėvynėje kartą išsivadavęs iš tarno ir berno padėties, daugiau į tą padėtį grįžti nenori ir nebegrįš. Šią paprastą teisybę turės pripažinti ir visi tie, kurie norės drauge su lietuviais Lietuvoje gyventi. Kilusi iš kaimo ir kaimu atsiremianti lietuvių kultūra, galimas daiktas, toli prasilenkia su dvaro ar miesto kultūros idealais ir formomis, bet čia nieko nepadarysi. Lietuvis negali ir nenori būti kitoks, negu jis yra. Galimas daiktas, lietuvių nešamoje kultūroje dar daug yra to, ką vadiname natūraliu juodžemiu, – dar daug to juodžemio kvapo, tokio neįprasto rūmų ir salionų uoslės. Bet tasai lietuvių kultūros juodžemiškumas drauge ir yra įtikinamas laidas, kad kultūra turės pakankamai jėgų greitai augti ir tvirtėti. Tai ne salionų, ne šiltnamių kultūra, nuolat reikalinga svetimų sulčių ir išorinių paspirginimų. Pagaliau ir lietuvių kultūra nėra koks nors suakmenėjęs dalykas, kuris negalėtų plėtotis ir tobulėti. Ir lietuvių kultūros raidą galima pakreipti lygesne ar šakotesne linkme, – galima pakreipti, žinoma, ne niekinimu ar neigimu, bet teigiamu kūrybiniu bendradarbiavimu.

Lietuvis šiandien nuoširdžiai nori užmiršti visas praeities skriaudas ir klaidas, – praityje jų buvo sočiai ligi kaklo! Gana jau jų! Reikia jos užmiršti, jų atsižadėti ir ateity jų nebedaryti!

2. Lietuvių lenkų ateities santykiavimo pagrindai.

a) Santykiai su lenkų tauta ir valstybe. Lietuviai nuoširdžiai užjaučia lenkų tautą, patekusią į tokią baisią istorinę nelaimę, lietuvių jausmų nuoširdumą paliudija jų elgesys su patekusiais į Lietuvą Lenkijos piliečiais, karo audros iš tėvynės išvytais. Lietuviai nuoširdžiai linki, kad lenkų tauta atkurtų savo tautinę valstybę ir kiek galint greičiau užgydytų baisias žaizdas, kad visiems lenkų tautinėje valstybėje būtų gera gyventi.

b) Lietuvių nutautimo reikalas. Savaime suprantama, kad lietuviai neleis toliau varyti lietuvių nutautinimo darbo. Savaime suprantama, kad šis darbas turės būti sulaikytas. Taip pat suprantama, kad nutautusiems lietuviams jų broliai padės susiprasti ir grįžti į savo tautą. Kuris lenkas netrokšta, kad nutautę lenkai – o jų juk yra taip pat nemaža! – susiprastų ir grįžtų į savuosius? Lietuvis tokį lenkų norą visiškai supranta ir atjaučia. Lygiai taip pat ir lenkai turėtų suprasti ir atjausti lietuvius. Kas bloga – visiems vienodai bloga. Yra nemaža tokių šeimų, ypač Vilniaus krašte, kuriose tėvai kitos kalbos, be lietuvių, nemoka, o vaikai jau lietuviškai nelabai moka, svetima kalba grabaliojasi ir net tėvus, lietuviškai kalbančius, pajuokia. Šitokios rūšies nesąmonės turės būti atitaisytos. Būtų baisiai neišmintinga, jei lenkai šį lietuvių visiškai teisėtą visiškai natūralų ir pagrįstą troškimą suprastų kaip kokį nors norą pažeisti lenkų tautos teises.

c) Santykiai su gudais ir žydais. Savaime suprantama, turės sustoti žydų, ypač gudų, lenkinimo darbas. Visi Lietuvos piliečiai yra lygūs prieš įstatymą, visi vienodai nori gyventi ir visi vienodai turi tam teises. Visa atskirų žmonių ir tautų santykiavimo išmintis yra apibrėžta Dešimtyje Dievo Įsakymų – „negeisk artimo tavo“ – ir dar niekas pasauly nebuvo laimingas, kuris juos laužė.

d) Valstybė – bendro darbo pagrindas. Būsimuose santykiuose su lenkais lietuvis nė nesvajuoja laužyti tų pačių Dešimt Dievo Įsakymų – nė nesvajuoja kėsintis atimti lenkams jų kalbos, jų kultūros. Lenkų nutautinimas ar sulietuvinimas lietuviui mažiausia rūpi. Lietuvis trokšta bendro darbo su lenkais Lietuvos nepriklausomos valstybės pagrindais. Lietuvis griežtai skiria tautinį gyvenimą ir agentavimą svetimai valstybei. Agentavimas yra visiškai nepakenčiamas dalykas, jokia valstybė pasaulyje to nepakenčia, – tai nepakęs ir Lietuva. Visokiems agentavimams turės būti padarytas galas. Praėjo ir nebegrįš tie

laikai, kada Lietuvos piliečiai, gyvendami Lietuvoje ir Lietuvos duoną valgydami, galėjo rūpintis ne Lietuvos, bet svetimos valstybės reikalais. Jei svetima valstybė yra brangesnė, – prašom, važiuok į ją ir raudok dėl jos. Jei didžiuojiesi savo kultūra, tai turi suprasti, kad valstybingumas yra kultūros pažymys. Jei to nesupranti – užmiršk ir žodį „kultūra“, nes jos neturi. Gyventi vienoje valstybėje ir būti dvasiniu, ne kartą ir medžiaginiu, kitos valstybės agentu (ir net apmokamu, kaip tai ligi šiol būdavo) – nieku būdu nėra nei lojalumo, nei valstybingumo, nei kultūringumo pažymys!

Suomijoje gyvena daug švedų. Jie jaučiasi esą Suomijos sūnūs, Suomijos valstybės piliečiai – ir gerbiami piliečiai. Suomijos reikalai jiems ne mažiau rūpi, negu patiems suomiams. Dėl Suomijos švedų Suomija niekuomet nesiskundė ir jokių nesusipratimų su Švedija neturėjo. Šveicarijoje gyvena prancūzai, vokiečiai, italai, – ir jie visi vienodai yra geri Šveicarijos piliečiai, vienodai pasiryžę ginti Šveicarijos nepriklausomybę nuo bet kurio kaimyno pasikėsinimų. Ir Lietuvoje yra lenkų, kuriems rūpi Lietuvos reikalai, kurie Lietuvą brangina taip pat, kaip lietuviai. O praeityje tokių buvo dar daugiau. Tame pačiame Liubline Lietuvos atstovai, taip atkakliai gynę Lietuvos nepriklausomybę, namie kalbėjo juk lenkiškai. Lietuviai nori, kad ir dabartiniai lenkai būtų tokie Lietuvos piliečiai.

e) Vilnius – Lietuvos sostinė. Ligi šiol lietuvių ir lenkų santykius nuodijo Vilniaus reikalas. Varšuvos valdžia niekuomet nėra parodžiusi nė mažiausio noro suprasti lietuvių jausmams ir pagerbti lietuvių teisėms, reikalaudama, kad lietuviai be atodairos atsižadėtų savo garbės, savo gyvybinių teisių. Ar įsivaizduoja lenkai, su kokiais jausmais lietuvis lankydavo Trakus, priklausiusius Varšuvos valdžiai? Trakai – lietuviui istorinė šventovė, idealizmo ir heroizmo šaltinis, o lenkui – kas tie Trakai? Kas Trakai buvo visokiems „galileušams“ ir poznaniečiams, kurių nuolat ten būdavo pilna ir kur lietuvis buvo statomas negeistino svečio vieton.

Vilnius nuo senų senovės Lietuvos centras. Jis ir įkurtas buvo pačioje lietuviškiausioje Lietuvos giminių vietoje. Tas kunigaikštis, kuris valdė Vilnių, savaime tapdavo didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu. Per ilgus ilgus šimtmečius Vilniuje gyveno, statė jį ir kūrė lietuviai. Kiekvienas senesnis Vilniaus namas priklauso Lietuvos istorijai. Lietuvos herojiška praeitis amžių klodais sugulė Vilniaus rūmuose ir pavėsiuose. Jau vienas Gedimino kalnas yra pakankamas Lietuvos teisių Vilniuje liudytojas. Kas būtų Lenkija be Krokuvos? Nuvainikuota nuotaka, apiplėšta jaunamartė. O Vilnius Lietuvai yra daug daugiau negu Krokuva Lenkijai. Krokuvėje ligi XVI a. vyravo vokiečių kalba, Krokuvą kūrė ir augino lietuviai – valdovai iš Lietuvos. O Vilnius – lietuvių išminties, lietuvių darbo rankų, lietuvių organizacinių gabumų, lietuvių širdies ir kraujo kūrinys! Kas iš to, kad ilgai, įvairioms istorinėms nelaimėms spaudžiant, lietuvių tautos elementas pačiame Vilniuje susilpnėjo, lietuviai mieste nebesudarė daugumos. Lenkai Gdanskio mieste sudarė baisią mažumą ir vis dėlto dėl Gdanskio įsivėlė į karą su Vokietija, – lenkai savo teises Gdanskio mieste laikė šventomis. O Vilnius Lietuvai yra daug daugiau negu Lenkijai Dancigas arba Gdanskas! Lenkai savo teises į Gdanską grindė ekonominiais ir geografiniais sumetimais. Lietuviški Vilniaus srityje ekonominiai ir geografiniai motyvai yra ne mažiau svarūs negu lenkų Gdanske. Bet lietuviams yra daug svarbesni dvasiniai motyvai – moraliniai, istoriniai, religiniai, kūrybiniai.

Vilnių pripažino Lietuvos sostine 1919 m. Vokietijos valdžia, 1920 – Maskvos valdžia; tais pačiais metais tai pripažino ir Aukštoji Santarvininkų Taryba, pravesdama garsiąją Curzon'o liniją, pripažino ir pati Lenkija, pasirašydama Suvalkų sutartį. Kas kaltas, kad Pilsudskis, sulaužydamas tą sutartį, lietuvių lenkų santykius atvarė į prarają.

Šiandien – neminėsime kuria kaina – istorinė skriauda Lietuvai atitaisyta. Vilnius grįžo Lietuvai. Lietuvis nuoširdžiai geidžia užmiršti visa tai, kas buvo negera. Lietuvis nori užgydyti žaizdas. Bet lietuvis taip pat nori, kad tą nelaimingą praeitį užmirštų ir lenkai,

Lietuvos valstybės vėliavos išskėlimo iškilmės Gedimino kalne. [Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų LDK Gedimino pulko Garbės kuopos rikiuotė]. Vilnius, 1939 m. spalio 29 d. Fotografas Julius Miežlailskis. LCVA

kad jie pasijustų Lietuvos piliečiais ir įsisąmonintų, kad Lietuvos sostinė yra, buvo ir bus Vilnius. Vilniaus reikalu lietuviai jokių kompromisų nedarys. Per daug lietuviai kentėjo dėl Vilniaus, per daug jų dvasiai jis yra brangus, kad galėtų pakęsti bent kokį pasikėsinimą!

f) Reformų reikalas. Lietuviai nėra akli, nėra įsimylėję savęs ir savo darbų. Jie patys gerai žino, kad daug kas jų darbuose yra netobula, taisytina. Jie nereikalauja pripažinti tobula, kas keisti ir lopyti reikia. Jie gerai žino, kad naujakurės valstybės santvarka ne taip lengva išstbulinti. Čia lenkų bendradarbiavimas lietuviams labai geistinas. Darbo yra labai daug ir jo visiems pakaks. Bet ir čia pasilieka viena ir ta pati pagrindinė ir neatšaukiama sąlyga: Lietuvos Tėvynės, Lietuvos nepriklausomybės, Lietuvos sostinės Vilniuje pripažinimas be jokios atodairos, be jokių atodūsių bet kurios svetimos valstybės atžvilgiu. Žodžiu, visiškas lojalumas Lietuvai.

Būtų labai neišmintinga, jei Lietuvos lenkai ir šiandien to nenorėtų suprasti, jei jie stengtųsi kartoti praeities klaidas.

Sunkūs dabar laikai. Ir Lietuva, susidėjus baisionis tarptautinėms aplinkybėms, gyvena labai sunkius laikus. Tokiose aplinkybėse turi reikštis geležinė valia ir dešimteriopas budrumas. Aplinkui siaučia tokios siaubingos vėtros, kurios dar ne vieną valstybę gali nušluoti nuo šio pasaulio. Visų svarbiausias mūsų uždavinys – išlaikyti Lietuvos nepriklausomybę. Bet kuri nerimtis Lietuvą galėtų įvelti į pražūtingas nelaimes. Pačių lenkų savisaugos instinktas turėtų jiems padiktuoti elgesio linkmę: suprasti lietuvių tautos taikias kūrybines pastangas, prisidėti prie bendro darbo – bendromis jėgomis saugoti nuo pavojų visų mūsų vieną Tėvynę – Lietuvą! Tai turėtų lenkams patarti, kartojame ir pabrėžiame, žmogiškas savisaugos instinktas.

Jeigu ir šiandien lenkai nenorėtų nei lietuvių tautos teisių bei troškimų, nei naujo gyvenimo suprasti, jei ir šiandien jie nenorėtų nusileisti į realią žemę iš savo mocarstvinių fikcijų ir atmetų jiems tiesiamą taikią bendradarbiavimo ranką, tai galėtų išsekti ir lietuviška kantrybė, kurios užteko per kelis šimtmečius. Viskam yra ribos.

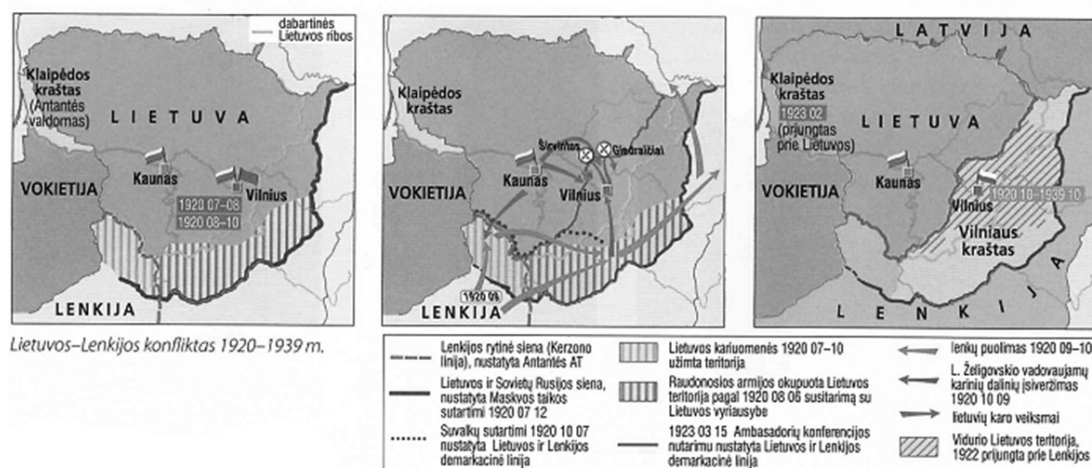
Pastangos kartoti senas klaidas Lietuvos lenkams jau nieko gero negali duoti. Lietuviai nenori, kad lenkams, ypač Lietuvos lenkams, būtų bloga. Dabar nuo pačių lenkų priklausys, kurį kelią jie pasirinks: bendrai su lietuvių tauta šviesesnio rytojaus kūrimą ar iš praeities nesąmonių kylančias nelaimes.

Jokia pusiaukelė čia nebeįmanoma, jokiems svyravimams nebėra laiko.

Lietuviai nebėra kažin kokie nelyginant baudžiauninkai, kurie savo kruvinu darbu globotų, šelptų, maitintų savo tėvynės atskalūnus.

Jeigu lenkai ir dabar nepasistengtų suprasti lietuvių tautos, tuo būdu ir savo pačių uždavinių bei pareigų, jei jie ir dabar nepanorėtų nusileisti iš savo didybės abstrakcijos į realią žemę, lietuviai būtų priversti laikyti juos nepagydomais ligoniais.

Lietuviai paskutinį kartą siūlo: supraskite ir susipraskite!

PASLAPTINGAS LLL PAREIŠKIMAS

Čia skelbiamo dokumento dvitomiame dokumentų rinkinyje „Lietuvos Laisvės Lyga: nuo „Laisvės šauklio iki Nepriklausomybės“ (2004, 2006) nėra. Antanas Terleckas sakosi jo neprisimenęs. Įgaliotas perskaityti Aukščiausiosios Tarybos posėdyje, A. Terleckas talkon, matosi, buvo pasikvietęs Algirdą Patacką, kuris tuos popierius buvo paėmęs, tačiau nuo platinimo susilaikęs. Apie tai jis pasakė jau po Sausio 13-osios, teiraudamasis Vidmantės Jasukaitytės, ar ji rinkusi Aukščiausiąją Tarybą saugančių žmonių parašus. V. Jasukaitytė tai kategoriškai paneigė.

A.V.PATACKAS. Turiu rankoje pluoštą Laisvės lygos... Turiu rankoje tekstą, kurį Laisvės lygos vadovas A. Terleckas prašė manęs išplatinti deputatams. Tuos popierius aš paėmiau, tačiau nuo platinimo susilaikiau. Turinys turbūt galima nujauti koks. Tai yra vėl kaltinimai kairiajai pusei, kaip čia pavadinus. Man atrodo, kad čia ir yra klausimas. Aš noriu užduoti klausimą, bet prieš tai noriu pasakyti sakinį. Šito nereikia... Tik aš noriu paklausti vieno. Čia yra minima kažkokia deputatės V. Jasukaitytės peticija, po kuria buvo renkami parašai žmonių, saugančių Aukščiausiąją Tarybą. Jeigu galima būtų į šitą klausimą atsakyti... Nukreipta prieš Pirmininką V. Landsbergį, taip čia parašyta. Ar tai tiesa, ar ne?

V.JASUKAITYTĖ. Aš kaip tik ir klausiu, ar Laisvės lygos mitingo veikla yra derinta su V. Čepaičiu, kadangi antra diena vyksta mano šmeižtas už šitų rūmų sienų. Šitas šmeižtas prasidėjo po to, kai aš buvau pakviesta dviejų motinų, kurios paprašė, kad aš pakviesčiau vaikus prie vartų pasišnekėti.

Aš pasakiau: užrašykite, ponios, pavardes, nes aš neprisiminsiu. Aš užsirašiau. Dabar prisimenu – Kosmausko, mediko, viena pavardė ir vieno berniuko iš Vilkaviškio, mano rinkėjo sūnaus. Ir iš karto prasidėjo šnypštimas už nugaros: „Ach, ji parašus renka!“

A.V.PATACKAS. Aš atsiprašau. Gal trumpiau. Vadinas, tokios peticijos nebuvo.

V.JASUKAITYTĖ. Taip. Kategoriškai nebuvo ir jos būti negali!

A.V.PATACKAS. Gerai. Ačiū.

V.JASUKAITYTĖ. Aš vien dėl to prašyčiau, kad šitas asmuo nesėdėtų rūmuose, nes jo veikla šituo ypač svarbiu ir atsakingu metu yra ryškiai skaldytojiška. Nepriklausomybės klausimu mes turbūt nė vienas deputatas, išskyrus galbūt V. Švedą, skirtingų nuomonių neturime ir turėti negalime.

PIRMININKAS. Ačiū jums.*

Man pareiškimo tekstas buvo įteiktas 1990 12 08. Perskaičiau jį 16.53 ir pasižymėjau: „Čepaičio tekstas pradedant versti Landsbergį.“ Buvau informuotas, kad kauniečiai Landsbergių rimtai nepatenkinti. Pats dienoraštyje buvau pasižymėjęs, kad situacijose, kai reikia ką nors nuspręsti, Landsbergio plūduriavimo metodika atrodo ypač sunkiai pakeliama. LLL pareiškimas nekėlė abejonių: naudojantis aplinkybėmis kažkuri Aukščiausiosios Tarybos radikalų grupuotė bandys Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką pakeisti kitu, radikalesniu. Kas galėjo pretenduoti akivaizdžiau, jei ne Nepriklausomybės partijos vadovas Virgilijus Čepaitis, kuriam šis pareiškimas suteikė neabejotinas preferencijas!

Šia nuostata vadovavausi Sausio dienomis. Su jos pagalba galima paaiškinti ir kai kuriuos iki šiol klausimus tebekeliančius faktus, kaip antai, kur dingę premjero A. Šimėno

* Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos /pirmojo šaukimo/ pirmoji, antroji, trečioji ir ketvirtoji sesijos. Uždari posėdžiai. Stenogramos. Vilnius, 2002, p. 113–114.

dingimo aplinkybėms ištirti Aukščiausiosios tarybos sudarytos komisijos apklausų medžiaga? Apskritai, dokumentas laikytinas svarbiu mūsų valstybės Nepriklausomybės byloje.

LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS ANTRAJAI SESIJAI

Lietuvos politinė bei ekonominė padėtis kritiška. Tuo tarpu mūsų deputatai užrištomis akimis žaidžia KPSS ir LKP primestą žaidimą...

Lapkričio 22 d. ekonominė Lietuvos Vyriausybės programa buvo pripažinta primityvia, atmestina. Jai gelbėti komunistai pasiuntė Joną Tamulį. Tamulis pateikė pataisą, siūlančią sugrąžinti programą Vyriausybei pataisyti. O po to vėl pateikti ją AT įvertinti. Komunistų ir socialdemokratų destruktiją mūsų parlamente visa tauta mato ir girdi. Tačiau nė vienas deputatas neatkreipė dėmesio į dar vieną komunistų manevrą. Atmetus Tamulio pataisą, Vyriausybė būtų turėjusi atsistatydinti. Deputatai balsavo už komunistų pataisą ir dar kartą išgelbėjo Lietuvos ekonomiką griauančią vyriausybę.

Nomenklatūrinė mūsų Vyriausybė griaua Lietuvos ekonomiką politiniam chaosui sukelti. Vidaus ir užsienio priešai tikisi, kad alkana ir basa minia išvaikys AT ir tuo suteiks Gorbačioviui pretekstą įsikišti. Objektiviai tokiai galimybei įkūnyti savo neišmanymu arba tylėjimu padeda deputatai.

Parlamente Vyriausybės vadovė ir jos abu padėjėjai tyčiojasi iš deputatų, niekina juos. Pašaliniam stebėtojui susidaro įspūdis, kad AT deputatai ir net jos Prezidiumas bijo nomenklatūrinės Vyriausybės ir jai pataikauja. Apie tai kalba faktai: lapkričio 22 d. Vyriausybės valandą keletą klausimų, remdamasis Valstybės kontrolės departamento šių metų spalio 31 d. pažyma, pateikė deputatas Virgilijus Čepaitis. Tačiau Premjerė, apkaltinusi deputatą tendencingumu, paslėptais kėslais, atsisakė atsakinėti į deputato klausimus. Posėdžiui pirmininkavę K. Motieka ir Č. Stankevičius tylėjo it musę kandę. K. Motieka prabilo prokuroro tonu tik Kauno Tarybos vicepirmininkui Z. Satkevičiui perskaičius keliolikos Kauno savivaldybės deputatų reikalavimą dėl Vyriausybės atsistatydinimo.

Užkulisiuose dauguma deputatų atvirai kalba, kad visi trys mūsų Vyriausybės vadovai veda Lietuvą į pražūtį, jog jų ekonominė politika kasdieną atneša mūsų tautai milijoninius materialinius ir dvasinius nuostolius. Deputatai teisinasi, kad susikompromitavusi mūsų Vyriausybė pati nenori atsistatydinti, o priversti ją nueiti nuo scenos jie neturi absoliučios 2/3 balsų daugumos. Tai netiesa! AT Pirmininkas, abu jo pavaduotojai, Prezidiumo dauguma daro viską Vyriausybei išsaugoti. Rugsėjo 23 d. Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Panevėžio savivaldybių deputatai sąjūdiečiai paruošė rezoliuciją, reikalaujančią Vyriausybę atsistatydinti. Šią rezoliuciją priimti sutrukdė neaišku kieno interesus ginąs Medalinskas. Sutrukdė ir doras deputatas K. Grinius. Šis tvirtino, kad pats AT Pirmininkas įgaliojęs kovoti prieš panašaus turinio rezoliuciją. Buvo priimta tik rezoliucija, draudžianti nomenklatūrininkams 5 metus užimti aukštus valstybinius postus. Tačiau iki šiol ši rezoliucija ne tik neįgyvendinta, bet išvis niekur neskelbta. Kodėl?

Vyriausybės vadovai šantažuoja AT tvirtindami, kad jie sukelsią parlamentinę krizę, politinį chaosą. Mūsų nuomone, jau senokai Lietuvoje viešpatauja politinis chaosas. Kaltininkas – AT deputatų bailumas, neryžtingumas.

Lapkričio 29 d. Parlamente turėjo įvykti Vyriausybės valanda. Tačiau jos išvakarėse be AT žinios Premjerė išvyko į užsienį, o abu pavaduotojai demonstratyviai neatėjo į AT pasiklausti, kaip Vidaus reikalų ministerijos atstovai aiškina sudėtingą teisinę padėtį Lietuvoje.

Apie politinį chaosą Lietuvoje kalba ir lapkričio 26 d. spaudos konferencija.

Iki šiol komunistai kompromituodavo AT savo kalbomis, transliuojamomis per radiją. Kompromituodavo važinėdami po provinciją, pasikvietę į tą vajų vietinę nomenklatūrą.

Ypač stengiamasi sukompromituoti AT Pirmininką, skleidžiant apie jį įvairiausius prasi-manymus. Šį kartą komunistai ryžosi sukompromituoti AT visos tautos akivaizdoje – per televiziją transliuojamoje spaudos konferencijoje. Č. Juršėnas suteikdavo teisę paklausti tik prokomunistinių pažiūrų žurnalistams. Į kaltinamųjų suolą buvo pasodintas V. Čepaitis. Į šią spaudos konferenciją buvo pakviestas advokatas K. Motieka, suvaidinęs čia prokuroro vaidmenį. Kas tai, nauja savitarnos rūšis?

Mūsų Parlamento politinis neišmanymas, ištižimas, atviras komunistų ir socialdemo-kratų cinizmas, pastarųjų šantažas, daugumos deputatų bailumas, vergiškas nuolankumas veda Lietuvą į politinę katastrofą. Parlamento dauguma jau paruošta pasirašyti sąjunginę sutartį. Deputatai neigia tokią galimybę. Tačiau jie dar birželio 29-ąją iki pat antrosios pertraukos tvirtino, kad moratoriumo kovo 11 d. Aktui jokių būdu nepasirašys. Po kelių va-landų, pasidavę vieno žmogaus valiai, pasirašė. Vyriausybei, disponuojančiai milijoninėmis piniginėmis vertybėmis, pavyksta papirkti kai kuriuos deputatus, ypač komandiruotėmis į užsienį. Deputatai atvirai šneka, kad jų kolegos grįžta iš užsienio neatpažįstamai pasikeitę.

Mūsų deputatai Brežnevo gdynėję būdami užsiėmę savo mokslinė ir biurokratine karjera, buvo labai toli nuo politinio gyvenimo ir todėl šiandien dauguma visiškai nesiorientuoja politinėje situacijoje. Tik komunistai yra politikai profesionalai. Tačiau papratinti akiai vykdyti Kremliaus instrukcijas, ir šiandien jie tarnauja svetimai valstybei.

Manome, kad nekomunistams deputatams aštuonių mėnesių turėjo užtekti politinei abėcė-lei išmokti ir šiek tiek išsitiesti. Tačiau to neįvyko. AT Prezidiumas slepia ne tik nuo tautos, bet ir nuo deputatų tikrą ekonominę ir politinę situaciją Lietuvoje. Daugelis deputatų iki šiol nėra perskaite Valstybės kontrolės pažymos apie Interlitos veiklą. Televizija paskelbė, kad žmogus, mėginęs per Lenkijos sieną pervežti milijonines vertybes, turėjo Interlitos įgaliojimus. Ne tik tauta, bet ir deputatai nežino, kas tas žmogus ir kam vežė milijoninį turtą. Slepiama nuo tautos, kiek ir kokių maisto produktų išvežama iš Lietuvos. Oficialiai buvo skelbiama, kad iš metinės Lietuvos cemento produkcijos galima Vilniaus didumo miestą pastatyti. Lietuvos ūki-ninkai priversti pirkti cementą spekuliacinėmis kainomis. Ar nors vienas deputatas paklausė Vyriausybę, kodėl taip yra? Deputatė Z. Šličytė grasino atsisakyti mandato, jeigu kriminalinį nusikaltimą įvykdę ministro Kozyrovičiaus pavaduotojai nebus patraukti baudžiamojon at-sakomybėn. Baudžiamoji byla nebuvo iškelta, tautai nepaaiškinta kodėl.

Daug deputatų, turėdami grynai asmenines paskatas, gastroliuoja po platųjį pasaulį. Vienam svarbiam, Lietuvai labai reikalingam įstatymui priimti trūko tik vieno balso. Ar kas iš deputatų už tai buvo nors pabartas?

Lapkričio 29 ir 30 d. Lietuvos KP CK nariai tris valandas per televiziją pylė tautai smėlį į akis. Kitos Lietuvos partijos retkarčiais gauna pakalbėti ne ilgiau 10 minučių. Beveik visos masinės informacijos priemonės ir toliau partinės nomenklatūros rankose. Mes turime vieną lietuvišką dienraštį – „Lietuvos aidą“. Tačiau redaktoriai priversti akiai vykdyti AT ir MT valią: štai kodėl tauta nežino apie korupciją MT, apie lietuviškos mafijos veiklą. Kam visa tai naudinga?

Visos politinės Lietuvos partijos ir organizacijos tai mato, bet tyli. Jos užimtos teori-niais žaidimais. O dalykiškai nekritikuojamas mūsų Parlamentas pamažu degraduoja. Kartojame, kad dauguma deputatų, patys to nesuvokdami, morališkai ir politiškai jau yra paruošti sąjunginei sutarčiai pasirašyti. Ne vienas jų verkdami pasirašė pareiškimą dėl moratoriumo. Ne mažiau liedami ašaras tokie pasirašys ir sutartį, amžiams surišiančią Lietuvą su Rusija.

Aišku, AT deputatai pasirašys sąjunginę sutartį ne tą, kurią neseniai paskelbė „Izves-tijos“. Pasirašys, Vilniaus gorkomo sekretoriaus Algirdo Griciaus žodžiais, kitą. Kitais žodžiais suformuotą, o turiniu tą pačią – leniniškai stalininę. Visa politinių įvykių eiga, visi AT deputatų kompromisai, politinės nuolaidos veda tik į sąjunginę sutartį.

Daugelis yra pastebėję, kad sunkią lietuviškai nomenklatūrai valandą pagalbos ranką ištiesia Kremlius. KPSS sekretoriai gen. Naudžiūnas ir Švedas perskaitė per Maskvos televiziją Kremliuje pagamintą klastotę. Ši klastotė privertė mūsų deputatus pulti į plačiai išskėstą komunistų glėbį. Išorinio pavojaus akivaizdoje vienykimės net su komunistais! Nesvarbu, kad jie buvo ir liko Lietuvos nepriklausomybės duobkasiai. Jeigu 1944 m. kas nors būtų paraginęs vienytis su partorgais ir politrukais, tokį išdaviku būtume pavadinę. O šiandien priešai savo gudria politika apakino mus. Kur nuves mus lapkričio 26 d. spaudos konferencijoje pademonstruota vienybė, greit pajusime.

LLL nuomone, bent šiandien joks karinis perversmas TSRS yra nerealus. Viena, pats M. Gorbačiovas yra pajėgus kraujyje paskandinti kiekvieną tautinį Rusijos pavergtų tautų pasipriešinimą. Antra, perversmui be kariuomenės ir ginklų reikalinga dar ir duona kariuomenei maitinti. O jos Rusijai trūksta. Duonos užsienis neduos nė vienam Rusijos generolui ar maršalui. Tik vienas Gorbačiovas gali ją išmaldauti. Gorbačiovas šiandien neįves Lietuvoje prezidentinio valdymo, nes jam reikalinga Romos popiežiaus moralinė pagalba. Penktosios savo kolonos Lietuvoje pagalba jis tikisi primesti Lietuvai „taikią revoliuciją“ – sąjunginę sutartį.

Jeigu įvyktų nauja aneksija, mums liktų viltis po kelių metų vėl atsikelti. Gorbačiovas, siekdamas primesti mums sąjunginę sutartį, nori atimti tokią viltį. Šiandien mes aiškiname pasauliui, kad Stalinas su Hitleriu pavertė Lietuvą Rusijos kolonija. Pasirašę sutartį, tokio pasiaiškinimo neteksime. Pasaulis supras, kad Lietuva tapo integraline TSRS dalimi lietuvių tautos valia.

Šiandien reikia tik „užsukti kranelius“, suvienytais KPSS ir LKP jėgomis išvystyti iki šiol negirdėtą propagandinę kampaniją, kurios tikslas – įtikinti tautą, kad ji tik „broliškų tautų šeimoje“ gali išsaugoti nors [tautos gyvybę?]. Mes neabejojame, kad dauguma Lietuvos AT deputatų yra dori žmonės. Tačiau šiandien Lietuvoje maža būti doru žmogumi. Reikia mums sugebančių mąstyti ir veikti. O tokių – labai nedaug. Daugiau negu naiviai skamba raginimas būsimai TSRS agresijai priešintis ginklu. Mums svarbiau dvasinė stiprybė, ypač deputatų. Tačiau kaip tik iš AT rūmų daugiausia pilamos pamazgos ant galvų politinių veikėjų, tikinančių tautą, kad visais amžiais buvo ir liko pavojingiausias vidinis, o ne išorinis priešas. Stalinas su Hitleriu buvo iki dantų ginkluoti tarptautiniai banditai. Tačiau jeigu Lietuvos Vyriausybėje ir kariuomenėje būtų buvę nors kelios dešimtys drąsių vyrų, 1944–1945 metais net F. Ruzveltas būtų reikalavęs suteikti Lietuvai jei ne Suomijos, tai bent Lenkijos politinį statusą. Tokiu atveju šiandien nė vienas Vakarų „demokratas“ neišdrįstų tvirtinti, kad Lietuva yra TSRS vidaus problema.

Dažnas ir gerų norų vedinas tikina, kad išorinio pavojaus akivaizdoje mums labai reikalinga vienybė. Lietuva, turinti daug tarpusavyje besipešančių, niekada nebus pasaulio pripažinta. Ar pasaulis nežino, kaip AT nesugyvena su Vyriausybe? Būtina paskirti tokį Vyriausybės vadovą, kuris sugyventų su AT Pirmininku, išvis su AT, vykdytų tiesiogines savo funkcijas, o ne rungtyniautų su Pirmininku, kuriam iš jų dažniau paskambins Gorbačiovas su Ryžkovu. Tik taip LLL supranta vienybę Lietuvoje, tik už tokią vienybę ji kovoja.

Gera suvokdami kai kurių mūsų AT deputatų priešišką Lietuvos nepriklausomybei, o kitų politinį ištižimą, mes griebiamės kraštutinių priemonių dabartinei Lietuvos Vyriausybės vadovybei pakeisti – bado akcijos. Tačiau šios Vyriausybės niekinama ir šmeižiama AT pati ėmė ginti lietuviškosios partinės nomenklatūros sudarytą Vyriausybę. Tokioje situacijoje LLL priversta ieškoti ir kitų priemonių sutrukdyti LKP suteikti Lietuvos aneksijai teisėtumo regimybę.

LLL įgalioja A. Terlecką perskaityti šį kreipimąsi AT plenariniame posėdyje.

Lietuvos laisvės lyga

Vilnius,

1990-12-02

P. S. Lietuvos gyventojai, matydami, kaip AT pirmininkas gina korupcijoje paskendusią Vyriausybę, pradeda galvoti, kad tos Vyriausybės vedliams atsistatydinti neleidžia Kremlius. Tokios išvados griauja mūsų Parlamento autoritetą, stumia tautą į neviltį.

Visa kaltė už prokomunistinės Vyriausybės veiklos pasekmes teks visų pirma Lietuvos AT Pirmininkui.

MĄSTYMAI

VYTAUTAS SINICA

TAUTOS APOLOGIJA

Nors absoliučiai daugumai Lietuvos gyventojų klausimas apie tautų egzistavimo prasmę pats savaime yra beprasmis, Lietuvoje vis dažniau galima išgirsti keliant būtent tokią abejonę. Nebe pavieniams pažangiais save laikantiems politikams, visuomenės veikėjams ir akademikams tautinė tapatybė tampa tik „atsilikusia, uždara, samanota ir skaldančia“ XIX a. atgyvena. Ypač akademinėje bendruomenėje tokia nuostata pasigirsta vietose, kurios turėtų būti valstybinės ir tautinės sąmonės ugdymo židiniai – istorikų, filosofų, politologų ir net filologų cechuose.

Yra susiklosčiusi keista padėtis: tie, kurie kelia tautų reikalingumo klausimą, siūlo jas išmesti į istorijos sąvartyną, o tie, kurie mato, kad tautų egzistavimas prasmingas, laiko tai arba aksioma, o pačias tautas savitikslemis, arba tiesiog nesivargina apie tai kalbėti. Praktikoje tai reiškia, kad dažnėja siūlymai tautiškumą „marinti“ skatinant kitokius, atviresnius ir labiau individualizuotus tapatumus, o atsakymai tokiems siūlymams nėra itin argumentuoti. *Suvokiant, kad tauta neegzistuoja kaip tikslas savaime ir eina tik iš paskos žmogaus, galima suprasti ir tai, kad būtent tautos laiduoja daugelį dalykų, kuriuos ypač vertina būtent susirengusieji į tautų dekonstravimo žygį.*

Ne paslaptis, kad tokiai diskusijai kelią nutiesė pokariu pasirodžiusios modernistinės tautiškumo aiškinimo teorijos, teisingai atkreipusios dėmesį, jog nacionalizmą (sieki, kad tautos turėtų savo valstybes ir valstybinę sąmonę) sukūrė modernio sąlygos, ir politinis tautiškumas tėra XIX a. įsivyravęs reiškinys. Tiesa, šios teorijos suplakė politinį tautiškumą su tauta kaip visose epochose egzistavusia kultūrine bendrija – nors priklausymas kuriai konkrečiai tautai nėra prigimtinis, tačiau pati kolektyvinės kultūrinės tapatybės būtinybė yra žmogaus prigimties dalis. Mums svarbu tik tai, kad XX a. pabaigoje padaryta nepagrįsta išvada, jog jei tautos yra sukurtos savo meto sąlygų, tai jų galima valingai atsisakyti siekiant atviros kitam ir nuo tautinių konfliktų apsaugotos žmonijos.

Tauta kaip kultūrinio egzistavimo forma

Išsikeliant tokį tikslą, užmirštama keletas nenutraukiamų jungčių, siejančių tautiškumą su žmonijos kultūros raida, modernia demokratija, žmogaus teisių užtikrinimu ir pilietiniu įsipareigojimu apskritai.

Visų pirma, tauta yra žmogui būtino kultūrinio egzistavimo forma. Cituojant Juozą Girnių, „Kultūra yra pagrindas, kuriuo žmogus gali gyventi, lyg antroji prigimtis, [kuri] priklauso ne atskiram žmogui, o visiems drauge, dėl to, kad yra jų pačių susikuriama, o ne gimimu suteikiama. /.../ Tik perimdami kultūrą išaugame į savo amžiaus žmogų. Niekas neišauga tik savo paties dėka. Visa, ką pasisaviname, yra kitų sukurta ir mums perteikta“*. Čia viso labo atkreipiamas dėmesys į dažną klaidingą įsivaizdavimą, kad žmogus pats kuria save ir savo kūrybines galias realizuoja lyg tuščioje vietoje, atsietai nuo jį išugdžiusios kultūrinės bendruomenės. Nė vienas kūrėjas neišaugo kitaip, kaip tik perimdamas savosios, o vėliau ir kitų tautų kultūrinę lobyną.

* Juozas Girnius.....

Būtent šiam kultūriniam lobynui tarnauja tautos. *Neįmanoma nesutikti su liberalų teiginiu, kad įvairovė praturtina. Tačiau kalbant apie kultūrą taip pat reikia suvokti, kad ši įvairovė yra kuriama ne iš niekur išaugančių individų, o iš juos įkultūrinančių bendruomenių.* Tai verčia įvertinti ir tautų kultūrinę įvairovę. Tiesa, tik patys radikaliosi tapatumų naikintojai pasisako už kultūrinio tautiškumo ir iš jo kylančių skirčių atsisakymą. Europos Sąjungoje nėra ginčijama būtinybė saugoti etninių kultūrų šokus, dainas, amatus, architektūrą, literatūrą ir kitokį paveldą. Tačiau bėda čia dvejopa. Pirma, tautinė kultūra suprantama kaip kažkas iš praeities, kaip saugotinas paveldas, bet ne kasdienės praktikos. Antra, mąstymo nuostatos atsiejamos nuo kultūros ir nelaikomos jos dalimi.

Tačiau yra priešingai – būtent vertybinės nuostatos sudaro kiekvienos kultūros šerdį, turinį, kurio raiškos forma ir yra tas vertybes išreiškiantis, simbolines ir estetines formas suteikiantis menas. Čia susiduriame su tautų egzistavimo teisę pripažįstančiųjų nenuoseklumu: tautiškumo raiškos formos esą gali egzistuoti, tačiau jas formuojančios ir tautų savitumo turinį sudarančios unikalios vertybinės nuostatos turėtų būti „europeizuotos“ suvienodinant jas su teoriškai išgalvotu „europiniu standartu“. Pavyzdžių nėra, su jais nuolat susiduria ne tik „atsilikusios“ posovietinės šalys, bet ir elementarius Europos tautų kultūros simbolius – kryžius ir Kalėdų eglutes – kad neižleistų kitatikių, slėpti turintys Olandijos, Norvegijos, Italijos ir kitų senbuvių Europos šalių gyventojai.

Kaip bet kokia kultūra, ir *bet kokia universali vertybė tegali egzistuoti ir būti realizuota tik individualiu pavidalu konkrečioje kultūroje. Atitinkamai ir joks žmogus neegzistuoja kaip tiesiog žmogus apskritai ar žmonijos narys.* Kiekvienas konkretus žmogus yra savo meto ir savo kultūrinės bendruomenės narys, savo mąstymu ir prielaidomis apie tai, kas yra savaime suprantama, esmingai besiskiriantis nuo kitų laikotarpių ir kultūrų žmonių. Jokia – nei Rytų, nei Vakarų – civilizacija nėra kultūrų sulydžiusi, ir itin abejotina, ar pastarosios siekis tą padaryti nėra pražūtingas, kadangi, kaip minėta, žmonių kultūrinės raiškos skirtumai gimsta iš juos išugdžiusių bendruomenių mąstymo skirtumų.

Tauta ir demokratija

Antroji tautos funkcija, kurią ji Vakarų pasaulyje nuosekliai atlieka jau porą šimtmečių, yra moderniosios demokratijos įgalinimas. Demokratija Europoje neatsitiktinai istoriškai atsirado kartu su nacionalizmu ir politinėmis tautomis. Priešingai, būtent tautinis sąjūdis ir jo sukurta nacionalinė politinė sąmonė tapo būtina prielaida moderniai demokratijai atsirasti. Demokratijai kaip visus piliečius bent iš dalies įtraukiančiam ir iš jų valios pačią politinę valdžią kildinančiam valdymo būdai būtinas valdomos bendruomenės savęs apibrėžimas. Paprasčiau kalbant, kitaip nei savo valią primetantis monarchas, demokratinė valdžia atstovauja savo piliečių valiai ir gėrio supratimui ir tuo pačiu negali atstovauti bet kam. Viena vertus, tai, kam atstovaujama, turi būti aiškiai apibrėžta kokiu nors konkrečiu pagrindu, antra vertus, tas pagrindas turi atspindėti realias tos valdomos bendruomenės savivokos ribas. *Demokratijai būtinas demosas – politinis kūnas, – kuriam valdžia bent normatyviai atstovauja ir kuriam atsiskaito. Atsisakius atstovavimo ir atskaitomybės idealo, prasmės netektų ir pati demokratija. Istorijai žinomas vienintelis realiai veikiantis tokio politinio kūno variantas – politinė (nemaišyti su pilietine) tauta.*

Tai, koks realus yra politinį kūną apibrėžiantis pagrindas, nulemia, kokia stabili yra tokia santvarka, koks joje yra piliečių solidarumo ir pareigos bendruomenei jausmas ir ar giliai yra visuomenę skaldančios skirtys. Iš čia kyla trečioji tautos funkcija – įgalinti įsipareigojimą bendruomenei. Žmogus negali būti įsipareigojęs abstrakčiai žmonijai. Žmonija apskritai yra nepolitinė kategorija, nes politika egzistuoja ten, kur yra įsitikinimų konfliktas ir jo pagrindu susiformuojantys kolektyviniai draugo–priešo santykiai. Žmonija neturi ir negali turėti jokio politinio priešo, juolab neįmanomas ir įsipareigojimas tokiai abstrakcijai.

Dar Ruso (Rousseau) taikliai nurodė, kad politiniam įsipareigojimui būtinas tam tikras empatijos lygis, kuris įmanomas tik žmonės siejant pakankamam kultūriniam bendrumui, ir jeigu jo trūksta, neįmanoma įsipareigoti žmonėms, su kuriais nesieja niekas, išskyrus buvimą žmonėmis. Pastarasis sulaiko nuo prievartos ir vadinamojo nežmogiško elgesio, bet neužtikrina pozityvių pastangų tiesiog dėl svetimo žmogaus. Žinoma, lygiai taip pat visais laikais egzistuoja žmonės, kurie yra pašventę gyvenimą visiškai svetimoms problemoms, pavyzdžiui, pagalbai Trečiojo pasaulio šalių vaikams. Tačiau išimtys tik patvirtina taisyklę.

Šis bendrumo jausmas akivaizdžiai būtinas siekiant solidarumo, kurio šiuo metu taip trūksta ir neišvengiamai trūks Europos Sąjungai, reikalaujančiai iš euro zonos narių finansškai remti dėl itin neatsakingos finansų politikos prasiskolinusias Viduržemio jūros regiono šalis (vadinamąsias „P.I.G.S.“). Dažnai natūralus klausimas, kodėl estai ar slovenai turėtų mokėti už gerokai didesnes nei jų pačių graikų pensijas, kyla būtent dėl to, kad neegzistuoja joks savaime suprantamas politinis įsipareigojimas už savosios politinės kultūrinės bendruomenės ribų. Šių ribų plėtimas iš esmės turėtų būti naujas *nation-building* tipo ir masto projektas visai Europai suldyti į vieną tautai kokybiškai prilygstantį darinį.

Politinis įsipareigojimas ir žmogaus teisės

Taigi politinis įsipareigojimas tautai yra dvejopas – žmogaus ir valstybės. Žmogus yra skirtingu mastu įsipareigojęs aukotis dėl savo tautiečių, su kuriais jį sieja kultūra, istorija, bendro likimo pojūtis, o valstybė – ginti ją steigiančios ir legitimuojančios tautos bei su ja gyvenančių kitataučių piliečių teises. Tai dar viena tautų funkcija. Seniai suvokta (B. Disraeli, E. Burke, H. Arendt ir kt.), kad moderne sugalvota ir išplėtotą žmogaus teisių idėja be tautinių valstybių lieka tik abstrakti idėja, nes žmonija kaip tokia iš principo negali pagarbos žmogaus teisėms laikymosi užtikrinti praktikoje. *Todėl visos žmogaus teisės egzistuoja teoriškai, o praktikoje įgauna konkrečias formas kaip piliečių teisės konkrečioje jų apsaugą laiduojančioje valstybėje. Ne veltui kai prancūzų revoliucionieriai pompastiškai skelbė universalias žmogaus teises, anglai gūžčiojo pečiais suvokdami, jog tokias teises galima tik deklaruoti, bet nėra nieko, kas galėtų jas užtikrinti, išskyrus savo piliečiams atskaitingą valstybę.*

Istorija aiškiai rodo, kad nors valstybė gina visų savo piliečių teises, tačiau ne piliečiai steigia valstybes, o pastarosios steigia piliečius, pačios būdamos vienos ar kelių tautų daugumos narių valios kūriniai. Didėjant tarpvyriausybinių organizacijų įtakai ir gausėjant deklaratyvių žmogaus teises įtvirtinančių dokumentų, lengva pasiduoti klaidingam įspūdžiui, jog būtent jie yra mūsų teisių garantas. Iš tiesų bet kokias žmogaus teises užtikrina (o ką užtikrinti, Konstitucija ir ratifikuojamais dokumentais atsirenka) suverenios valstybės valdžia, ir jeigu ji neatlieka šios savo funkcijos, tarptautinė bendruomenė tegali *post factum* bausti pačią valstybę už neapsaugotas žmogaus teises arba, būtinai konstatavusi valstybės nesugebėjimą vykdyti šios funkcijos, kitų valstybių (tačiau vėlgi ne abstrakčios žmonijos) rankomis užtikrinti, kad suirutės ir masinės prievartos kamuojamose šalyse būtų laikomasi žmogaus teisių.

Pilietybė nepakeičia tautybės, o ją papildė, galima sakyti, išaugo ant jos pamatų. Plačiai paplitęs neatleistinas istorijos supaprastinimas, pagal kurį Vakarų Europos tautos susiformavo grynai pilietiniu, o Vidurio ir Rytų Europos – etniniu pagrindu. XIX a. formuojantis politiniam tautiškumui ir nacionalizmo sąjūdžiui, Vakarų Europos tautos jau seniai buvo kultūriškai susiformavusios ir tik „įtraukinėjo į tautą“ savo teritorinių pakraščių narius (plačiau apie tai E. Weber, *Making Peasants into Frenchmen*, A. Hastings, *The Construction of Nationhood*, A. Smith, *The Cultural Foundations of Nations* ir kitur). Kultūrinis tautinis sąmonėjimas čia nevyko, nes buvo sėkmingai įvykęs modernio pradžioje ar net vėlyvaisiais viduramžiais. *Jokia politinė tauta neišaugo kitaip, nei steigiamą vienos (kaip Prancūzijoje*

ar Lenkijoje) arba kelių (kaip Šveicarijoje ar Jungtinėje Karalystėje) kultūrinių tautų, todėl ir grynai pilietinės, nuo etninio tapatumo laisvos tautos egzistavimas yra kosmopolitinis mitas, reikalaujantis atskiros aptarimo.

Nėra nieko bloga, kad žmonės suvokia savo tautinį tapatumą, skiria tautiečius nuo kitataučių, jaučia istorinį, kultūrinį ir politinį bendrumą su konkrečia apibrėžta bendruomene. Blogybės prasideda, kai tautinė tapatybė yra kildinama iš kraujo ir virsta smurto, patyčių bei diskriminacijos pagrindu. Tačiau ir tada tikroji problema yra tautiškumą sugyvuojančių žmonių ugdymas ir socializacija, o ne tautybė kaip vienas iš daugybės pretekstų, kuriuos nepripažįstantieji žmogaus orumo randa savo veiksmams pateisinti. Tautos reikalingos tiek demokratijai ir politiniam išsipareigojimui, tiek žmonių kultūros ir teisių užtikrinimui, o kvietimai atsisakyti tautų tėra neatsakingos sudėtingų visuomenės problemų greito sprendimo paieškos.

Bareljefas, vaizduojantis 1939 m. Lietuvos kariuomenės žygį į Vilnių. Fotografas nežinomas. LCVA

PAMINĖJIMAI

KETVIRČIUI AMŽIAUS PRAĖJUS

**LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO 25-ŲJŲ ĮKŪRIMO METINIŲ
MINĖJIMAS MOKSLŲ AKADEMIJOJE 2013 M. BIRŽELIO 3 D.**

Giedamas Lietuvos valstybės himnas

Skamba Mažosios Lietuvos himnas „Lietuvninkai mes esam gimę“

Skamba Maironio „Jaunimo giesmė“

A. MEDALINSKAS. Laba diena visiems susirinkusiems. Dar kartą kartoju, vietos čia dar šiek tiek yra, mūsų iš tikrųjų yra panašiai tiek pat, kiek buvo prieš 25 metus. Dar yra palangių, dar yra kėdučių ir pasiruoškime kelioms valandoms. Aš labai norėčiau tikėtis, mes norėtume tikėtis įdomaus pokalbio, svarbaus pokalbio apie tai, kas vyksta šiandien Lietuvoje, apie tai, kaip atrodo Sąjūdžio idėjos ir jų įgyvendinimas Lietuvoje per tuos 25 metus. Suprantu, kad kiekvienas atvykęs turi savų susitvenkusių minčių, nerimo dėl to, kas darosi valstybėje, bet jeigu kalbėdami galėsite ir pasiūlyti ką nors svarbaus, įdomaus, tai mes tikrai tada turėsime įdomią ir svarbią diskusiją, o šita salė tam įpareigoja, Mokslų akademijos salė, kurioje gimė Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, kurioje posėdžiavo Sąjūdžio Seimas. Mes taip ir atėjom, tik atvirkštine tvarka – iš Seimo pro Rašytojų sąjungą, iš kurios daug rašytojų buvo, į Mokslų akademiją. Iš tikrųjų džiaugiamės, kad šį kartą Mokslų akademija yra daug svetingesnė, sakyčiau, labai svetinga, kitaip nei tada, kai mus su R. Ozolu nukrapštė nuo šitos pakylės, nes mums teko pirmininkauti tam posėdžiui prieš 25 metus. Dabar mes tą galime daryti. Tikrai norėčiau pakviesti tarti sveikinimo žodį Mokslų akademijos prezidentą Valdemarą Razumą. (*Plojimai*)

V. RAZUMAS. Ačiū, gerbiamasis Medalinskai, už gražius žodžius, išsakytus Lietuvos mokslų akademijos vardu. Šiandien iš tikro man didelė garbė Lietuvos mokslų akademijos bendruomenės vardu pasveikinti visus susirinkusius į mūsų šiek tiek atnaujintą salę. Daugelio iš jūsų buvimas čia nukelia į prieš 25 metus, kai 1988 m. birželio 3-iosios popietę Lietuvos mokslų akademijos, Mokslų akademijos institutų, kūrybinių organizacijų atstovai susirinko šioje salėje iš pirmo žvilgsnio aptarti tokių „nekaltų“ klausimų kaip kovos su biurokratija, susipažinti su siūlomomis Lietuvos Konstitucijos pataisomis ir visas šitas renginys baigėsi iniciatyva steigti Persitvarkymo Sąjūdį. Taigi ši salė ištis yra istorinė. Apie tai primena ir atminimo lenta ant Mokslų akademijos pastato paradinės sienos. Ši diena, birželio 3oji, taip pat prasidėjo gausiais renginiais: Z. Kazėno fotografijų parodos atidarymu Seimo rūmuose, iškilmingu Sąjūdžio 25-mečio minėjimu Seime, taip pat ažuoliuko Sąjūdžio 25-mečiui pasodinimu prie Seimo rūmų, atminimo lentos atidengimu ant Rašytojų sąjungos pastato.

Dabar visi mes esame susirinkę taip pat į Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės inicijuotą renginį, konferenciją-forumą „Sąjūdžio Lietuva, viltys ir tikrovė“. Iš tikro

laiko yra daug skirta aptarti turbūt ir istorinei atminčiai, ir Lietuvos dabarčiai. Taigi visos Lietuvos mokslų akademijos bendruomenės vardu linkiu jums ir mums visiems sėkmingo darbo. Ačiū. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Sveiki gyvi, broliai ir seserys lietuviai! Būkite sveiki! Negaliu sėdėti, negaliu sėstis, prieš jus turiu stovėti. Aš noriu paprašyti visų čia susirinkusių šito susirinkimo nelaikyti šventės tąsa. Šventė buvo pažymėta. Ten buvo pasakyta gana daug svarbių dalykų, didelių bėdų ir spręstinių klausimų taip pat buvo įvardyta. Laikykime šitą susirinkimą darbo susirinkimu, tarsi čia vėl sėdėtų Sąjūdžio seimo taryba, Sąjūdžio seimas.

Kas darytina, kad tai, kas yra negera šiandien Lietuvoje, mes galėtume po šio mūsų pasikalbėjimo apibrėžti kur kas aiškiau, tiksliau ir tikslingiau. Daug yra žodžių, bet ne daug tų, kurie tampa darbais. Vienas iš svarbiausių darbų yra galų gale pasiekti, kad visos valdžios, kad ir kokios jos būtų ir šiandien, ir ateityje, pagaliau išgirstų, ko nori tauta, kad jie atsimintų, jog yra toks žodis, gyvas žodis „tauta“, kurios atstovai šiandien sėdi štai čia.

Norėčiau prašyti visų visatos galių, kad visa tai, ką turite, ką išlaikėte, išlaikytumėte iki atsisveikinimo teikdami tai, ką norėjote įteikti Lietuvai prieš 25 metus susirinkę čia ir pradėję savo žygį. Mes negalime jo baigti, kol Sąjūdžio suvažiavime sudaryta programa yra iš tiesų tik fragmentiškai paliesta. Iki tikrovės jai labai labai daug. Kiekvienas turime minčių. Čia sėdintieji ne kalbėti pasodinti, čia sėdintieji – Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nutartimi pasodinti, kad vestų posėdį.

Taigi pirmajam žodžiui bendru sprendimu norime kviešti filosofijos profesorių, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narį Vytautą Radžvilą. Prašom, Vytautai. (*Plojimai*)

V. RADŽVILAS. Mieli ir brangūs Sąjūdžio bendražygiai! Visi, kurie esate susirinkę šioje salėje, ir visi Lietuvos žmonės, kuriems ir praėjus 25 metams rūpi mūsų tautos ir valstybės ateitis! Kalbėti jums – didžiulis džiaugsmas ir garbė, ypač šioje salėje, kuri, kaip jau buvo ką tik pasakyta, bus svarbi ir reikšminga tol, kol gyvuos lietuvių tauta.

Mes, visi esantys, gerai prisimename, kad šioje salėje virė karštos, dažnai aistringos diskusijos ir ginčai. Mes buvome labai skirtingi, įvairiai matėme tam tikrus dalykus, dėl

Lietuvos Laisvės Lygos (LLL) protesto mitingas, minint Molotovo-Ribentropo pakto 50-ąsias metines. Vilnius, 1989 m. rugsėjo 28 d. Fotografas Eugenijus Masevičius. LCVA.

jų ginčijomės, bet šitos diskusijos buvo su niekuo nepalyginamos, nes kiekviena nuomonė buvo tarsi mažytis upelis, nepastebimai tekėjo į vieną didelę upę, ir šita upė buvo Lietuvos vaizdinys arba ateities vizija. Būtent ta vizija, kuri gimė visų mūsų suvienytų širdžių ir protų pastangomis, pakėlė mus į lemtingą mūšį už Lietuvos laisvę, garbę ir gyvybę.

Ko mes siekėme ir ką nuveikėme, apie tai bus šiandien daug kalbėta. Bus priminti Sąjūdžio programos punktai, galėsime svarstyti, ką mes padarėme ir ko vis dėlto nepavyko padaryti. Tačiau man atrodo, kad norint tuos klausimus svarstyti rimtai, taip, kaip svarstėme prieš 25 metus, reikia suvokti, kas mes buvome ir kas esame šiandien.

Mano tvirtu įsitikinimu, jau prieš 25 metus, dar Sąjūdžio priešaušryje, buvo problemų, kurios leido nujausti, kad į šitą salę mums dar teks sugrįžti. Praėjus 25 metams, kaip ir tada, daugybė žmonių sako: Sąjūdis nepadarė to ar to, Sąjūdis nepasiekė to ar to. Galiausiai yra tokių, kurie leidžia sau pasakyti, kad Sąjūdis mus nuvylė.

Mano tvirtu įsitikinimu, apie tai aš kalbėjau prieš 25 metus iš Sąjūdžio suvažiavimo tribūnos. Taip mąstyti negalima, nes nėra atskirai Sąjūdžio ir nėra atskirai tautos. Pasakyčiau taip: jeigu jau prieš 25 metus mes pavartojomė žodį „atgimimas“, tada galima labai tiksliai ir aiškiai pasakyti, kas buvo Sąjūdis ir kas buvo tauta. Sąjūdis buvo atgimusi tautos dalis. Ir šitos tautos, ir Sąjūdžio buvo lygiai tiek, kiek buvo iš tiesų, o ne vien žodžiais, atgimusių žmonių, tų, kurie savo dvasioje, širdyje išlaikė prisiminimą apie aną tarpukario Respubliką, kuriems visa Respublika buvo tylaus ilgesio ir svajonės vaizdinys ir kurie norėjo, kad jina dar kartą prisikeltų naujam gyvenimui. Iš tiesų praėjus vos keliems mėnesiams po Sąjūdžio atsiradimo buvo galima jausti, kad tų, kurių sielose Lietuva nėra mirusi, vis dėlto nėra tiek daug, kiek mes būtume norėję.

Po poros metų paskelbus Lietuvos nepriklausomybę labai aštriai iškilo klausimas, į kurį, manau, mums nepavyko atsakyti visiškai atvirai, sąžiningai, galiausiai ir dorai, ir kuris vis tiek turėjo būti iškeltas ir atvesti į šitą salę. Turiu omenyje diskusijas, kurių mintis buvo tokia: atkurti Lietuvos valstybingumą, jį paskelbti, be abejo, nepaprastai svarbu, tačiau vis dėlto būta ir balsų žmonių, kurie kėlė ir kitą klausimą, kurie nujautė, net ir suprato,

Prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų Vilniuje 1990 m. kovo 11 d. Fotografas Algirdas Sabaliauskas. LCVA

kad nubalsuoti už Lietuvos Valstybės Atkūrimo Aktą yra be galo svarbi, bet lengviausia uždavinio dalis.

Tikrasis klausimas buvo toks: ar vis dėlto ta atkurta nepriklausomybė, kuri bus tik sąlyga sukurti visavertę, demokratišką, laisvą, modernią Lietuvos valstybę, bus sugebėta pasinaudoti? Jau tada išryškėjo, kad daug kam Lietuvoje šitas klausimas atrodė nepatogus ir nepriimtinas.

Taigi, nors atrodytų, kad už Lietuvos nepriklausomybę ko ne mūru stojo visa tauta, iš tiesų mes nebuvo tokie vieningi, nes tikroji takoskyra, arba skiriamoji linija, glūdėjo kitur – ne Lietuva nepriklausoma ar priklausoma, bet tikrasis klausimas buvo kitas: ar iš tiesų naujai atkurta Lietuvos valstybė turi tarnauti tautai, ar nepriklausoma Lietuvos valstybė reikalinga tik tam, kad joje, kalbant labai paprastai, būtų galima tvarkytis kaip savo dvare? Būtent į šitą klausimą laiku ir tiksliai mes nepajėgėme atsakyti ir už tai mokame didžiulę moralinę, politinę, psichologinę, galiausiai žmogiškąją kainą.

Nematau prasmės iš šitos aukštos tribūnos nežinia kelintą kartą vardyti ar priminti Lietuvos sopulius. Jų yra daug, bet glaustai apibendrinamas pasakysiu tiek, kad būtent mūsų silpnumas, nesusivokimas lėmė, kad buvo tyliai, nepastebimai įvykdyta tai, ką galima pavadinti savotiška antisąjūdine kontrrevoliucija. Tuo noriu pasakyti, kad atkurtoji Lietuvos Respublika labai anksti pradėjo tarnauti ne tautai, kad jos kūrimas buvo ne Sąjūdžio idealų ir programinių nuostatų įgyvendinimas, bet vyko ir iki šios dienos tebevyksta procesas, kurį apibūdinau taip: daugeliu atžvilgiu senoji ekonominė, socialinė, politinė sistema buvo įvilktą į vakarietiškai atrodančių institucijų rūbą, buvo skubiai užklijuotos naujos etiketės, bet gelminis turinys iš esmės liko tas pats.

Taigi šiandien, be jokios abejonės, formaliai, pagal Konstituciją mes esame laisva, liberali, demokratinė respublika, kurioje suverenas yra tauta ir aukščiausia valdžia yra piliečiai. Turbūt būtų juokinga iš šitos tribūnos pasakyti, kad mes kol kas toks suverenas nesame.

To, kad šiandien Lietuva nėra demokratinė respublika, gyvas liudijimas yra mūsų kasdienybė, kurioje kiekvienas šitos šalies pilietis, ypač jeigu jis neina tam tikrų pareigų, neturi vienokios ar kitokios galios, tikrai nesijaučia laisvos Lietuvos Respublikos piliečiu. Jis yra žeminamas kiekviename žingsnyje. Lygiai taip pat formaliai mes, be abejo, įžengėme į laisvosios rinkos principais grįstos ekonomikos laikus. Iš tiesų mes neturime jokios laisvosios rinkos. Mes turime mišrią privatizuotą valstybinę ekonomiką, kurios veikimo principas yra labai paprastas: tas, kas turi valdžią, skirsto išteklius savo ir savo draugų naudai.

Galiosiai, kalbant apie mūsų dvasinę būklę, mes Sąjūdžio metais, ir tai ne kartą nuskambėjo iš šios tribūnos, sakėme: mes trokstame būti laisva, ori, visavertė tauta tarp kitų Europos ir pasaulio tautų; mes norime būti tokia tauta, o ne išnykti be pėdsakų milžiniškoje mus malančioje ir *homo sovieticus*, nauja žmonių rūšimi, verčiančioje mašinoje. Mes sakėme, kad mums laisvės ir nepriklausomybės reikia ne tam, kad įrodytume kokį nors pranašumą, bet tam, kad, tapdami savivaldūs, prisiimtume atsakomybę už šitą mažą žemės lopinėlį, kuris vadinasi Lietuva. Mes vadovavomės nuostata, kad pasaulis bus gražus ir sutvarkytas tik tada, kai visos laisvos ir lygios tautos prisiims tokią pačią atsakomybę.

Taigi mes norėjome būti tauta. Tačiau šiandien matome, kad būti tauta yra mažų mažiausiai nemadinga. Kaip mums kartais minima ir primenama, tauta, pati jos sąvoka, yra beviltiškai atgyvenęs ir pasenęs praėjusio šimtmečio konstruktas, kurio reikėtų greičiau atsikratyti. Tai reiškia, kad mes ne tik politiškai ir ekonomiškai, bet taip pat ir dvasiškai kol kas nesame laisvi.

Kalbėdamas apie tautą norėčiau pasakyti, kad Sąjūdis buvo tikrai gyvos tautos užuomazga. Bet vis dėlto per 50 metų padarytos žaizdos buvo pernelyg gilios ir per trumpą mūsų atgimimo laikotarpį mes jų nespėjome išgydyti, todėl tautos tapsmas, augimas ir dvasinė

branda sustojo. Kai kuriais atžvilgiais mes žengėme atgal. Mat Sąjūdžio metu mes turbūt nesupratome, kaip be galo sunku būti tikra tauta. Vienas dalykas yra būti etnosu, tai yra būti žmonėmis, kurie kalba savo kalba, kurie turi savo papročius, kurie dainuoja savo dainas ir šoka šokius. Bet tai yra ne tautos požymiai. Tai yra tik etnosu požymiai. Tauta, kaip politinis darinys, yra savivaldi politinė bendruomenė, kurios skiriamasis bruožas yra sugebėjimas į kiekvieną šitos bendruomenės narį žvelgti kaip į laisvą ir lygų žmogų. Ir svarbiausia – jaustis už jį atsakingam. Kitaip tariant, tauta – tai vieni kitiems įsipareigoję žmonės. Štai šitas įsipareigojimas buvo negailestingai, jeigu nesugriautas, tai nuniokotas okupacijos metais.

Tuo metu, kai dešimtys ir šimtai tūkstančių mūsų tautos brolių ir seserų kentėjo toli nuo tėvynės tremtyje ir lageriuose, likusioji tautos dalis buvo nepastebimai mokama šito nepastebėti, buvo pratinama tai užmiršti. Aš galiu suprasti žmones, kurie tais sunkiais laikais sąžiningai dirbo, stengėsi gyventi, tarsi tai būtų normalus gyvenimas. Bet vis dėlto nors būta daug tarpusavio pagalbos, solidarumo, iš tiesų, pasitikdami Sąjūdį, mes buvome suskilusi tauta ir nesugebėjome, deja, dar kartą susivienyti. Kitaip tariant, viena tautos dalis manė, kad galima gyventi lyg niekur nieko, normalų gyvenimą, tuo pat metu, kai kita yra naikinama ir kenčia.

Kodėl apie tai kalbu iš šitos aukštos tribūnos? Kalbu apie tai todėl, kad šitas giliai įaugęs paprotys, virtęs beveik sąmoningu įsitikinimu, ir šiandien veikia Lietuvoje. Todėl turbūt neatsitiktinai Lietuva yra šalis, praradusi šimtus tūkstančių savo piliečių, bet šitoje šalyje galima ramiai pasakyti, kad mes kovojome už teisę išvažiuoti, ir šitą laisvę ar teisę išvažiuoti turime. Nenorima pasakyti, kad, vienas dalykas, yra iš tiesų keliauti po pasaulį, jį matyti, dirbti, mokytis, bet daryti tai savo valia. Ir visai kitas dalykas yra blaškytis po pasaulį todėl, kad esi faktiškai išvytas iš savo žemės ir tėvynės.

Lietuvoje dar sunkiai suvokiama, kad tautą galima naikinti ne vien grūdant į vagonus ir siunčiant į labai šaltus kraštus. Lygiai taip pat tautą galima išretinti atitinkama socialine ir ekonomine politika, kuri, kaip parodė 25-erių metų patirtis, tuo atžvilgiu net gali būti efektyvesnė, nes tautos nyksmas vyksta net dar sparčiau.

Taigi ko reikia norint tapti tautos žmogumi? Aš daug kartų apie tai galvojau. Manau, kad reikia labai nedidelio, bet ne taip lengvai pasiekiamo dalyko. Dešimtmečius nebuvimas visavertė politinė tauta, tai yra neturėjimas savo valstybės, mus išmokė viską vertinti asmeninės gerovės masteliu. Todėl ateina ypatingas, protu nesuvokiamas aklumas, kai žmogus, kalbėdamas apie mūsų laimėjimus ir praradimus, gali pasakyti: pažiūrėkite, kaip atsinaujina mūsų sostinė, kiek yra Lietuvoje gerų ir naujų dalykų. Taip, šitie dalykai iš tiesų yra. Bet tikras tautinis ir valstybinis mąstymas būna tik tą akimirką, kai žmogus supranta: taip, aš šitoje valstybėje šią akimirką gyvenu gerai ir gerai jaučiuosi, bet jeigu aš matau tamsius savo vakarykščių kaimynų langus, tai nėra normalu. Štai šito suvokimo ir šitos pajautos, manyčiau, labiausiai trūksta šių dienų Lietuvai. Ir kol neateis supratimas, kad be šitos pajautos ir šito suvokimo mes neturime ateities, manau, mūsų tautos ir valstybės horizontai ir ateities perspektyvos bus labai migloti.

Šitos perspektyvos yra labai problemiškos ir todėl, kad mes gyvename jau visiškai kitame pasaulyje. Kad ir kaip nuskambėtų paradoksaliai, tam tikra prasme sienos buvo ir mūsų apsauga, jos buvo bjaurios, nemalonios, šlykščios, bet vis dėlto jos buvo barjeras, kuris neleido išsivaikščioti po pasaulį taip lengvai, kaip tai vyksta šiandien.

Todėl neįmanoma netarti keleto žodžių ir apie artėjančią, tiksliau, kylančią labai svarbią problemą – koks bus mūsų santykis su likusiu pasauliu ir pirmiausia, be abejo, su Europos Sąjunga. Mano giliausiu įsitikinimu, lemtingas apsisprendimas padarytas labai seniai. Tada, kai galbūt Mindaugo krikštu, pakartotu po poros šimtų metų, Lietuva iš tiesų tapo Vakarų civilizacijos dalimi. Šituo savo tapatumu mes turime didžiulis ir jį branginti, nes tai yra per šimtmečius atsinešta mūsų tapatybės dalis.

Tačiau, kita vertus, principinis jautimasis ir buvimas vakariečiais ir europiečiais neturi užtemdyti blaivaus žvilgsnio ir supratimo, kad bent jau politinėje sferoje pasaulis yra daug sudėtingesnis. Visiškai neseniai vienos didelės šalies prezidentas galėjo sau leisti pasakyti: „Kai mus žudė Vilniuje, prie Televizijos bokšto, kad tie, kurie žudė, iš tikrųjų buvo teisūs. Kodėl tie lietuviai kelia tiek daug rūpesčių?“

Tuo noriu pasakyti štai ką. Kad valstybė ir tauta šiandien didžiulių geopolitinių iššūkių akivaizdoje negali vadovautis tiesiog apversta vakarykštės dienos nuostata. Vakarykštės dienos nuostata, kuri išnyko prieš 20 metų, buvo tokia: mums, lietuviams, saulė teka iš Rytų. Negalima mechanškai tos nuostatos paversti įsitikinimu, kad mums automatiškai saulė teka iš Vakarų. Mes turime būti patys savimi ir apsispręsti, kada mums saulė teka, o kada leidžiasi, kada yra šviesa, o kada yra prieblanda.

Būtent šitas klausimas tampa vis aštresnis ir todėl, kad vis dažniau girdime tai, ką, atrodo, visam laikui palikome prieš 25 metus. Noriu priminti, kad kai į Lietuvą atėjo kausytas okupanto padas, mums buvo maloniai pranešta, kad mes – vakarietiška valstybė ir tauta esame beviltiškai atsilikę, kažkokie tamsūs aborigenai, kuriuos reikia šviesti, mokyti, auklėti. Ar jums neatrodo, kad šitie motyvai neįsivaizduojamu mastu ir jėga atgimė šiandieninėje Lietuvoje? Labai dažnai tas iš anksto niekinamas, jau net nebeslepiamas požiūris į mus yra pavadinamas labai paprastai: jūs turite perimti europietiškas vertybes. Tačiau apie kokias europietiškas vertybes mes šiandien kalbame?

Man atrodo, kad vertybės, kurias mums mėginama įbrukti kaip europietiškas vertybes, neturi nieko bendro su tomis vertybėmis, kurių ištakos yra Jeruzalė, Atėnai ir Roma, tais dalykais, kurie tūkstančius metų buvo Vakarų civilizacijos pagrindas. Iš tikrųjų vertybės, kurias mes raginame uoliai perimti, gimė viso labo prieš porą šimtų metų ir žmonių, tokių kaip K. Marksas, galvose. Todėl šiuo atžvilgiu turi būti aiškiai ir tvirtai pasakyta. Tai turėtų būti vienas svarbiausių mūsų šiandieninių uždavinių, jeigu mes norime apginti dvasinę laisvę, kad mes esame ir iš tikrųjų būsimė vieningos ir stiprios Europos šalininkai. Tačiau mums reikalingas Europos vienijimosi projektas, kurį 1950 m. paskelbė Europos tėvas R. Šumanas ir kuris numatė vieningą laisvę ir lygių tautų ir valstybių Europą. Europą, kurioje kiekviena tauta ar valstybė turi savo balsą. Tačiau abejoju, ar mes ilgai galėsime taikstyti su tuo, kad Europos vienijimasis virsta labai abejotinu ir, kita vertus, skausmingai pažįstamu socialinės inžinerijos projektu, kuris akivaizdžiausiai atsiskleidžia nepabai-giamuose įtikinėjimuose, kad mes esame vis nepakankamai europietiški. Tai reiškia, kad kažkas jaučiasi įpareigotas ir turįs teisę mus perdirbinėti savo nuožiūra ir brukti idėjas (į tai nenoriu plačiau gilintis), kurių daugelį, tiesą sakant, buvo ne itin vykusiai mėginta įgyvendinti sovietinėje Rusijoje po bolševikų perversmo. Todėl ir šiuo požiūriu šitos problemos suvokimas privalėtų padėti mums kuo greičiau vėl tapti politine tauta.

Kalbant apie tautą, noriu pasakyti, kad iššūkis, kurį mes sugebėjome kuriam laikui išspręsti prieš 25 metus susirinkę šitoje salėje, yra tas pats. Šitą iššūkį galima suformuluoti kaip klausimą, kuo mes norime būti – bioetnosu ar tauta? Skirtumas tarp bioetnosu ir tautos yra toks. Bioetnosas, kaip jau trumpai pasakiau, yra savo kalba kalbantys, kasdienį gyvenimą gyvenantys žmonės. Iš pirmo žvilgsnio normalų įprastinį kasdienį gyvenimą gyvenantys žmonės. Bet jeigu šitie žmonės nesugeba susiorganizuoti į tikrą politinę tautą, į savavaldę politinę bendriją, jų ateitis yra aiški.

Pasaulio istorija negailestingai rodo, kad tautos, kurios nesugeba valingai teikti savęs, natūraliai tampa medžiaga kitų tautų kūrybiniais žygiams. Dabartinė Lietuva iš tikrųjų yra Lietuva, kuri savo talentus, gabumus faktiškai dovanoja kitiems, nes mes nesugebame susiorganizuoti į tokią valstybę, kurioje gabūs talentingi žmonės rastų savo vietą. Kalbant apie perspektyvą nereikia jokių dramatiškų vaizdų. Jeigu neįvyks esminis sąmonės lūžis, tas tylus lėtas šimtų tūkstančių, dešimčių tūkstančių mūsų tautos narių praradimas tęsis.

Būtų iš tikrųjų labai skaudu, jeigu kažkada po daugelio metų kokiame nors istorijos vadovyje būtų parašyta: taip, buvo tokia tauta, kuri 1988 m. panašiai kaip rusai sugebėjo sukilti ir net sugriauti imperiją. Bet, kaip gaila, ji vis dėlto išnyko.

Norint suprasti, kokia ateitis gali būti pagal tai, ką mes renkamės, papasakosiu trumpą, bet visiškai teisingą girdėtą istoriją.

Viename susitikime dalyvavęs garsus politikas, išgirdęs klausimą, kad Lietuvoje yra pernelyg daug išvykstančiųjų, kad per dideli emigracijos mastai, šito klausimo net nesusprato. Jis pasakė: o kur problema, juk atsivešime darbo jėgos! Štai iš šitokio vaizdinio yra visa Lietuvos dabartinės problemos esmė. Mes turime galimybę pasirinkti – arba būti Lietuva vadinama teritorija, kuri iš tikrųjų būtų tranzuojančios ir laikinai apsistojančios darbo jėgos stotelė, ar vis dėlto mes norime būti ne šioje teritorijoje įsikūręs atsitiktinių žmonių sambūris, kuris nuolat keistųsi, bet iš tikrųjų jaustis tauta, kuri čia atėjo prieš daugelį amžių ir nori čia išlikti visiems laikams arba bent tiek, kiek tautoms leista išlikti šioje žemėje. Todėl neatsitiktinai pradėjau šitą kalbą apie svajonę.

Mums siūlomas pasirinkimas. Tie, kurie šiandien tyčiojasi iš J. Basanavičiaus ir jo kolegų sukurtos neva nemoksliškos ir romantizuotos Lietuvos istorijos, mums sako: kam reikalingas tas romantizmas, geriau būkime ar, tiksliau, stenkimės tapti auksine Europos provincija. Šitokie žmonės niekada nesupras, kad būtent tokie nepraktiški romantikai kaip J. Basanavičius todėl ir buvo didūs, kad jų svajonės sukūrė šitą tautą ir valstybę. Todėl mūsų pasirinkimas yra arba atsisakyti svajonės, ar vis dėlto pamėginti dar kartą pasvajoti. Žinoma, jeigu mes išdrįsime tai padaryti (galbūt šiandienos susitikimas taps paskata tai padaryti), daug kas kartosis kaip ir Sąjūdžio laikais. Bus sunku, mes klysimė, klaidžiosime, kartais galbūt suklupsime. Jeigu vis dėlto mes tai darytume, mes dar kartą sugebėtume parodyti, kad mes nenorime būti tik socialiais bandos gyvuliais. Mes norime būti žmonės, laisva, pasiryžusi per anksti iš istorijos neišeiti, tauta. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

B. GENZELIS. Gerbiamieji, čia buvo pagrindinis mūsų pranešimas. Toliau, prieš pradedant diskusiją, iki 7 min. žodį suteikiu rašytojui R. Gudaičiui, paskui labai griežtai reglamentuosime iki 5 min., nes kitaip mes labai ilgai užtruksime. Prašau, Romai.

R. GUDAITIS. Laba diena, mieli sąjūdiečiai! Mes čia atėjome nuo Rašytojų sąjungos rūmų, todėl aš pradėsiu taip. Pradėsiu taip, kaip sugebu. Vienoje šalyje, ne Lietuvoje, bet tikrai Europos Sąjungos šalyje, žmonės nutarė pastatyti šventovę. Tegu ji būna visų mūsų šventovė, sakė žmonės, ir tegu ji būna pašventinta ir stovi per amžius. Kaip kartais pasitaiko, šio darbo ėmėsi teisiausieji ir teisingiausieji, statė, statė, bet nepastatė. Kodėl jūs nepastatėte, klausia jų pasipiktinę žmonės? Jei nemokate, tai leiskite statyti mums patiems. Iš kur jūs ištraukėte, kad mes nepastatėme – gražiai ima stebėtis teisiausieji ir teisingiausieji. Statę, bet nepastatę. Štai jūsų šventovė!

Žmonės pasitrina akis, žiūri žiūri, bet ten, kur turi būti šventovė, vien gražiomis mašinėmis užstatyta plynė, o šalia – iškerėplintas kažkoks „Akropolis“, į kurį grūdasi minia. Palaukite, bet jūs mus apgavote, mes jus paduosime į teismą! Teisiausieji ir teisingiausieji tik nusijuokė iš šių žodžių, o Temidė nusiplėšė raištį nuo akių ir meiliai burkuodama kviečia bylinėtis. Teismai su apeliacijomis truks dešimt metų, taigi neilgai, švelniai kalbasi Temidė su žmonėmis kaip su vaikais. Jie mus apgavo, šventovės nepastatė – sako žmonės. Tada vėl pasirodo teisiausieji ir teisingiausieji. Jie labai lengvai įrodo, kad šventovė seniai pastatyta. Jeigu jūs nematote tos šventovės, tai jūsų problema, juk savo šventovę reikia matyti ne akimis, o širdimi – mandagiai atkerta jie, o dar mandagesni jų advokatai paaiškina juridines ir pinigines ginčo pasekmes. Na, mes jums parodysime, prakeikti sukčiai ir apgavikai! – įtūžta žmonės ir eina pas aukščiausiąją tos šalies pareigūną (dėl šventos ramybės pridursime: pareigūnę) ieškoti teisybės.

O tuo metu trenkia būgnai, aidi fanfaros, vyksta paradai ir šou – mat į tą šalį suvažiuo valdžios iš visų šalių, liejasi kalbų medus, trykšta gražbylostės fontanai. Ir viskas vyksta nuostabiai korektiškai, net Briuselio berniukas ima dailiau šlapintis.

Bet šventovės nėra, mus apgavo – bando sakyti žmonės. Tačiau jiems labai gražiai įrodoma, jog šventovė atskaitos ir virtualioje erdvėje jau seniai stovi, pinigai dailiai pravalgyti ir išsidalinti. O dėl absurdiškų mūsų kaltinimų, kad tai mirasas, tai jie bus paneigti nuostabiai turininga valdžios deklaracija: žodžiu, išsiaiškinsime, kai išsiskirstys svečiai, o mes baigsime šį gražiausią Europoje savo pirmininkavimą. Ir svečiai patiki teisiausiais ir teisingiausiais, kurie pastatė daugybę šventovių ir vieną – šią gražiausią Europoje. O tada aukščiausias šios šalies pareigūnas (mes jau droviai atskleidėme dėl lygių galimybių, ar tai vyras, ar moteris, ar koks diplomatiškai korektiškas lepšis) išrenkamas visų šalių sąjungos prezidentu – ak, kaip džiūgaujama toje šalyje, ant kurios dabar pasipils Europos Sąjungos milijonų maišai, nei raštu aprašysi, nei žodžiu apsakysi.

Bet šventovės tai nėra! Po kiek laiko tas aukščiausias Europos Sąjungos pareigūnas, eksportuotas, savas, angliškai vizito metu užsimena apie tai, bet jam labai lengvai ir kažkodėl net lietuviškai atsaunama, jog teisiesieji ir teisingiesieji jau vykdo kitus didingus projektus, ir jie yra daug daug svarbesni už kažkokią šventovę. Statykite jūs ją savo širdyse – atsuka nugaras jie žmonėms. Ir šie stovi prie savo šventovės pamatų ir lėtai lėtai ima mūryti į juos šventus akmenis iš savo šventų laukų ir girių, o į juos žvelgia gudrus gudrus ir labai politkorektiškas žaltys iš liežuvių plakimu sukurtojo rojaus. Kol žmonės stato, balsavimas vyksta internetu, ir jų balsai labai teisingai paskirstomi tarp tos šalies politinių partijų.

O dabar atsilyginkite už žemę – sako Temidė, kadangi teisiesieji ir teisingiesieji seniai pardavė šventą jūsų žemę, ant kurios kyla jūsų statoma šventovė. Va, matote, kaip kertamos jūsų šventos girios! Labai pigiai, be galo išmintingai skolų grąžinimo dingstimi tarptautiniame globaliame aukcione užstatė jūsų kalbą ir dainas. Dabar jūs būsite iš parduotų dainų šalies, parduotos kalbos krašto.

Teisiesieji ir teisingiesieji, baigė aiškinti Temidė angliškai su stipriu amerikonišku akcentu, padavė šalį ir jus visus į tarptautinį teismą: vengdami kalbėti ir mąstyti vien angliškai, jūs pažeidėte trylika konvencijų!

Nei juoktis, nei verkti, todėl žmonės nusispjovė ir nuėjo mūryti šventovės iš savo akmenų.

Atleiskite už šią alegoriją. Ji – optimistinė, nes galiausiai į mano sakmę įsikišo Konstitucinis Teismas, ji – optimistinė, kadangi nesivoliuos knygynuose kaip absurdiška.

Sveikinu, apkabinu brangius Marijampolės ir Kazlų Rūdos Sąjūdžio žmones: Stasį Daugėlą, Paulių Ulecką, Mečislovą Daugialą, mokytojus lituanistus Lionginą Šepkų, Vincą Peckų, Ramutę Kedytę (kuri mus, deja, paliko), kitus, glaudžiuosi prie atminimo išėjusiųjų, visų, degusių nepriklausomybės troškimu. Sveikinu tas sales, tuos žmones, kurie mus rinko laisva valia dar neįsivaizduodami, kad galimi rinkimai su pinigais ir manipuliacijomis.

Noriu labai nuvilti šiandieninius rinkimų mugių organizatorius – rinkimai tikrai vyko be pinigų, be karikatūros ir, net keista, be apgaulės. Mes tikėjome ir, viliauosi, tikime dabar, kad pasirinkome teisingą kelią. Visa laimė, kad mums tada neprireikė interneto – mūsų širdys plakė vienu ritmu su visu Sąjūdžiu, visa Lietuva. Mes buvome bendraminčiai ir bendražygiai. Liekame tokie iki paskutinio atodūσιο.

Kai 1992 m. nutarėme nutraukti savo įgaliojimus ir pasitraukti iš politikos, kažkur tarp Sasnavos ir Pilviškių į sausakimšą salę trindamas rankas įpuolė vienas dabar labai aktyvus veikėjas: tik sukursime partijas – ir Lietuvoje prasidės nauja era; tik sukursime partijas – ir viskas eis kaip sviestu patepta!

Kiek dabar tų politinių akcinių bendrovių, kurių dauguma smulkių akcininkų – paprasti, rinkimams reikalingi, apmulkinti statistai, o viršūnėlėse...

R. OZOLAS. Gerbiamasis Romai, dvigubai viršijote laiką! (Šurmulys salėje, plovimai)

R. GUDAITIS. Ar dar galiu porą žodžių pasakyti?

R. OZOLAS. Ramiai! (Šurmuly s alėje) Romai, baik skaityti savo tekstą.

R. GUDAITIS. Ne pompastiškos proginės kalbos šiandien mums rūpi. Ne kaltinimai ir deklaratyvūs pareiškimai. Mums gelia širdis dėl tiesos. Dėl žmogaus paniekinimo ir žeminimo, gainiojimo po teismų ir įstaigų labirintus. Dėl gėdos ir sąžinės deficito. Dėl ydingos, tvarkingai biurokратиškai suręstos sistemos ir tikrosios jos esmės, nukreiptos prieš žmogų, tautą, net valstybę manipuliuojant jos vardu. Pinigų galios ir cinizmo. Klampių pelkių ir akivarų, kurie atsiveria kasdien, kas akimirka. Nuo kurių žudoma, nuo kurių bėgama.

Tikiu protu. Turi atsirasti jėga, kuri nekeliaklupsčiaus prieš pinigus, turtinguosius ir Briuselį, kuri nušluos nuo kelio modernius liokajus, gins žmogų, nacionalinius interesus, kuri iš esmės ištaisys nuvaldytos valstybės politiką, apvalydamą ją nuo melo ir prisitaikėliško apnašų. Tie, kurie šiandien nutyli, stumiami į pašalį, kam nesuteikiama tribūna, kas nesutinka su ligšioline visų partijų ir jų koalicijų politika, susiburs į šią Sąjūdžio tradiciją tęsiančią jėgą.

Vakar Dailės institute mes dalyvavome susitikime su „Pro Patria“, labai gražiu jaunuimu, ir aš jaučiu, kad tokia jėga buriasi, atsiranda ir jina tikrai Lietuvoje atsiras. Dėkoju jums už dėmesį! (*Plojimai*)

Gerbiamasis pirmininke, jūs man neleidote pasakyti labai svarbių akcentų. Gaila!

R. OZOLAS. Leiskite man pasakyti keletą žodžių apie susitarimus. Mes susirinkome čia kalbėtis apie tai, kaip tvarkyti valstybę. Jeigu mes nesugebame susitvarkyti patys ir jūs prieštaraujate tvarkai, tai apie ką kalbėti! Aš manau, kad yra tam tikra galimybė viską užtęsti, bet yra labai daug norinčių pasakyti savo žodį. Štai kuo mes čia esame įgalioti pasirūpinti. Labai atsiprašau tų, kuriuos buvau priverstas nuvilti ir neleidau pabūti ilgiau su R. Gudaičiu, o jam nepasakyti pagrindinių akcentų. Tačiau bendrai darbo nuotaikai, man atrodo, tai nepakenks.

Gerbiamasis Dionizas Varkalis, Klaipėda. Sąjūdžio žmogus nuo pat jos pradžios ir anksčiau. (*Plojimai*) Dionizai, aš dar griežčiau žiūrėsiu tvarkos.

D. VARKALIS. Brangūs Sąjūdžio dalyviai, mieli svečiai! Ačiū, kad dar susirinkome šiandien, kad galvojame apie tėvynę ir Lietuvą. Bet jina yra didžiuliam pavojuje. Aš maniau, kad po 25 metų, nors čia liejome daug prakaito, daug emocijų, mes džiaugsimės ir girsimės, kokią gražią Lietuvą sukūrėme. Beje, mes išvažiuodami iš Klaipėdos (ačiū kai kuriems klaipėdiečiams) pastatėme paminklą lietuvių kalbai. Pastatėme paminklą kalbai, žodžiui. Jeigu nebus kalbos, nebus žodžio, nebus Lietuvos.

Šiandien kas mus sutiko Seime? Liberolai, atsiprašau, vedė susirinkimą liberalai, kurie šiandien... Kas sukėlė šią pasaulinę krizę? Liberalus požiūris į bankų veiklą. Ir šiandien mūsų susirinkimą Seime vedė liberalas. Atsiprašau, man tai buvo įžeidimas. Jums – nežinau. (*Plojimai*)

Mes šiandien susirinkome ir galvojame, ką toliau daryti. Mums pasakos žinomos, istorijai gerai žinomos. O ką daryti toliau? Valstybė žūsta, griunama iš pamatų. Jeigu šiandien sustoję visi gieda himną ir kalba apie Lietuvą, o kas darosi Seime? Parengtas įstatymas, aplenkiant imigraciją į Lietuvą. O kodėl nesukvietus tų lietuvių, kodėl per bendrijas nepakvietus tų žmonių, kad Lietuvoje yra tiek ir tiek tuščių darbo vietų, atlyginimai tokie ir tokie, grįžkite. Ne, jiems reikia žmonių iš trečiojo pasaulio. Ką, mes nematome, akli ar kvaili šiandien Lietuvoje žmonės? Kas darosi Švedijoje, tokioje liberalioje valstybėje? Penktą dieną Švedija dega. Neatsimenate, kaip Paryžius mėnesį degė? Ar Lietuva atlaikys, jeigu Vilnius degs mėnesį? Neatlaikysim. Todėl Lietuva, jeigu nori išlikti, turi stabdyti imigraciją ir emigraciją. Tai yra... (*Plojimai*) Šiandien pasižiūrėkite, kokios nesąmonės, kokie priimami įstatymai, prasielenkiantys...

A. MEDALINSKAS. Nes niekas Lietuvos televizijoje jūsų negirdi.

D. VARKALIS. Ne, jūs... Supratau. Žiūrėkite, kokie įstatymai šiandien rengiami mūsų Seime. Ar galima įsivaizduoti, vien tik kiekvieną dieną ekspertai, ekspertai iš užsienio? Kokius pinigus mes mokame? O kur mes esame? Mes esame Mokslų akademijoje. Ką, čia mokslininkų nėra, jeigu mes kažkokiems užsieniečiams mokame už 8 dienas (kiek?) 17 milijonų! Tai yra absurdas. Kitiems mokame 100 tūkst., o lietuviui užtenka 800 Lt, nors už butą reikia mokėti 1000. Ir sako, iš kur tie lietuviai tokie atsirado, gauna mažiau negu už butą sumoka.

Taigi kodėl visi bėga iš tos Lietuvos? Nėra teisingumo iš viso! Jeigu atėjęs prokuroras į Seimą gali kalbėti netiesą, atsiprašau, vadinasi, Lietuvoje teisingumo nebėra. Ir Seimas klausia. O ką daryti toliau? Juk jūs matote, žemės pardavimas, skalūnai, o dabar tik mūsų tautos išrinktieji susiprato, kad mes per 25 metus už savo gelmės turtus nieko negaunam. Ką mes maitiname? Švedus, suomių.

Dabar atvažiuojantis Prezidentas į Klaipėdą su mūsų Prezidente. O kiek Lietuva turi akcijų šios gamyklos, kuri mums paliks teršalus ir nuodingus pelenus? Kiek? 5 procentus, o suomių turi 80 procentų. O kodėl ne Lietuva pasistatė savo gamyklą, kodėl mes šiandien viską atiduodam ir nieko negaunam? Švedų bankai išvežė milijardus. Kiek Lietuvai sumokėjo? 3000. Ar jūs patenkinti? Aš ne. Jeigu yra šitoks neteisingumas... Kodėl mes dabar su gerbiamuoju R. Ozolu 2009 m. parašėme kreipimąsi į Seimą, kad Lietuva turi turėti, privalo turėti savo tautinį nacionalinį banką. Girdėjo kas nors?

Dabar „Snoro“ bankas. Mes galėjome turėti lietuvišką banką, tik reikėjo iškabos ir viskas. Buvo žmonės, buvo struktūra, deja, šitas bankas taip pat buvo išparceliuotas, iššvaistytas. O ką mes toliau darysime, jeigu mes parduosime žemę? O kiek šitie ponai čia džiaugiasi, kad mus A. Kubilius sugebėjo iš krizės ištraukti?.. Palaukite, o kiek skolos turime? 54 milijardus. O kiek Lietuvoje buvo prarasta per šitą „prichvatizaciją“? Mes skaičiavome, kad apie 400 milijardų. O jeigu sudėtume visus nuostolius, tai bus trilijardas pinigų prarasta Lietuvoje, kai buvo viskas išvogta. O kodėl buvo išvogta? Ogi todėl, kad 1992 m. buvo redaguota Sąjūdžio parengta Konstitucija.

R. OZOLAS. Dionizai, jau 10 minučių.

D. VARKALIS. (Tuoju baigiu.) Ir toje Konstitucijoje neliko dviejų nuosavybės formų ir neliko atsakomybės, todėl Lietuva buvo išvogta. O ką mes turime daryti šiandien? Mes manome, kad per Sąjūdžio suvažiavimą-minėjimą mes pabandykime įkurti Tautos... Ką? (*Balsai salėje*) Seimą, ar ne? Tautos tarybą, kaip buvo 1919 m. O iki to laikotarpio, įsidėmėkite, yra du portalai, kuriais mums leidžia naudotis, tai yra TAF'as, Tautos ateities forumas, ir Tautos vienybės sąjunga. Visi savo mintis skleiskime per internetą. Internetas sukėlė arabų pavasarį. Aš manau, kad mes sugebėsime sukelti pavasarį ir Lietuvoje. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Mielieji sąjūdiečiai, ar žinote, kuo skiriasi dabartinis mūsų susitikimas nuo to, kuris buvo prieš 25 metus? Tada buvo tik viena partija. Labai prašyčiau kalbėtojų, kurie gali būti ir skirtingų partijų, organizacijų atstovai, nereklamuokite, neskelbkite jų internetinių puslapių, ne dar ką nors darykite, nenaudokite to savo partijos, savo politinės veiklos agitacijai, nors tai galbūt ir naudinga. Kalbėkime apie tai, ką bendrai galima daryti.

Dabar mes galvojame taip, kad iš tikro labai norėtume išgirsti ir iš rajonų kalbas. Girdėjome Seime Raimondos kalbą apie Rokiškį, dabar norėtume išgirsti kitų rajonų lygiai taip pat kalbas ir taip dėti vieną po kito kalbėtojus. Kas dar labai svarbu? Labai norėtume, kad po šito susitikimo jūs grįžę į savo rajonus, savo miestus, kai bus tos gražios datos, kai įsteigtos jūsų grupės, padarytumėte susitikimus, kviestumėte iniciatyvinės grupės, Seimo tarybos žmones, Sąjūdžio Seimo žmones, kad mes galėtume diskutuoti, kalbėti daugiau

ir žiūrėti, ką galima daryti rudenį. Dabar norėčiau suteikti žodį Valerijai Bumbulienei iš Tauragės. Prašom. Mokytoja iš Tauragės. Ruošiasi Vytautas Sinica, Tarptautinių santykių institutas.

V. BUMBULIENĖ. Laba diena, mielieji. Aš taip pat buvau sąjūdininkė ir dabar esu čia su jumis, džiaugiuosi visus matydama ir visus sveikinu. Pripumpavo, pripasakojo, visas bėdas išdėstė. Aš jų nedėstysiu, tik noriu pasakyti vieną. Nuo galvojimų, nuo kalbų eikim prie darbų. Reikia galų gale mūsų tautą šviesti moraliai, dvasiškai ir kultūringai. O tą galima padaryti. Jau ateina pavyzdžiai. Buvo Prancūzijoje, Paryžiuje, įsteigtas toks universitetas suaugusiems, kuris vadinasi Trečiojo amžiaus universitetas. Mes įkūrėme Tauragėje. Ir ką jūs manote? Kai mes paskelbėme apie visą šitą renginį, atėjo tiek žmonių, kad mes nesutalpinome į vieną klasę. Dabar turime 140, o 100 dar nori ateiti. Žmonės nori šviesos, nori žinių, nori visko. Pas mus veikia 7 fakultetai: Teisės, Dailės, Anglų kalbos, net trijų lygių mokosi žmonės. Reikia šviesti liaudį, reikia mokyti, reikia kurti. Nieko nebus nuo tų pasakų čia mūsų, mes nieko nepadarysime. Kai žmonės supras, ką reikia daryti, tą ir padarysim.

Linkiu jums visiems sėkmės! (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Mes puikiai suprantame vieną dalyką, kad Sąjūdžiui 25 metai, vadinasi, mes nesame jaunesni, negu buvome anksčiau. Bet Sąjūdžio idėjos, Sąjūdžio vizija gali būti įgyvendinti tik tada, jeigu taps jauniems žmonėms labai artimu dalyku.

Kviečiu apžvalgininką studentą Vytautą Sinicą. Prašau.

V. SINICA. Sveikinu susirinkusius. Norėčiau tarti porą žodžių apie Lietuvos ateitį.

Žinia, Sąjūdžio pagrindinis tikslas buvo Lietuvos nepriklausomybė, suteikti suverenitą lietuvių tautai valstybingumą. Tas tikslas buvo pasiektas, nepriklausomybė iškovota, tačiau kad valstybė toliau gyvuotų, reikia labai konkrečių sąlygų.

Politikos mokslo aksioma – valstybė yra gyva ir stipri tol ir tiek, kiek gyva ir stipri tos valstybės idėja tarp jos žmonių. Ne mažiau būtų banalu kartoti, kad jaunimas yra šalies ateitis, jos esami ir būsimi piliečiai. Taigi Sąjūdžio tikslai ir, svarbiausia, galimai vienintelė pergalė – valstybingumas gali būti išsaugota ir išnaudota tik jeigu naujoms kartoms bus perduodama valstybės idėja. Nepriklausomybė, rodos, buvo tobula proga užtikrinti patriotiškų piliečių pamainą. Tereikėjo reformuoti mokyklas pagal M. Lukšienės koncepciją. Piktybiškai ar per begalinį kvailumą tai nebuvo padaryta.

Piliečiai ir patriotai Lietuvos mokyklose neugdomi. Tačiau man, kaip studentui, dar įdomiau ir dar neramiau, kas vyksta mūsų universitetuose, rengiant būsimą intelektualinį ir visokį kitokį elitą. Prestižiškiausios politikos mokslų ir istorijos mokyklos atsuka nugarą Lietuvos valstybei. Geriausiais studentais pagrįstai besididžiuojantys fakultetai ruošia juos atsakingiausiems ir įtakingiausiems darbams, tačiau neskiepija pareigos, atsakomybės ir ištikimybės Lietuvai. Jokios! Bet kokia vertybinė nuostata čia iš principo negali įeiti į ugdymo programas, o Lietuva turėtų būti ne pilietiško susirūpinimo, o tik mokslinio domėjimosi objektas. Manau, tai tikriausia dirva tragedijai.

Dar daugiau. Vienas po kito tokiose įstaigose daugėja atvirai antivalstybinių pažiūrų dėstytojų. VDU Politikos mokslų fakultetui vadovauja žmogus, sakantis, kad tautiškumas yra atgyvenusi, diskriminuojanti ir pavojinga kategorija, kurios net vartoti negalima. Kviečia išsižadėti bet kokio pareigos santykio su valstybe ir su tauta. Rodos, nesuvokiama, kad atsietai šie dalykai neegzistuoja. Ištautinta Lietuva tebūtų administracinis vienetas, be jokios teisės pretenduoti į nepriklausomybę. Nes jeigu nėra tautos, kas tas kažkas, turintis teisę reikalauti nepriklausomybės. Apie tai vėl kaip ir sužlugdant mokyklas piktybiškai arba per begalinį kvailumą universitetuose studentų neklausama. Priešingai, savo ausimis iš dėstytojų girdėjome pasibaisėjimo kupiną klausimą: kuo gi jums toks svarbus tas suverenumas. Tokius klausimus užduodančių dėstytojų gretos gausėja. Priimami politinio išsilavinimo neturintys diletantai, ligoniais vadinantys J. Basanavičių, V. Kudirką, kaip

mokslinę tiesą aiškinantys studentams marksistines teorijas, apie tai, jog tauta tai yra įsivaizduota, o valstybė – siaubingas represinis aparatas individui užgniaužti.

Būtų beprasmiška prašyti įvertinti šitą situaciją, nes jos vertinimas visiškai aiškus. Klausimas gali būti tik toks, ką galima su tuo padaryti? Ar galime tikėtis, kad šios valstybės valdžioje kada nors atsiras žmogus su stuburu, pasakysiantis, jog jaunąją kartą gali ugdyti tik tautai ir valstybei besąlygiškai atsidavę žmonės. Pasiūlymas taigi aiškus, o apie priemones – pasikalbėkim. Ačiū. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Gerbiamieji, dabar prašome kalbėti Arūną Gumuliauską, Šiaulių Sąjūdis. Kontroliuosime griežtai.

A. MEDALINSKAS. Tarp kitko, keista, kad Kauno Sąjūdžio, tokio aktyvaus, nematome tarp kalbančių.

A. GUMULIAUSKAS. Sveiki, gerbiamieji. Prieš atvykdamas į šį forumą apžvelgiau Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo stenogramą ir pastebėjau, kad dauguma kalbų, ten pasakytų, taip pat būtų aktualios ir šiame susirinkime šiandien. Tą, beje, ir patvirtino programinė V. Radžvilo kalba, po kurios sunku ką nors ir pridurti.

Vis dėlto aš šiek tiek susikoncentruosiu ties regioninės politikos aspektu. Prieš beveik dešimt metų Lietuvos kultūros fondas Seime surengė forumą labai panašiu pavadinimu „Šiandieninė Lietuva, viltys ir realybė“. Ten mano kolega Šiaulių universiteto profesorius Vytenis Rimkus bene pirmas pareiškė, kad egzistuoja kelios Lietuvos. Šiandien tai yra realybė, mes jos nepaneigsime. Mes galime suskaičiuoti tikrai ne vieną Lietuvą: Rytų Lietuvą, periferijos Lietuvą, emigracinę Lietuvą, pagaliau Vilniaus Lietuvą. Aš manau, kad tam sunku paprieštarauti.

Šiandien kolegė iš Rokiškio kalbėjo apie tuštėjančius kaimus ir prarandamas tėviškes. Deja, ši tendencija pasiekė Lietuvos miestus, ypač tai jaučiama Panevėžyje ir Šiauliuose. Kas kaltas? Patogiausia viską suversti emigracijai. Juk iš šių miestų žmonės emigruoja ne tik į užsienį, bet ir į Vilnių. Aš manau, tai tik dalis tiesos. Svarbiausia, kad per 23 metus mūsų valdžia, nė viena valdžia, deja, taip ir nesukūrė regioninės politikos, kuri kompleksiskai apimtų ekonomikos, socialinės apsaugos, kultūros ir švietimo sritis.

Vienas iš buvusios daugumos Seime lyderių, taip pat profesorių stebėjosi, parašęs straipsnį viename iš portalų, jame teigdamas, kad iš tikrųjų regionai žlunga. Ir kur mes buvome, iš tikrųjų norėtusi paklausti. O, Dieve, juk jūs buvote valdžioje, o kur jūs buvote, kai mes iš tikrųjų bejėgiškai nukraujavome. Deja, turiu pasakyti, kad ir šiandien tebesitęsia regionų naikinimas. Aš manau, kad kiekvienas regionas turi turėti mokslo ir švietimo centrą.

Jau tampa tendencija, kad keleri metai iš eilės stojamųjų egzaminų arba valstybinių egzaminų išvakarėse prasideda speciali kampanija prieš regioninius universitetus. Į ją patenka ne tik Šiaulių universitetas, jau turbūt visiems nusibodęs viešojoje erdvėje, bet ir Klaipėdos universitetas. Tada leiskite paklausti, kuo virs Šiaurės Lietuvos regionas be Šiaulių universiteto? Gal Pakruojis? O Pakruojis tada virs Rozalimu?

Aš manau, iš tikrųjų yra svarbi aukštojo mokslo kokybės problema. Visiškai pritariu studentui V. Sinicai. Aš manau, kad laisvosios rinkos taikyti aukštajam mokslui tikrai nereikėtų. Na, pagalvokite, kad Gedimino prospekte atidarome 15 universitetų! Man atrodo, pasiskirstymas būtų labai panašus. Bet kas rinksis regioninį universitetą, kai yra taip išgirtas Vilniaus universitetas arba, kaip matote, VDU. Čia reikia valstybinės pagalbos, jeigu kokybė, tada padėkime visi. Sukurkime normalią regioninę politiką, kad iš tikrųjų regionai galėtų gyventi visavertį visų sričių gyvenimą.

Na, o šiandien. Šiandien yra vienas ir vienintelis klausimas, ar reanimuojam periferiją, ar leidžiame jai numirti nelygioje kovoje laukinės rinkos sąlygomis su Vilniaus Lietuva? Ačiū. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Žodžio prašė profesorius Bronislovas Kuzmickas. Prašom.

B. KUZMICKAS. Laba diena, gerbiamieji. Man labai džiugu ir didelė garbė. Klausydami šių kalbų ir šiandien, ir vakar mes matome tokią situaciją, kad Lietuvoje dabar vyksta kova dėl žmogaus, dėl jo mąstymo, dėl jo proto, dėl jo sąžinės. Jeigu mes šį kartą šią kovą pralaimėsime, tai atsigauti bus sunku. Sovietiniais laikais propaganda buvo brutali ir jai buvo lengviau atsispirti ir jos nepriimti. Šiuo metu ta kova dėl protų yra subtilesnė, nepasitebima ir ji kai kada yra priimama.

Todėl dabar, kada mes kalbame apie savo valstybės reikalus, aš manyčiau, reikia skirti du aspektus. Vienas yra tiesos sakymas apie valstybės situaciją, apie institucijų darbą, apie valdžios žmones. Tai yra motyvuota, reikalinga kritika. Ir kitas dalykas yra toks, kurį aš galėčiau pavadinti negatyvizmu, kuris ne visada turi pamatą. Tasai negatyvizmas kai kada kyla savaime, spontaniškai, žmogus atsiduria sunkioje situacijoje ir savo bėdą labai išplečia, apibendrina ir ją taiko kai kada ir visai valstybei. Vienas iš tokių atvejų, kada valdžia tapatinama su valstybe. Jeigu valdžios kėdėse atsidūrė tam ar kitam asmeniui nepatinkantys žmonės, sako – man nereikia šitokios valstybės. Tokia spontaniška, savaime kylanti žmogaus negatyvi nuostata kai kada labai „pasitarnauja“ mūsų valstybės ir tautos, tikslingam valstybės vertinimui. Tai mes girdime nuo pačių pirmųjų nepriklausomybės dienų. Toks požiūris, kad mes atsiskyrę neišsilaikysime ir pražūsime. Stodami į Europos Sąjungą mes vis tiek liksime beviltiškai atsilikę ir tomis galimybėmis, kurias mes galime iš to gauti, nesugebėsime pasinaudoti.

Bet dabar apibendrinamas aš noriu pasakyti, kad kova vyksta svarbiausia dėl jaunų žmonių protų. Į jaunimą nukreipiami hedonistinės kultūros modeliai: siekti pramogų ir siekti malonumų, o žmogus hedonistas yra šio momento žmogus. Jam nėra nieko rimčiau už šį momentą, už įspūdį, už malonumą. Žodžiu, valstybės ir tautos destruktija vyksta, sakyčiau, dviem tokiais lygmenimis: jaunimui – hedonistinė kultūra, o vyresniems žmonėms, pensininkams – nepakeliami komunaliniai mokesčiai. Vadinasi, ir vieni, ir kiti yra kažkaip išvedami iš politinio aktyvumo.

Bet jeigu dabar atsimintume Sąjūdžio įsikūrimo išvakarės, situacija buvo tokia, kad po miestą ir visur vaikščiojo daug vienodai mąstančių žmonių, bet jie buvo kažkaip izoliuoti ir neturėjo ryšių. Tie ryšiai pamažu kūrėsi, žmonės vienijosi ir galingas Sąjūdis tarė savo balsą. Man atrodo, kad panaši situacija ir dabar jau yra akivaizdi, daugėja žmonių, kurie suvokia, kad tautiškumas nėra nacionalizmas, o nacionalizmas – tai nėra dar kas nors blogiau. Tokie mūsų atviri, vieši pokalbiai, bendraminčių telkimasis ir yra tas kapitalas, sakykim, ir mūsų ateities sėkmės garantas. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Dabar kviečiame kalbėti apžvalgininkę Jūratę Laučiūtę, kuri Sąjūdžio metais vadovavo Sankt Peterburgo lietuviams, ten irgi buvo Sąjūdžio rėmimo grupė. O ruošiasi kalbėti Jurbarko atstovas ir Sąjūdžio seimo narys Stasys Makūnas. (*Plojimai*)

J. LAUČIŪTĖ. Ačiū pirmininkui, kad priminė vieną iš gražiausių mano gyvenimo puslapių. Bet aš išėjau į tribūną, žinote, paskatinta tokio raginimo, kad kalbėtų rajonų atstovai. Šiandien aš atstovauju Kretingos rajonui, esu Kretingos rajono tarybos narė, dirbu Švietimo komiteto pirmininko pavaduotoja.

Man jau nuo šių metų pradžios kirbėjo klausimas, kodėl nei nueinanti Vyriausybė, nei naujai atėjusi Vyriausybė nepaskelbė šitų metų Sąjūdžio metais? Juk mes taip mėgstame ką nors išsigalvoti. Labai mielas išsigalvojimas – Tarmių metai. *Dėl to aš noriu jus visus pasveikinti žemaitiškai, bet bijau, kad ne visi supronta, todėl toliau rokausiu lietuviškai.* (*Plojimai*) Jau nekalbėsiu, ko yra priskelbta, o Sąjūdžio metų nebuvo paskelbta.

Aš įsivaizdavau, kad Sąjūdžio minėjimas prasidės nuo rajonų, nuo miestelių Sąjūdžio grupių. Jie rašys savo biografijas, prisimins savo aktyviausius narius ir kaip maži upeliai tada jau tekės į vieną didelę upę, į Vilnių. Išėjo atvirkščiai. Žiūrėsime, gal tai bus neblogai. Bet kai aš paklausiau savo rajono vadovybės, kaip mūsų rajonas minės Sąjūdžio metines,

pasiziūrėjo į mane su dideliu nustebimu. Matau, kad nieko su jais nebus. Tada man patikėta tautos galia kreiptis į švietimo skyriaus vedėją: o kaip mūsų mokyklos, ypač pagrindinės, gimnazijos, kaip jos mini Sąjūdžio jubiliejų?

Žinote, jeigu būtų paskelbtas netaktiškiausio klausimo konkursas, mano klausimas pretenduotų į prizinę vietą, nes jis tik skėstelėjo rankomis, sako, tikrai nežinau. Aš paprašiau, kad jis sužinotų ir man praneštų, o tada aš jau pasidalinsiu su jumis, kaip mokyklose, bent jau Kretingos rajone, buvo prisimintas Sąjūdis.

O šiandien Seime aš supratau, kodėl tie metai nebuvo paskelbti Sąjūdžio metais. Valdžia bijo. Biju, kad dar yra išlikę gyvų sąjūdiečių, dar yra išlikusi Sąjūdžio dvasia, ir jeigu tos dvasios akimis pažiūrėtume į šiandieninę Lietuvą, tai būtų tik tokie kalbėjimai, tokie pranešimai kaip profesorius R. Pakalnio, kaip kolegės iš Rokiškio, o tai valdžiai labai nepatiktų. Beje, Dionizai, ir tau, ir man nepatiko posėdžio pirmininkas. Jeigu salėje būtų sėdėję tikri sąjūdiečiai, jie būtų pareikalavę arba keisti posėdžio pirmininką, arba išėję iš salės. O mes sėdėjome. *(Plojimai)*

A. MEDALINSKAS. Čia jūs ne apie šituos pirmininkus, ar ne, apie Seime pirmininkaujančius pasakėte? Šituos galite pakeisti, jeigu norite.

J. LAUČIŪTĖ. Aš sėdėjau labai aukštai.

Jeigu atsakytume į tą klausimą, ką daryti, tai aš formuluočiau tokį šūkį, perfrazuodama buvusį Sąjūdžio šūkį: „Už laisvę nuo pragmatikų, už laisvę svajoti!“, nes dabartinė mūsų laisvė, kurią mes iškovojo, pavirto laisve nuo Lietuvos. Šitą tikrai reikia stabdyti.

Man, kaip lituanistei, visa problema matyti per lituanistinę, kultūrinę dvasią. Aš esu daug rašiusi ir, matyt, dar teks daug rašyti. Tol, kol būsiu gyva, protestuosiu prieš lietuviškos rašybos darkymą.

Stebėtinai dalykas: man keista – Vilniuje irgi yra lituanistų, mano kolegų; aš nematau nei jų straipsnių, nei pasisakymų. Atrodo, kad mes visi tapome nebyliais, bendraujame ženklais arba SMS, arba tokiais raštais. Visa problema suvedama į raidę. Bet mes juk dar ir kalbame! Na, pamėginkite ištarti tas visas pavardes, tuos visus vardus, kurie bus parašyti visais Europos rašmenimis. Yra tokių kultūrų, tokių tautų, kurios rašo „Liverpulis“, skaito „Konstantinopolis“. Bet lietuvių tauta kartu su latvių, su rusų sukūrė pačias moderniausias savo rašybas, kai vienas garsas atitinka vieną raidę, ir dabar savo noru mes jos atsisakome.

Žinote, ką prieš kurį laiką pasakė, aš dabar galvoju, pats gudriausias politikas M. Muravjovas („Korikas“)? Jeigu jis dabar būtų kokioje nors Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje, tai padarytų tvarką. O tada, kai buvo uždrausta lietuviška raštija, jis pasakė: „Rusiška raidė padarys tai, ko nepadarė rusiškas kardas.“ Jeigu nebūtų M. Valančiaus, nebūtų knygnešių sąjūdžio, tai turbūt tikrai būtų taip atsitikę.

O dabar ką? Stabdykime lietuvių, Lietuvos nulietuvėjimą kas kaip galime. Aš tai darau per lietuvių kalbą, lietuvių kalbos saugojimą. Sėkmės! *(Plojimai)*

A. MEDALINSKAS. Dėkojame gerbiama Jūratei.

Kalbės Stasys Makūnas iš Jurbarko, Sąjūdžio Seimo narys. Ruošiasi Emilija Brainskienė, kultūros darbuotoja iš Šeduvos.

S. MAKŪNAS. Laba diena. Norėjau šiandien tiesiog pasakyti dvi mintis, bet bijau, kad dėl trumpo laiko termino gali nepasisiekti jų išaiškinti, t. y. trumpindamas galiu pasakyti ne visai tai, ką norėčiau pasakyti.

Pirmiausia norėčiau paklausti, kodėl mes taip lengvai susikuriam problemą, ir noriu pereiti per Lietuvos istorijos prizmę.

Mes puikiai žinome, kad 1940 m. buvome okupuoti ir, pradedant 1988 m. Sąjūdžio susikūrimu, 1991 m. pučiu, išsilaisvinome. Kai mes paimame šito laikotarpio atskirus momentus, tai arba patys nesuprantame, apie ką kalbame, arba užsieniečiai užsiplieskia, kad ne taip, kad negalima taip šnekėti, nes kam nors nepatinka. Pavyzdžiui, 1941 m. sukilimas, kai mūsų

sukilėliai kovojo labai garbingai ir iš tiesų laimėjo, tik pasaulis ir kitos šalys nepripažino ir mes tą nepriklausomybę iš karto perdavėme kitam okupantui. Kartais neaišku, kas yra partizaninis judėjimas, partizaninis karas. Po to susidaro atskiras kontekstas. 1972 m. įvykiai, kuriuose teko dalyvauti, demonstracijos, mitingai, disidentinis judėjimas, galiausiai Sąjūdis. Jeigu visa tai mes pavadintume tokiu paprastu reiškiniu – išsivaduojamuoju karu ir šitą dalyką nuosekliai sudėliotume, visiems būtų aišku ir niekas dėl to mums negalėtų priekaištauti. Kiekvieną nepatenkintą bet kokios garbingos tautybės asmenį mes galėtume pastatyti į vietą, bet mes kažkaip išsibarstome ir nesusikoncentruojame.

Dabar grįžtu prie Sąjūdžio, jo problemų, kas įvyko ir ką galima galbūt daryti. Iš tiesų jau pasakytą, kas įvyko, kas yra, ir nieko geriau aš čia nepasakysiu, negu V. Radžvilas išdėstė. Neseniai „Lietuvos žiniose“ buvo geras A. Medalinsko straipsnis, kartais R. Ozolas, Z. Vaišvila pasako apie tai, kas konkrečiai nulėmė tas mūsų problemas.

Mes taikome kaip ir dvigubus momentus: kad Sąjūdis pasiekė labai gražų rezultatą – iškovoję Lietuvos nepriklausomybę ir staiga taip, kaip ir šiandien pagrindiniuose pranešimuose, minėjimuose, – vėl kažkokioje duobėje gyvenam, tarsi to tarpsnio, per kurį mes nusmukome iš naujo į tą duobę, nėra.

O nėra dėl daugelio dalykų. Paimkime Sąjūdžio istoriją. Ir istorikų, ir pačių sąjūdiečių parašyta daug knygų apie Sąjūdį, prisiminimų. Pažiūrėkime, kas ten rašoma. Na, rašoma, sakykim, teisingai, bet su tiek daugeliu nutylėjimų, tiek daug intarpų, kad iš tiesų beskaitant kartais pasidaro neaišku, kaip išties vyko ta istorija. Jeigu mes tuos intarpus, tuos nutylėjimus užpildytume, gautume išsamesnį vaizdą, o kai tik gautume išsamesnį vaizdą, rastume mechanizmus ir metodus, kaip taisyti padėtį, kaip keisti, kaip sugrįžti į tą normalių valstybių padėtį, kad nedejuotume, kad mes esame čia, o valdžia kažkur kitur, mes maždaug ta liaudis ar tauta, kaip norite vadinkite, bet valdžia su mumis nesiskaito ir net negalvoja.

Jeigu mes vis dėlto įvardytume, kas nulėmė... O tai labiausiai priklausė nuo atskirų Sąjūdžio veikėjų, kurie tiesiog atsisakė Sąjūdžio idėjų. Kiti labai kultūringi sąjūdiečiai nusprendė, na, kad nepatogu, negražu sakyti, kad čia toks garbingas asmuo, bet nelabai gražiai elgiasi. Todėl problema susidarė dėl ko? Kad dalis padorių, sąžiningų Sąjūdžio žmonių buvo suklaidinti. Jie nežino, ką palaikyti, ką daryti ir kaip prieiti prie sprendimo. Mes, įvardiję tiesą, sudarytume galimybę.

Mes čia galime pasvaičiuoti apie visą tautą, tačiau visada žinokime, kad visa tauta iškovojo laisvę, bet už visos tautos laisvę, kaip V. Radžvilas gerai akcentavo, kovojo tik maža tautos dalis – šiuo atveju Sąjūdis ir kiti. Neignoruojau „Laisvės lygos“ ar ko nors. Čia mums atsiranda erdvė kalbėti su tais žmonėmis, kurie yra padorūs, sąžiningi, ištikimi Sąjūdžio idėjoms, ir pasakyti tiesą, kaip yra. Tada atsiras galimybė vėl formuoti, kelti didžiąją dalį tautos, kad ką nors darytų. Jeigu mes nepasakysim tiesos, toli nenu eisim.

Ačiū visiems už dėmesį. Sėkmės! (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Dėkojame gerbiamajam S. Makūnui. Dabar kalbės E. Brainskienė iš Šeduvos. Ruošiasi dar vienas jaunimo atstovas – P. Kruopis, VU Istorijos fakultetas.

E. BRAINSKIENĖ. Garbūs bendražygiai sąjūdiečiai ir visi šioje salėje esantys geros valios žmonės! Mūsų kartai teko didelis stebuklas, kai mes išgirdome Lietuvos balsą, kad aš gyva. Dėkingi mes gerbiamajam V. Landsbergiui ir visiems jo bendražygiams, kad Lietuvos balsas buvo paskelbtas visam pasauliui, o Lietuvos žmonės buvo pakelti kovai už laisvę. Bet mes tuo stebuklu ne visai pasinaudojome. Valdžia po kurio laiko nususuko nuo žmonių, žmonės sutriko, susipriešino, ir dabar ta stadija tęsiasi. Prašykim Dievo, kad mums dar vieną stebuklą siųstų, mes gal tada kitaip darytume.

Dabar klausom parlamentarų kalbas, žiūrime, kaip jie kalba, kaip jie viską... Žinokit, man tokia mintis kilo – surinkti mūsų senolių žodelius, kurie yra patikrinti gyvenimo.

Aš neskirstau partijų, jūs paklauskite, ar ne taip būna mūsų Seime: kalbasi kaip žąsinas su avinu; pjūklas dilgėlėn; kaip kirvis su akmeniu; jeigu norėsi mušti, pagalį visada rasi; o kai ponai mušasi ir baudžiauninkams dunčiai byra; du pešasi, o trečias apie kišenes; geri žmonės kalbasi vienas su kitu, o blogi – vieni apie kitus; per žemą tvorą visos ožkos laipioja; iš skobos nėra naudos; geriau nepradėti, negu nebaigti; skola verkdama grįžta; devynis kartus matuok, dešimtą kirpk; greitai puls, susikulsi; per anksti (...) pakeis (kaip kai kurie mūsų parlamentarai), kitas nebeišdegs; pirma išmok doros, o paskui tik išminties; pats muša ir pats rėkia; neskani duona svetimu – peiliu rikiama; nakties darbas, dienos – juokas; žengi žingsnį – žiūrėk, tari žodį – galvok.

Valstybė yra žemė, žmonės ir kalba. Ką mes dabar matome? Mes parduodam Lietuvą, aplaistytą lietuvių prakaitu, ašarom ir krauju. Parduodam, taip, savi, ne svetimi, parduodam už dolerius, už eurus ir už tuos pačius litus. Yra labai skaudu. Ir dabar lietuviai jau nebemoka auginti nei gyvulių, nei paukščių, nei daržovių – nebemoka nieko, mes esame tik Europos Sąjungos rinka, iš kur atveža modifikuotą produkciją ir parduoda mums. Mes pasipriešinti Europai neturime teisės, mes esame mažučiai. Štai aš ir sakau, kad per tokią žemą tvorą visos ožkos laipioja. Bet ar užsienietis, nusipirkęs mūsų, lietuvišką, žemę ją mylės taip, kaip lietuviai myli? Jeigu mažas vaikelis eina su žabeliu ir tai į žemytę nedaužo, nes žino, kad žemė gyva ir mūsų žemė yra šventa. Ir tikrai šventa, mes iš jos atėjome, mes jai ir eisime.

Žmonės bėga iš Lietuvos. Sakom, finansinė krizė. Ne, ne finansinė krizė, čia yra moralinė krizė. Mes tirpstame tame globaliame pasaulyje, o tautoje atsivėrė didžiulės žaizdos – alkoholizmas, narkomanija, korupcija, prekyba žmonėmis, o dabar jau tradicinės mūsų šeimos yra nebemadingos.

A. MEDALINSKAS. Labai ačiū. Tikrai...

E. BRAINSKIENĖ. Paskutinis žodį. Gūdmetis. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Ačiū. (*Plojimai*) Dėkojame gerbiamajai Emilijai Brainskienei.

O dabar prieš suteikdamas žodį Pauliui Kruopiui norėčiau perskaityti jums vieną labai įdomią mintį, kurią pasakė V. Kudirka 1898 metais pas jį atvykusiems jaunuoliams, kai jis jau gulėjo mirties patale, jis pasakė: „Jei teks jums kada rusų valdžia nusikratyti, turėsite dar sunkesnę kovą, kol savo juodulių nenugalėsite.“ Atrodo, kad sakė, apie šių dienų Lietuvą. (*Plojimai*)

P. KRUOPIS. Sveiki, sąjūdiečiai! Didelė garbė čia kalbėti ir būtent tokia proga. Kaip jaunas žmogus, šiandien kalbėsiu ir kreipsiuosi į jaunimą. Turbūt ne paslaptis, kad tokios didelės Sąjūdžio jėgos nebeliko. Atrodo, visi išsibarstė ir išnyko, pradingo tas ryšys, vienybė, viltis, kad kartu galime kažką pakeisti. Liko tik Sąjūdžio dvasia ir tas klausimas – ką daryti? Aš matau tik vieną atsakymą – vėl reikia jungtis. Galbūt mes nesukursime antro Sąjūdžio, tačiau mums reikia vėl judėjimo, kuris mus sujungtų ta vienybės dvasia, ta bendra vizija ir laisvės troškimu. To siekė Lietuvos taryba, to siekė Lietuvos Sąjūdis, to turime siekti ir mes. (*Plojimai*)

Reikia pažvelgti į save. Jaunas žmogus turi pažvelgti į save ir pažiūrėti, kad prigimtis nepakeičiama. Lietuvybės ir Tėvynės Lietuvos niekada nepakeisi ir tą reikia išsaugoti. Tuo reikia rūpintis ir tik taip mes galime kurti.

Klausiate, nuo ko pradėti? Reikia pradėti nuo diskusijų, nuo aiškinimosi, nuo savęs pažinimo, nuo bendravimo. Nereikia sėdėti prie kompiuterio ir laukti kol kažkas kažką pakeis. Reikia patiems pradėti veikti. Kol mes sėdėsime, tol nieko neatsitiks. Mes sėdime, laukiame, nebendravame su žmonėmis ir norime, kad mes kitiems rūpėtų. Mums patiems turi pradėti rūpėti kiti žmonės. Mes turime rūpintis bendru geriu, ne asmeniniu. Aš manau, kad dabar reikia žengti pirmąjį žingsnį.

Anuomet partizanai išėjo į miškus, pradėjo burtis Taryba, taip pat Lietuvos Sąjūdis. Jie rizikavo, bet jie žinojo, ko norėjo – laisvos, nepriklausomos Lietuvos. Dabar mes turime

laisvę ir nepriklausomybę, bet ar turime tą valstybę, kurios mes norime? Ar tik neatėjo laikas pradėti kurti valstybę krikščioniškos moralės pagrindais? (*Plojimai*) Tų jaunuolių, kurie sako – ne, nieko neišeis, nepavyks, aš noriu paklausti, ar nuoširdžiai bandėte, ar iš tikrųjų norėjote kažką pakeisti, ar žinote, kad pirmą kartą nieko nepavyks ir apskritai ar mes turime kitą galimybę?

Kreipiuosi į visus mane girdinčius jaunuosius atstovus: broli, sese, šitie žmonės laukia, kada tu perimsi iš jų istorijos tąsą, kada tu suprasi, kad dabar atėjo mūsų laikas prisiimti atsakomybę už šitą valstybę, ir tu nori to, ar nenori, tą reikės padaryti. (*Plojimai*) Visi Lietuvos piliečiai, kuriems rūpi ši valstybė, nori, kad tu ateitum. Ir manau, kad jeigu tau rūpi šita valstybė ir nori gerai gyventi, tu turi pradėti galvoti valstybiškai, tu turi pats spręsti mūsų valstybės reikalus ir nelaukti, kol kiti atsiprašinės kaip vergai, o patiems apginti Lietuvos garbę. Todėl siūlau diskutuoti, vienyti ir veikti. Lietuviai niekada nepasiduoda. Yra daug pavyzdžių: aušrininkai, sukilėliai, partizanai, knygnešiai, vyskupai, kunigai, Laisvės lyga, Lietuvos Sąjūdis – jie visi kovojo. Aš žinau, kad išlieka ne tie, kurie patogiai tupi ant krosnies, o išlieka tie, kurie kelis kartus griuvę ir vėl pakyla. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Dėkojame už tokį gražų pranešimą ir prašome kalbėti gerbiamąją Nijolę. (*Plojimai*) Rengiasi A. Vizbaras.

N. BAUŽYTĖ. Laba diena ir karščiausi mano linkėjimai visiems sąjūdiečiams, kurie čia esate susirinkę! Esame praleidę ne vieną džiaugsmingą ir ne vieną neramią valandą su jumis visais kartu. Džiaugiuosi, kad nors ir daugybė žilų galvų, bet jūsų akys žėri, ir galbūt mes dar ką nors padarysime.

Mane iš viso stebina, kodėl mes dabar dejuojame, kad esame ant bedugnės ribos. Dejuoti, kad esame ant bedugnės ribos, reikėjo tada, kai mes stojome į Europos Sąjungą. Aš turiu jums pasakyti, kad aš visada buvau prieš. Mes tik išėjome iš vienos sąjungos ir įlindome į kitą. O juk visi puikiai žinome, kad nemokamas sūris yra tikrai pelėkautuose. Ir šitie pinigai, kuriuos mes gauname iš Europos Sąjungos, tai yra tik rausvas rožėmis apkaišytas karstas Lietuvos tautai, ir mes šitą šiandien matome. (*Plojimai*)

Dabar norėjau pasakyti tokį palyginimą. Neseniai perskaičiau, kad 1942, 1943, 1944, net 1945 ir 1946 m. Vilniuje buvo, kur dabar S. Nėries mokykla, kunigaikštienės Birutės mergaičių gimnazija. Jos melsdavosi Kotrynos bažnyčioje. Ir kai jos eidavo į bažnyčią, joms simpatizuojantys jaunuoliai pasitikdavo jas su žibučių ar neužmirštuolių puokštelėmis ir palydėdavo į bažnyčią. Dabar mes matome savo jaunimą besiglamžantį bet kuriame kampe. Dar daugiau, mes priėjome prie to, kad dvi draugės trečiai nupjauna galvą. Toliau eiti nebėra kur, bet dejuoti irgi negalima. Reikia daryti ką nors konkretaus.

Man labai patiko jaunuolių kalbos šiandien, nors tų jaunuolių yra labai nedaug. Ir mane labai nuliūdino vienas profesorius, kuris kalbėjo per Lietuvos radiją ir pasakė, kad jaunimo beliks pas mus tik 17 procentų ir iš jų tik 1,5 procento bus patriotiškai nusiteikusių. Galiu paliudyti, kai filmuodavau miestelius rugsėjo 1-ąją, matydavau, kaip į bažnyčią atgimimo metais lekia mokyklos direktorius (atsiprašau, iškilmingai eina) ir mokytojai ir paskui juos traukia mokiniai. Dabar direktorių ir mokytojų – vienas kitas, o mokinių apskritai nėra. Ir netgi tokios mergaitės, kurios vienoje Panevėžio bažnyčioje lydėdavo procesiją su tautiniais rūbais, atidavė tautinius rūbus ir pasakė, kad joms yra gėda jais vilkėti.

Taigi mes labai sparčiu žingsniu einame į Europą. Turint omeny prieškarinį mūsų patyrimą, kaip mus gelbėjo Antantė, arba Tautų lyga, nuo lenkų invazijos, mes labai gerai žinome bet kokių sąjungų skonį. Ir dabar matome, kaip mums pinigai mokami už tai, kad mes ne dirbtume, o tik pirtume, pirtume, pirtume. Labai dažnai kalbama, kad normalioje valstybėje taip nebūtų, normalioje valstybėje taip nebūtų, bet štai Anglijoje mokytojas buvo iš karto atleistas iš darbo, nes pasakė, kad jo šeimos modelis tai yra tėvas, motina ir vaikas, ir jis už netoleranciją buvo atleistas iš darbo.

Tai kur tos normalios valstybės, ponai?! Bet mums dabar yra artimiausias uždavinys. Štai jaunuoliai sakė, kad jiems trūksta idėjų. Artimiausias uždavinys – reikia gelbėti lietuvių kalbą! Nes jeigu Mokslų akademijos Lietuvių kalbos instituto darbuotoja per radiją sako, kad lietuvių kalbą reikia ginti nuo jos gynėjų, o už mūsų mokesčių mokėtojų pinigus atlyginimą gaunanti Kalbos komisijos pirmininkė ponė I. Smetonienė, dabar jau nebesanti, sako, kad iš lietuvių kalbos nereikia daryti fetišo, atseit stabo, tai kas gi tą lietuvių kalbą apgins?!

Ką tik grįžau iš Graikijos. Nė vieno angliško nei kokio kito pavadinimo! Mes pažūrėkime, mūsų J. Basanavičiaus gatvė – restoranas „Čingischanas“, tai tikriausiai ten krauju girdo, nes, kaip žinote, Čingischanas buvo vienas didžiausių kraugerių. O Vilniaus pagrindinė gatvė, pažūrėkime, į ką pavirtusi! Dabar svetima valstybė mums pradeda diktuoti, koki mes turime turėti raidyną ir kokius žodžius mes turime įrašyti, ir kaip mes turime pakeisti savo kalbos įstatymą.

Žinokite, jeigu mes nepasipriešinsime tam įstatymui ir jeigu priims antilietuvišką įstatymą, jiems kris ne garbė, kaip krito Muravjovui korikui ir caro valdžiai už lietuvių kalbos uždraudimą. Tai yra lygiai tas pats kaip uždrausti lietuviškus rašmenis. Štai jums yra pagrindinė idėja. Ir mums visiems, ir jaunimui, ir kai Kaune prieš karą buvo atsiradę labai daug nelietuviškų pavadinimų, išėjo studentai su smalos kibirėliais ir per vieną naktį nebeliko nelietuviškų pavadinimų. Dabar suraskite tokių studentų. (*Plojimai*)

Aš dar apie normalią valstybę. Mes būsimė tikrai normali valstybė, pati normaliausia visoje Europos erdvėje, kai mūsų šeimą sudarys tėvas, motina ir vaikas ir kai mes rašysime, kalbėsime lietuviškai ir net keiksimės lietuviškai. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

R.OZOLAS. Paskutinis liepinys itin įkvepiantis. Dėkojame. Dabar porą žodžių norėtų pasakyti profesorius B. Genzelis.

B. GENZELIS. Aš noriu pasakyti keletą pastabų. Mes žinome, kodėl atsirado Sąjūdis – mes norėjome nepriklausomos, laisvos valstybės. Tai yra dalis žmonių. Dalis žmonių norėjo, kad gyventume taip, kaip Vakaruose, ir visiems jiems nelabai rūpėjo, kokia ta valstybė bus. Kadangi imperija neužtikrino, na, tada...

Bet yra kitas dalykas. Mes šiandien labai aštriai kalbame. Anksčiau mes žinojome, kad valdžia yra primesta. Dabar mes patys išrenkame tą valdžią, nuo mūsų šita valdžia priklauso. Kodėl mes ją renkame, negi tik tam, kad galėtume kritikuoti ir sakyti, kad bloga valdžia? Čia yra viena.

Kitas dalykas. Mes žinome, kodėl atsirado Estijos liaudies frontas. Estijos liaudies frontas atsirado, kai Estijoje subrendo idėja, kad Estijos įstatymai turi būti viršesni už imperijos įstatymus. Jie priėmė... Sąjūdžiu tapo būtent šita vėliava, ir mes savo Vyriausybę, dar būdami imperijos sudėtyje, privertėme, kad jie gegužės mėnesį... prieš metus priėmė, kad Lietuvos įstatymai yra viršesni už imperijos įstatymus.

Kas atsitiko dabar? Mes patys stringalviais balsuojame už tai, neskaitydami Europos Konstitucijos, balsuojame ir toliau džiaugiamės, kad mes, pavyzdžiui, išprievartavome lenkus, čekus ir kitus, kad jie greičiau žengtų į Europos Sąjungą, kad nesiginčytų. Derybose mūsų net norėjo atsisakyti. Kai latviai, čekai pareiškė, kad Europos Sąjungos kalbos turi būti visos, tai mūsų gerbiamas, kuris pirmininkavo šiandien Seime, pareiškė, kad kokie jie kvaili ir nesupranta, kiek tai kainuos. Mes matome, kad vis dėlto patys atsisakome suvereniteto. Kodėl mes atsisakome suvereniteto? Aš nematau, kad tai tautos valia, bet tauta juos išrinko. Mes turime suprasti, ką renkame.

Dėl tautiškumo. Labai įdomu šiandien darosi. Čia, šioje salėje, prieš savaitę vyko diskusija apie tautines vertybes. Čia R. Ozolas buvo pranešėjas ir kiti. Diskusija buvo labai normali, viskas buvo gražu. Bet aš buvau šokiruotas, kai ant scenoje pasirodė (aš jį tik iš televizijos ekrano žinojau) Teisės fakulteto dekanas. Jo pavardė atrodo V. Nekrošius. (*Balsai salėje*)

Jis pirmiausia pradėjo, kodėl mūsų prokuratūra blogai dirba, kodėl štai šie jaunuoliai, kurie Kovo 11-ąją... nėra susodinti. Taip jis supranta demokratiją, kad reikia Kovo 11-osios, kad tas, kuris kalba lietuviškai, na, blogai, gal nereikia drausti, bet mes turime propaguoti ir kitas kalbas Lietuvoje. Žodžiu, aš buvau daugiau negu šokiruotas. Manęs nestebina, kad kai kurie Sąjūdžio dalyviai Vilniaus universitete yra persekiojami, tai V. Radžvilas, ne tik V. Radžvilas, bet ir daugiau, stengiamasi juos išstumti. Ir Istorijos fakultete panašūs dalykai, procesas. Mano laikais Vilniaus universitetas buvo vienas iš pažangiausių lietuvių... buvo kovojama už lietuvių kalbos išlaikymą, buvo Sąjūdžio židinys, o dabar mes matome kas.

Kadangi čia, atrodo, matau, yra Antanas Terleckas, aš baigdamas turiu prisiminti. (*Balsai salėje*) Ne, ne, ne. Jis yra štai šioje salėje. Aš ir V. Bubnys pirmininkavome tada... apie istorinę tiesą. Antanas paprašė žodžio, mes suteikėme žodį, jis išdėstė, kad tikslas – nepriklausomybė, tada išbėgo dabar garsus istorikas, kuris Antaną apkaltino esant provokatoriumi, o mus su Bubniu – na, kokie jūs neatsakingi asmenys, kaip jūs galite taip neatsakingai elgtis. Dabar štai šie asmenys (aš ne už tai, kad juos reikėtų terorizuoti ir panašiai) tampa aukščiausiais Vilniaus universiteto ideologais. Štai kur problema. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Mieli garso operatoriai, pagelbėkite mums išvengti ultragarsinio garso, kuris čia tikriausiai sklinda po salę. Mes nuėmėme viską: savo mobilius, visus aparatus, bet tas garsas sklendžia kaip KGB cypimo mašina, klausant „Amerikos balso“ senais gerais laikais. Bet čia, manau, ne tai.

Dabar kalbės Antanas Vizbaras iš Raseinių. Rengiasi Paulius Uleckas iš Marijampolės.

A. VIZBARAS. Gera diena. Pirmiausia graži nota buvo siūlyti, ką reikia daryti. Chirurgas, kai suserga, pirmiausia nustato diagnozę. Sąjūdis seniai nustatė diagnozę – Lietuvoje pati didžiausia blogybė buvo klaidingos, melagingos informacijos teikimas, kuris buvo lyg ir pristabdytas, bet dabar jau išvesėjo visu grožiu visose srityse.

Kalbėjo apie tvirtą tradicinę krikščionišką šeimą ir kaip malonu girdėti jaunimą apie tai kalbant. Pasakykite, kokiame įstatyme, ar Valstybės tarnybos įstatyme yra suteiktas pirmumas, kad būtų parašyta, kad be žinių, kurių reikia, be išsimokslinimo, pirmumą turi tvirtos tradicinės šeimos institucijos atstovas, nesulaužęs pirmos santuokos priesaikos, savo specialybės žinovas, sakantis tiesą, tęsiantis duotą žodį? Kad būtų tokių. Štai turėtų būti tautos gydytojai. Bet, deja, įstatyme to nėra. Aš manau, kad šis Sąjūdis griežtai pareikalautų iš Seimo, kad Valstybės tarnybos įstatyme būtų ši nuostata – pirmumas tvirtos tradicinės šeimos atstovui, sakančiam tiesą, tęsiančiam duotą žodį, savo specialybės žinovui. (*Plojimai*)

Antra. Politinės partijos, jų yra nemažai. Bet pabandykite pareikalauti, o tai mes, Sąjūdis, galime, įsipareigokime per tris mėnesius kiekvieno rajono savivaldybėje pareikalauti, kad reglamente būtų toks sakiny: politikui už klaidingos informacijos teikimą, duotų pažadų nevykdymą netaikyti senaties termino, neleisti užimti žemesniosios ir aukštesniosios pakopos savivaldybės vadovo, pavaduotojo, nuolatinio komiteto, komisijų ir darbo grupių pirmininko, kurie faktiškai turi dvigubą balsavimo teisę, pareigų. Tuo pat jie šauks – demokratija, demokratijos nėra.

Ar jūs galite pasakyti, kuriame rajone kuri partija galėtų pasakyti, ar Tėvynės sąjunga, ar socialdemokratai, ar Darbo partija, kad jų sąraše yra politikai, sakantys tiesą, tęsiantys duotą žodį, savo specialybės žinovai, tvirtos tradicinės krikščioniškos tautos šeimos atstovai? Štai ir pasiūlymas.

Mielas jaunime, mielas Sąjūdi, padėkite įgyvendinti, kad kiekvienos savivaldybės reglamente atsirastų ši nuostata, o jau Sąjūdis mokės pareikalauti, kad iš tikro būtų įgyvendinta. O pačios partijos, kaip kolorado vabalai, tarpusavyje bekonkuruodami, išsigrynins ir ateis į savivaldą gražesnės, tauresnės, teisingesnės. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Dabar kalbės Paulius Uleckas iš Marijampolės.

P. ULECKAS. Sveiki, mielieji kolegos ir Sąjūdžio dalyviai, aš kalbėsiu tarmiškai sūduvietiškai. Labai gražu, kai girdėti ir žemaičių, ir kitų tarmių.

Nieko labai naujo pasakyti negalėčiau. Moteris, prieš mane kalbėjusi, tiesiog sviestą ant duonos užtepė – taip visą esmę pasakė. Aš, galbūt kitaip nei kai kurie jūs, čia susirinkusių, Sąjūdžio metais nusprendžiau, vis dėlto kas nors turi tvarkyti tuos reikalus, ką mes deklaruojame, kad reikia tvarkyti savo miestą, savo valstybę, kad turi būti kitokia valstybės tarnyba, pasirinkau, nors buvau inžinierius, baigęs Kauno politechnikos institutą (baigiau dar visokių kitokių mokslų), valstybės tarnautojo kelią. Na, ir nieko, deja, džiuginančio iš šios operos, iš valstybės tarnybos operos.

Įstatymai keitėsi, buvo Valdininkų įstatymas, po to atsirado Valstybės tarnautojo įstatymas, o žmonės ir galimybės mažai pasikeitė. Dabar dar laukia kai kurie pasikeitimai, bet vis tiek į darbą priimami ne gabiausi žmonės, kurie labiausiai moka tą darbą daryti, bet vėlgi lemia tai, kieno partija valdžioje, kieno giminės valdžioje, kas ką paveldėjo. Galbūt tai yra viena iš priežasčių, kodėl tie administraciniai pokyčiai, kuriuos mes deklaravome Sąjūdžio laikais, kurių laukėme, nebuvo įgyvendinti. Apie prisiminimus ir apie pažėklinimą, kaip čia prieš mane kalbėjo, kad viename mieste buvo užsiminta, kad gal reikėtų tą 25-metį kažkaip pažymėti. Tai Marijampolės savivaldybė taip pat įdėjo tokį gražų skelbimą, kad jie, kadangi kiekvienais metais vyksta vadinamosios miesto dienų šventės, tai ir šių metų miesto dienų šventei prašo miestiečius tiesiog siūlyti *obalsį*, intenciją, kokia proga ir kam dedikuota galėtų būti to miesto šventė.

Aš ir pasiūliau. Parašiau, kad siūlau Sąjūdžio 25-mečiui dedikuoti. Ten tie žmonės labai spėriai atsakė, kad labai gera mintis, čia tu gerai pasiūlei, mes tą ir darysime. Net pasikvietė mane į vieną pasitarimą, paklausė, ką aš padarysiu asmeniškai. Tada aš pažadėjau surengti parodą ir minėjimo konferenciją, kadangi miesto dienos bus birželio viduryje, tai tą dieną viską pažadėjome padaryti. Kai praeitą savaitę netyčia sužinojau, kad jau vyksta paskutinis pasitarimas prieš tą šventę, ir kai paklausiau, apie ką ten kalba, tada kilo klausimas, o kur ta intencija, sakau, aš čia to nematau jokiame bukletelyje. Tai man pasakė, kad apie tai niekas čia nekalbėjo ir tokio pasiūlymo net nebuvo. Nebuvo, tai nebuvo, tai ir nebus.

Taigi situacija panaši, ar tai būtų Marijampolė, ar kitas Lietuvos kraštas. Daug čia būtų galima kalbėti, bet nėra laiko. Aš tik norėčiau paminėti vieną tokią nedidelę iniciatyvą, gal tautišką, bet čia minėtai naujajai universiteto valdžiai arba tiems naujesiems lietuviams turbūt labai nepatiktų. Ji vienoj vietoj išsakyta ir sulaukė kritikos. O iniciatyva tokia, kad liepos 6 d., kai mes minime Valstybės dieną, rengiamas žygis iš tokio švento miesto Kalvarijos, Lietuvos pasienyje, į kitą ne mažiau garsų ir garbingą buvusį lietuvių miestą Punkską, kuris šiuo metu yra Lenkijos teritorijoje. Dabar yra užsiregistravę apie tūkstantį žygiuotojų. Dalyvaukite ir jūs ar jūsų vaikai. Paraginkite savo pažįstamus ir draugus. Su Punksko seniūnu ir viršaičiu, su ponu Vaičiuliu ir Liškausku, sutarta. Tenai mūsų laukia, mes ten giedosime Lietuvos himną, nes čia jau ne visur galima. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Gerbiamieji, mes turime paraišką dar šešių kalbėtojų. Labai prašytume suspėti visų iki 17.00 val., kad visi galėtų pasakyti savo svarbiausias mintis.

O dabar prašytume į tribūną gerbiamąjį Antaną Terlecką. (*Plojimai*)

A. TERLECKAS. Aš nesiruošiau kalbėti, bet čia vienas ponas pasakė, kad labai trūksta tiesos. O kas be manęs ją pasakys? (*Juokas salėje, plojimai*) Kodėl mes šiandien prie sudužusios geldos? Kodėl? Todėl, kad daug melo yra. Sąjūdiečiai nepasako visos tiesos. Buvo Sąjūdžio suvažiavimas, kuriame turėjau garbės kalbėti. Kiek ten melo buvo pasakyta! Paskaitykite, kas dar turit, nesuplėšėt „Sąjūdžio suvažiavimą“, tokią knygą. Tenai yra labai daug kalbų, svarbiausią kalbą pasakė turbūt Tautos pažangos pirmininkas. Pavardės, deja, dėl savo amžiaus neprisimenu. Paskaitykite tą jo kalbą. Jis įspėjo, ką žada Lietuvai

Sovietų Sąjunga ir ką žada Sąjūdis. Ten aiškiai pasakyta... Kaunietis. Jis sako, kad ne pats rašė, visi Kauno sąjūdiečiai jam parašė tą kalbą, bet kalba tikrai reikalinga. Ten tiesos daug yra. O melavo patys aršiausi komunistai per šitą suvažiavimą. Kalbėjo: mes pasitarėme ir nusprendėm jums Katedrą atiduoti. (*Balsai salėje*) Tai melas! Tą Katedrą Kremlius siūlė prieš 30 metų. Ivanas... pavardę pamiršau, ten CK dirbo, rūpinosi kulto reikalais. Siūlė, bet kai tas laiškas atėjo, A. Sniečkus įsakė tylėt, neduos jos, o dabar staiga komunistai tokie geri, jums duoda. Ten tiek prikalbėjo, kad vos nepasmaugė jau velionio A. Brazausko moterys tikinčios, kurios save tikinčiomis laikė. Vainikus uždėjo ant jo galvos, sakau, pasmaugs žmogų.

Dabar daug čia kalbėti irgi nenoriu, kad nenuvartytų, bet pažiūrėkite, kas dabar kalba. Bibliją skaitom: „Pradžioje buvo žodis“. Tai žodis svarbiausia, o pas mus žodis nuvainikuotas. Paskutinis ponas kalbėjo labai gerai: tauta, tauta. Ačiū Dievui, aš pradėjau džiaugtis, galų gale yra žmonių, kurie moka lietuviškai kalbėti. O kaip gi kalba žmonės? Bet paskiau sugadino viską paskutiniu žodžiu, nes pasakė žmonės. Mes esame tauta, mes ne gyvuliai ir nereikia kartoti žmonės. Aš prieš pusę metų kalbėjau Seime. Neminėkite tokių žodžių – „žmonės“. Mes žinome, kas žmonės, mes tauta, galvojanti tauta, neleisime mulkinti mūsų. Tuoj pat po manęs kalbėję aukšti ponai (neminėsiu pavardės), tuoj pat pradėjo – „tauta“, „tauta“. Dar kitą dieną „tauta“, o jau po dviejų dienų – vėl „žmonės“. Būkite geri, įspėju jus. Jeigu jūs kada nors per televiziją kalbėsite ir tautą vadinsite žmonėmis, aš į spaudą parašysiu pavardes visų. Labai ačiū. Atleiskite, dar išgersiu. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Dabar kviečiame profesorę Elena Eringienę. Ruošiasi Kazys Grabys iš Panevėžio. O kol ateis kalbėtojai, aš noriu pasakyti, kad po to, kai šitas mūsų renginys Mokslų Akademijoje baigsis, yra kviečiami visi į Mišias, kurios bus 17.30 val. Po to mes susitinkame kavinėje „Aula“. Visi sąjūdiečiai yra kviečiami ateiti į kavinę „Aula“, Pilies g. 11, pasibendrauti neformaliai. Vienintelį dalyką, ką pasakysiu, kad bendrauti galėsime, bet jau ką nusipirksime – ar arbatos, ar alaus, ar vyno, ar šampano, ar sulčių, tai kiekvienas darysime patys. Svarbu, kad turėsime progą pasibendrauti. Prašau.

E. ERINGIENĖ. Laba diena. Gerbiamieji sąjūdiečiai, aš atėjau ne kalbėti, bet kai per televiziją išgirdau kalbant profesorių R. Pakalnį apie atsakomybę, tai ir aš noriu šitą žodį iškelti – atsakomybė, atsakomybė ir dar kartą atsakomybė. Mes žinome savo kairėje ir dešinėje esančius žmones, jiems paveskime atsakingus darbus, ne visiems, ne bendrai, tada bus progresas. Vienas klausimas.

Kitas klausimas. Aš dalyvavau ir Sąjūdžio 20-mečio minėjime, ir dabar, nebuvo paminėta, kaip mūsų išeiviai iš Lietuvos prisidėjo prie nepriklausomybės atkūrimo. Noriu paminėti dvi pavardes – Statkevičius. Visi jį girdėjote, bet jis nėra čia atėjęs, jis nusiminęs, kad jo darbai yra nuslopinti. Jis, būdamas Čikagoje, išvystė tokią veiklą, kad surinko 5 mln. 200 tūkst. parašų, palaikančių Lietuvos nepriklausomybę. Amerikoje ir Australijoje jis – iniciatorius. Prie šito darbo prisidėjo taip pat ir mano amžinąjį atilsį sutuoktinis Kazys Eringis. Jie abu dirbo dieną ir naktį. Jeigu mes taip dirbtume, būtų visi klausimai išspręsti. Tai vienas klausimas. Aš nežinau kur yra, bet visi parašai yra atvežti čia, į Lietuvą. Amžinąjį atilsį K. Eringis Ameriką išvažinėjo skersai ir išilgai, sakė kalbas dėl nepriklausomybės. Jeigu mes dirbtume, kaip jie dirbo, tikrai būtų laimėjimų. Yra jo 96 laidos per „Amerikos balsą“ nuo 1985 iki 1991 m. Kada nors gal jos bus parodytos, dabar kitos laidos pateikiamos. Ne tik čia kovojama, reikia apsižvalgyti, pažiūrėti – mūsų išeiviai taip pat labai kovojo už mūsų nepriklausomybę. Ir dabar iš išvykstančių, reikia manyti, kad tikrai gali būti tokių išeivių, kurie savo gyvenimą pašvęstų Lietuvos nepriklausomybei. Ačiū jums visiems. Kovokime. Atsakomybės – kaip iškėlė daktaras R. Pakalnis. Tada mes būsim laimingi. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Dabar kviečiame Kazį Grabį iš Panevėžio. Ruošiasi Antanas Butačas.

K. GRABYS. Laba diena, gerbiamieji, mylimieji bendražygiai sąjūdiečiai. Panevėžio Sąjūdžio organizacijos buvo dvi, buvo Panevėžio Sąjūdžio taryba ir Panevėžio miesto taryba. Dievas ir likimas taip jau paskyrė, kad man teko dirbti kartu su Panevėžio rajono Sąjūdžio taryba ir Panevėžio miesto taryba sunkiom mums dienom nuo 1991 m. iki 1992 m., kol buvo sunaikinta, tiesiog sugriauta taryba ir išrinkta vėl ta pati sena nomenklatūrinė komunistų partijos atstovaujama organizacija.

Bet kalba ne apie tai. Dabar kalbėjo apie atsakomybę. Vienas iš brangiausių ir, ko gero, pačių klaidingiausių mūsų istorijoje įvykių, tai ir buvo Desovietizacijos įstatymo nuslopinimas, nepriėmimas, tai yra atsakomybės įstatymo nepriėmimas. (*Plojimai*) Nereikia ploti, reikia tik kovoti dėl to, kad jis vėl būtų atstatytas atgal. Net latviai sugebėjo tai įgyvendinti kitu įstatymu, Pilietybės įstatymu, kai svetimtaučiams nebuvo leista tapti piliečiais, nebuvo leista jiems balsuoti ir ateiti į valdžią, kaip atsitiko Lietuvoje.

Norėčiau tokiu paprastu pavyzdžiu jūsų paklausti dėl atsakomybės, apie kurią dabar yra kalbama. Ar jūs esate matę laivą arba ūkį, kur ūkininkas ir jo pagalbininkai sugriaua ūkį, prageria jį, nuvairuoja į pražūtį, o paskui vėl tas pats kapitonas, tas pats ūkininkas išrenkamas to ūkio pirmininku, vadovu arba partijos vadovu, kaip yra dabar? Mes to nematėme ir to negali būti.

Trumpai. Mūsų mieste įsiregistravusi Sąjūdžio klubo organizacija teikia tokį pasiūlymą ir nori jus visus irgi pakviesti, kad visi kartu susitartume, mes norime pakviesti ir kviečiame jus prie Lietuvos stalo, prie Lietuvos Sąjūdžio stalo atgal į diskusijas, kaip ir buvo kalbėta. O vienas iš pagrindinių diskusijos klausimų turėtų būti, mūsų manymu, kaip tik atsakomybė. Tai būtų visuomeninių arba visuomeninis Lietuvos Respublikos pareigūnų tribunolo įkūrimas. Ačiū jums už dėmesį. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Dabar kalbės Antanas Buračas, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys. Ruošiasi Alfonsas Brazas, Mokslų akademijos Sąjūdžio rėmimo grupių koordinatorius.

A. BURAS. Mielieji sąjūdiečiai, klausimas, ką veikia Sąjūdis? Tai prieš 25 metus buvo gana aišku, buvo mus visus vienijantis vidinis siekis – siekti nepriklausomybės. Bet jau tuomet, rengdami Sąjūdžio programą, matėme, kad yra ir kitų, labai didelių bėdų, pirmiausia socialinė atskirtis, neteisybė. Bet ta atskirtis buvo palyginti ne tokia ir didelė. Socialinis supriešinimas buvo susijęs su socialine atskirtimi. Praėjo 25 metai ir mes matome, kad nepriklausomybės sąlygomis tiek socialinė atskirtis, tiek socialinis supriešinimas vis dėlto nuolat didėja. Mes pasiekėme, vaizdžiai tariant, dugną, pasiekėme dugną, nes valdžios nederamai valdo valstybę.

Kalbame, kad reikia ginčytis, keistis nuomonėmis, bet visą laiką vyko to nenutrūkstamas procesas. Mano nuomone, akivaizdžiai reikia veikti, nereikia niekinti tų žmonių, kurie bando mums priminti, atgaivinti tautiškumą, tautinio jaunimo, ir panašios veiklos, panašių iniciatyvų. Reikia didelės išminties, siekiant bendravalstybinių interesų, o jie spartaus augimo sąlygomis labai platūs, sudėtingi. Ką tik vakar paskelbė, kad štai Lietuva pagal tarpvalstybinį konkurencingumą priartėjo prie pirmojo trisdešimtuko. Tai didelis pasiekimas. Bet kokia to kaina, kai matome, kad išnaudojimas Lietuvoje irgi didelis, socialinė atskirtis taip pat labai didelė. Tai yra akivaizdus įrodymas, kad besirūpindama verslo interesais valdžia paniekino žmogų, privertė jį bėgti iš savo valstybės ir prasidėjo kiti nesprendžiami dalykai.

Manau, kad tokios pat didelės tolerancijos, kaip mes tarpusavyje šnekamės, reikia ir kalbant apie mūsų kalbos perspektyvą ir galimybes. Visiškai sutinku su visais, kad reikia mokėti kalbėti gražia lietuviška kalba. Mes, kurie gimę Lietuvoje, kurie bendravome tarpusavyje, galime tai daryti ir reikalauti. Tačiau atsiminkime, kad šiuo metu arti pusės, galbūt du penktadaliai visos tautos atstovų yra užsienyje. Tie žmonės neturi galimybių tarpusavyje bendrauti lietuviškai. Reikalauti iš jų, kad jie taip pat mokėtų taisyklingą

kalbą, yra sunkiai įgyvendinamas uždavinys. Žodžiu, neatstumkime, nepaverskime pavainikiais mūsų išeivių. Gimtosios kalbos grynumas faktiškai turi būti reikalaujamas atsižvelgiant į situaciją.

Visuotinis gyventojų nepasitikėjimas teisėsaugos neteisingumu ir sprendimų teisėtumu ir pastovus verslo interesų kėlimas virš valstybinių interesų. Bet mes, visuomenė, tauta, nesugebame deramai kontroliuoti tų valdžių. Tam reikia ieškoti būdų konkrečiai reikalauti iš savo atstovų kiekvieną kartą, kai sprendimas akivaizdžiai yra nenaudingas didžiūmai tautos. Konkrečiai, pavyzdžiui, dėl Europos teisyno adaptavimo. Mums nuolat primenama, kad štai Europos kai kurių tautų, kai kurių socialinių grupių interesai turi būti virš mūsų Konstitucijos. Ir prasideda šliaužiojantis Konstitucijos keitimo procesas. Tai yra didelė rizika, didelis pavojus. Faktiškai turime siekti, kad to vis dėlto nebūtų.

Žodžiu, labai svarbu siekti, kad būtų ir sistemingai siekiama ilgaamžių egzistencinių vertybių. Štai praėjo penkeri metai. Prieš penkerius metus irgi Sąjūdžio iniciatyva parengėme knygą „Sąjūdžio vertybės ir jų likimai“. Ką jūs manote, tuo metu atėjusi nauja valdžia tiesiog užblokavo, nubraukė pinigus – akademijos remontui nubraukė pinigus, šitos sąjūdiškos iniciatyvos leidybai. Galiu pasakyti, kad per tuos penkerius metus visos tos vertybės, didžiosios žmogaus gyvenimo įprasminimo vertybės, faktiškai išliko tos pačios. Jūs galėsite tuo įsitikinti vartydami tą leidinį.

Manau, kad raginti vieniems kitus jau per vėlu. Reikia iš tiesų imtis konkrečių iniciatyvų, kurias bando kelti ir jaunimas per *Pro Patria*, kitas tautines iniciatyvas. Palaikykime vieni kitus ir stenkimės, kad gražios iniciatyvos neužgestų. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Labai ačiū. Kalba Alfonsas Brazas. Ruošiasi Antanas Kalanta.

A. BRAZAS. Sveiki, mieli sąjūdiečiai. Pajuokaudamas pradėsiu nuo to, kad sveikinu visus, kad liberalizmas Lietuvoje per 25 metus laimėjo galutinai, visiškai įtvirtino individo laisvės principą beveik be jokios atsakomybės – turtėk, kaip tik sugebi, už sukauptus pinigus pirk daiktų kuo daugiau ir pramogų kuo daugiau. Ir nėra ko stebėtis, kad lietuviai bėga į tokias užsienio šalis kaip Norvegija, nes ten to visko galima greičiau ir lengviau pasiekti.

Antra, kai kalbame apie Sąjūdį, aš pasigendu, kas vyko tarp 1986 ir 1988 metų, arba kaip duona buvo užminkyta ir užraugta. Mes pradėdame šnekėti nuo to, kai ji buvo pašauta ir iškepta. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės taryba. Mokslininkai truputį kažkaip pražiopsojo, kaip tas atsirado, arba tik užsimena.

Dabar kelios pastabos. Kai kurie žmonės čia išsakė iliuziją, kad yra galimybė sukelti tokią pat tautos mobilizaciją, tokį pakilimą, koks buvo Sąjūdis. Tai yra iliuzija. Visos tautos sugeba prieš priespaudą mobilizuotis, jeigu atsiranda galimybė. Taip ir mobilizavomės. Sukurti dėl darbo tokį vąją yra neįmanoma, todėl pradėkime šnekėti apie konkretesnius dalykus. Galima sukurti konkrečius sąjūdžius dėl konkrečių dalykų, pavyzdžiui, sąjūdį dėl savivaldos, kurios realiai nėra. Nėra seniūnijų tarybų, nėra valsčių, jų yra mažai, didmiesčiai viską sau paglemžia, visą Europos Sąjungos skiriamą paramą.

Galėtume pradėti įteisinti, daryti kokią nors judėjimą už tai, kad būtų iniciatyvos, vietos veiklos grupės, seniūnaičiai, bendruomenės. Tam vienam trečdaliui Lietuvos, kuris gyvena provincijoje, kad įgytų realią savivaldos, savo reikalų tvarkymo teisę, ir kad į tuos centrus atkeliautų kokių nors lėšų, net iš rajonų centrų. To niekas nedaro, jokia valdžia to nedaro. Vis šneka, kad reikia rinkti merus tiesiogiai. Kad jie turėtų dar daugiau diktatūros savo rajonuose.

Kitas galimas sąjūdis – dėl kooperacijos, ką darė mūsų protėviai amžiaus pradžioje. Dabar normaliam ūkininkui realizuoti savo produkciją, pavyzdžiui, didmiesčių prekybos centruose, – jokių šansų. Tai gal reikia kooperacijos sąjūdžio, kad burtųsi vidutiniai pieno ūkiai, gal reikia, kad kurtųsi kooperatinės daržovių perdirbimo įmonės, gal reikia, kad ūkininkai kartu kurtų kooperatinės nedideles parduotuves miestuose. Mes galime imti iš

pono Glemžos, iš Sondeckio tėvo, Sauliaus Sondeckio, ir kitų, nueiti į Lietuvos kooperacijos sąjungos biblioteką ir skaityti, ką darė lietuviai amžiaus pradžioje, ir daryti tą patį šiuolaikinėmis sąlygomis. Mes padėsime kaimui po truputį užsidirbti sau, na, truputį sviesto ant duonos.

Kiti dalykai. Liūdna, bet pas mus įsigalėja ne saviorganizacija, savivalda, o stambiausia kapitalizmo valdžia. Geriausias to pavyzdys, kaip G. Kirkilą paskyrė ne socdemai, o „Dujotekana“, J. Pinskus ir „Maksima“, o paskui atsidėjo LEO LT. Tai čia yra Lietuvos saviorganizavimasis, savos valdžios organizavimas.

Pabaigai dar viena pastaba. Nelabai kam patiks. Kiek mums reikia valstybės? Tokį labai gerą klausimą visai neseniai iškėlė Ingrida Šimonytė. Mes labai mažai turime valstybės. Atseit viską sutvarkys privati iniciatyva ir laisvoji rinka. Deja, to nėra. Aš dar sykį sveikinu, liberalizmas laimėjo, bet socialinės atsakomybės nėra. Yra toks daiktas – socialinė psichologija. Žmonės nori daug valstybės Lietuvoje, socialinė psichologija keičiasi labai lėtai, o mes neturime viešųjų lėšų, mes nerenkame mokesčių. Mes turėjome apie 8,5 mlrd. pelno pernai. Tuo tarpu „Sodros“ mokesčių turime sumokėję aštuonis, pajamų mokesčio – keturis, pelno mokesčio – 1,5, o turto mokesčio – 220 mln. Mums trūksta viešųjų pinigų, ir jokia valdžia apie tai nekalba! Nėra viešųjų pinigų, negalime paremti bibliotekininkų, kaimo medicinos punktų, negalime išlaikyti mokyklų.

Aš iškėliau tokią idėją – kaimiškiesiems rajonams pinigų vienam žmogui duoti pusantro karto daugiau negu Vilniui, Kaunui, Klaipėdai, Šiauliams. Jeigu kas nežinote, tai savivaldybių biudžetai yra paprasti: 2000 Lt vienam savivaldybės gyventojui plius minusus, kurortai išsiskiria. O 2000 padauginkite iš 500 su trupučiu, gausite Vilniaus milijardą, ir t. t. Bet kaime reikia daug daugiau sąnaudų, kad išlaikytų penkių ar dešimties mokinių mokyklą, kad išlaikytų medicinos punktą. Kitaip sakant, mums reikia nustoti statyti *palacius*, dar angliškai pavadintus, *Siemens* ir visokiais kitokiais vardais, miestuose už dešimt milijonų ir nestatyti vaikų darželių rajonuose, miesteliuose, netgi Vilniuje nestatyti, netgi Kaune nestatyti. Mums reikia daug daugiau viešųjų pinigų, ne 28 procentus iš biudžeto paimti, o bent kokius 33, kaip estai daro dabar. Apie tai niekas nekalba.

Visiškai pabaigai. Jeigu pradedame kalbėti, kaip tvarkyti ūkį, ūkį reikia organizuoti, o ne atiduoti laisvajai *klondaiškai* rinkai, kas tęsiasi pas mus. Kaip organizuoti ūkį, kaip organizuoti savo bendruomenės gatvės, miestelio, kaimo gyvenimą ir kaip sutvarkyti savivaldą, kad jina būtų tokia, kokios nėra? Tai tada yra galimybė organizuoti darbo ir kūrybos sąjungas, bet tokie jie tikrai nebus, kaip buvo Sąjūdis prieš priespaudą. Ir neturėkime kvailų iliuzijų, o burkimės normaliam bendravimui ir darbui konkrečiais tikslais. Plėskime savivaldą ir kooperaciją ir jau bus gerai. Ačiū. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Dėkui. Dabar aš paprašysiu dar 20 minučių kantrybės, nors ir taip jūs rodote tikrai labai gerą kantrybę, nes tai jau yra stebuklas – mes kalbam tris valandas. Anksčiau po valandos išsibėgiotų, o dabar, matyt, žodis jau įgauna tam tikrą prasmę.

Taigi kalbės Antanas Kalanta, tada ruošiasi kalbėti jaunimo atstovas Dobilas Petkus ir pabaigoje mudu su R. Ozolu tam tikras mintis pasakysime, apibendrindami šitą įdomų mūsų renginį. Prašau.

A. KALANTA. Laba diena, mielieji sąjūdiečiai. Aš kalbėsiu dėl to, kad daug Sąjūdžio idėjų mes neįgyvendinome. Ką mes įgyvendinome? Atkūrėme skautus, Olimpinių komitetą, padarėme pirmuosius žingsnius

Man teko ilgą laiką gyventi ir mokytis Jungtinėse Amerikos Valstijose ir dalyvauti įdomioje grupėje. Mūsų Sąjūdžiu, Lietuvos ekonomika ir politika domisi įvairios grupės. Viena iš jų yra Viskonsino universitete. Jai priklauso garsus profesorius Alfredas Sennas. Balandžio mėnesį būnant Čikagoje man teko kaip tik susitikti su ta grupe, su jos atstovu. Jis paprašė perduoti keletą išpėjimų Lietuvai, kas gresia artimiausiu laiku. Pirmiausia tai dėl Prezidentės

D. Grybauskaitės ir jos noro galbūt dalyvauti Europos Sąjungos Prezidento rinkimuose. Tai būtų pražūtis, kadangi jai tapus viena iš Europos Sąjungos vadovų, Lietuvai gresia visiška globalizacija. Globalizacija bus pagreitinta, taip pat įvyks ir žemės ūkio pardavimas.

Dabar Lietuvos išlaidos viršija pajamas. Mes puikiai tą žinome, bandome skolintis. Ir vėl galvoja, kad viskas bus gerai. O artėja toks ekonominis nuosmukis, kurio metu Lietuvai gali baigtis tikrai liūdnai. Jie siūlo labai lengvą dalyką: mes pradėkime, jau užtenka Graikijos, Ispanijos, savo taupymo planą. Čia buvo Saulėlydžio, visokios kitokios komisijos. Konkrečiai, pavyzdžiui, kad ir viena Sveikatos apsaugos ministerija. Jos funkcijas perduodant ligoninėms, įkūrus departamentą, ir vėl tie, kurie dar sugeba dirbti daktarais, turi, gali užsiimti privačia medicina, kurti savo privačią mediciną. Kam reikalinga Darbo birža, jeigu jinai neaprupina mūsų žmonių darbu, nesuteikia darbo čia, vietoje? Ji siūlo, kad jūs galite dirbti Airijoje ar kur kitur.

Dabar čia, Seime, labai gerai kalbėjo ta moteris iš kaimo, tų gyvenviečių. Jų pasiūlymas yra ekologinė Lietuva, jos plėtra, tai yra patrauklią Lietuvą padaryti.

R. OZOLAS. Ačiū. Laikas!

A. KALANTA. Jie tikrai nėra prisirišę prie tos Amerikos ar prie tos Anglijos. Jie turi galimybę grįžti, bet tam reikia valdžios požiūrio, kad būtų įkurta ta tikra gyvenvietė, kad jie gautų žemės, kad jie gautų, sakysime, savo pinigų. Jie grįžta su savo darbo jėga, su savo idėjomis ir įkuria tą gyvenvietę, į kurią prasideda... Tai bus pavyzdys visoms kitoms gyvenvietėms.

R. OZOLAS. Laikas!

A. KALANTA. Dabar dėl politinių dalykų.

R. OZOLAS. Laikas!

A. KALANTA. Referendumas ir Rinkimų įstatymas. Pas mus nėra tikro referendumo ir rinkimų įstatymų. Kodėl 800 tūkst. emigracijoje negali balsuoti, rinkti savo atstovų, kadangi pagal įstatymą jie gali balsuoti tik už Naujamiesčio, arba negali kelti savo kandidatūrų? Vis dėlto šitie emigrantai, balsuodami internetu, puikiausiai išrinktų kelias savivaldybes ir Seimo narius. Kodėl dar nėra kalbų apie visuotinį pajamų deklaravimą?

R. OZOLAS. Gerbiamasis Kalanta, gerbkite kitus!

A. KALANTA. Jau baigiu. Dėl šešėlinės ekonomikos, esant visuotiniam pajamų deklaravimui, galima.

Dabar dviguba pilietybė. Priimkime labai paprastą...

R. OZOLAS. Laikas!

A. KALANTA. Jeigu tas žmogus...

R. OZOLAS. Seniai laikas.

A. KALANTA. Laikas? OK. Vadinas, valdininkų armijos mažinimas ir tautos referendumas būtina. Ačiū jums. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Atsiprašome, kai kurie kalbėtojai pameta laiką. Na, ką padarysi! Dobilas Petkus, jaunimo...

D. PETKUS. Sveiki, gerbiami sąjūdiečiai, brangūs susirinkusieji. Čia šiandien kalbėjo apie moksleivius. Kadangi esu vienas iš tų, kuriam dar praėjusią gegužę skambėjo paskutinis skambutis, manau esąs pakankamai kompetentingas ir net jaučiantis tam tikrą pareigą kalbėti apie moksleiviją, kalbėti kaip žmogus, tik ką palikęs šią terpę ir spėjęs susipažinti su pirmaisiais universiteto žingsniais. Kai vyresnieji peikia dabartinę moksleiviją arba nebetiki jaunimu, tai dar nėra blogiausia. Daug blogiau, jog moksleiviai šiandien nebetiki patys savimi. Jaunatviškas idealizmas labai anksti pakeičiamas viso labo jaunatvišku nerūpestingumu.

Nuvertindamas savo išskirtines galimybes, jaunimas, kaip idealistinės visuomenės pagrindinė dalis, tampa tik paklusnių vartotojų grupe. Tikiu, jog visa tai atsitinka todėl,

kad mokyklose nebeskiriama jokio dėmesio filosofiniam pažinimui bei tautinės savimonės diegimui.

Nors keletas Lietuvos mokyklų tuo dar išsiskiria, absoliuti jų dauguma yra nuvertinusi pilietinio pažinimo pamokas arba nemato prasmės puoselėti jų turinį. Mokyklinės dalykų programos nebeskatina nei didžiavimosi tauta, nei patriotizmo. Supratimas, jog viskas, kas susiję su tavo tobulėjimu, daroma tik dėl egzamino rezultatų, o paskui gyvenimas lyg ir nutrūksta, kuria gniuždančios beprasmybės jausmą. Mokslo disciplinos ir jų žinių patikrinimai tampa tik asmenybės gebėjimu prisitaikyti prie sistemos. Tai technologija, kurios vienintelė auklėjimo esmė ir tikslas – kad individas ateityje pramistų.

Kai Klaipėdos kraštą okupavo naciai, vienas žymus Sąjūdžio veikėjas, tuomet dar būdamas moksleivis, draugui pasakė, kad jie jauni ir visus okupantus įveiks. Tai gali skambėti pernelyg idealistiškai, tačiau kas galėtų paneigti, jog jaunimui reikia suvokti savo išskirtinę jėgą Lietuvos kūrimo procesuose?

Esu įsitikinęs, kad viena pagrindinių šiandien naujai atgimstančio Sąjūdžio veiklų turėtų būti filosofinio pažinimo ir tautinės savimonės programų puoselėjimas mokyklose... (*Plojimai*) ...švietimas, kuris leistų ne tik pažinti žmogų biologiškai, bet ir nenužudyti jaunatviško idealizmo anksčiau, negu galbūt tai padarytų pats gyvenimas. Ačiū. (*Plojimai*)

A. MEDALINSKAS. Dabar savo mintis pasakys Gintaras Songaila, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys. (*Plojimai*)

G. SONGAILA. Mieli sąjūdininkai, Sąjūdžio atminties gerbėjai! Noriu jus pasveikinti ir pasakyti keletą žodžių apie tą bendrą mūsų dvasią, kai, atrodo, daugelis mūsų stojome už lietuviškos valstybės atkūrimą. Kur dabar tą lietuvišką dvasią mes iššvaistėme ir ar iš tikrųjų ta liga, apie kurią kalbėjo Vytautas Radžvilas, kad mes nebesugebame susiorganizuoti, tai yra tam tikras tautinės pilietinės savimonės pakrikimas? Ar ta liga tiktai šiandien kilo, ar ji buvo jau ir tuomet? Paklauskime savęs, ar mes ją iššvaistėme, ar tuos požymius buvo galima matyti ir tada?

Aš manau, kad buvo galima matyti ir tada. Jie negalėjo savaime užgyti. Elgesio būdai perduodami iš kartos į kartą.

Stebėdami šiandieninio politinio elito elgesį, mes nesunkiai pamatysime ne tiek konkrečių visiems piliečiams svarbių reikalų tvarkymą, kiek įvairias prisitaikymo formas, paprastai tik dangstančias liguistą būseną be tikros atsakomybės už bendrąjį gerį. Suprantama, kalbėdami apie politikus, valstybės tarnautojus ar pareigūnus, prisiminkime, kad jie paprastai labai nesiskiria nuo tautos daugumos.

Čia paminėsiu tik keletą požymių, atspindinčių posovietinės negalios atsinaujinimą. Pirmas iš jų, tai rusiškai tariant, polinkis į *chaltūrą*. Lietuviška patarlė sako: ką darai, daryk gerai. Tačiau darbo etikos trūkumai mums vis sukelia naujų rūpesčių, o tvarkant valstybės reikalus produktyvios veiklos imitacija atveda prie dar didesnių nuostolių, kai viskas pasiekama, rodos, tik pačia brangiausia kaina ar iš viso nepasiekama dėl vyraujančių egoistinių motyvų, kaip čia buvo pasakyta, dėl asmeninės gerovės motyvų. Šiuo požiūriu mūsų valstybė darosi panaši į leisgyvį parazitą apniktą kūną.

Čia priėjome ir kitą požymį, tai – polinkis į apgaulinėjimą, melavimą ar sukčiavimą. Kartu ir į progos ieškojimą, ką nors sau asmeniškai nugvelbti iš valstybės, kuri taip ir liko tarsi svetimu dariniu, tarsi tai būtų ne mūsų pačių valstybė, o tik valdžios tėvonija, kur tau telieka būti gudresniam ir ieškoti patogesnės vietos. Suprantama, kad net ir šią ydą, jeigu ir pastebime, tai esame linkę pastebėti tik kituose.

Tai pasakytina ir apie rinkėjus, kurie pastebti savo renkamų politikų ydas, tačiau paprastai nepastebi, kad tai yra tik jų pačių atspindys. Vieniems tai, ką sakau, gal pasirodys tik banalybė, o kiti kaip tik nenorės sutikti, nes niekaip negali pripažinti savo pačių ir išrenkamų politikų tapatumo. Tačiau ar tikrai kalti tik už alaus butelį parsiduodantys rinkėjai,

ar politinių manipuliacijų menas, kai rinkimų rezultatą nulemia tik pinigai? Aš atsakyčiau taip: politiniai rinkodaros pinigai rezultatą nulemia tik todėl, kad mes patys tai leidžiame ir esame arba nepakankamai sąmoningi, arba prisitaikėliai prie sistemos, kas yra vienas ir tas pats. Todėl dažnai esame ne ką geresni už tuos, kuriuos smerkiame.

Trečias paminėtinas liguistas bruožas – tai yra vergiškas prisitaikymas, nuolankumas, ateinantis dar iš baudžiosios laikų, pono ieškojimo refleksas, atsakomybės vengimas, ramybė kaip inertiškas pastovumas nenorint pasikeitimų ar netgi jų bijant. Ir pagaliau pats ryškiausias mūsų savimonės pakrikimo požymis – tai būsena, kai esą nusivylę viskuo ir niekuo nebesidomėdami, tik savo pačių reikalu iš tiesų jau išstumiamo iš savo proto ir tas silpnas valstybinės sąmonės išraiškas.

Šis požymis pasireiškia itin paprastai: tai tiesiog labai trumpa atmintis, kartais trunkanti net metus, o kartais tik keletą minučių. Todėl visai nenuostabu, kad tas pats žurnalistas ar autorius, kuris prieš pusę metų rašė, kokie prasti buvo FNTT pareigūnai, šiandien gali parašyti, oi, kokie jie šaunuoliai ir kokie didvyriai. Ko norėti iš rinkėjų, jeigu jis, kaip eilinis televizijos žiūrovas, jau po 5 min. persijungia kitur. Kaip jis atsimins ir net pastebės ką nors giliau negu to momento ryškumą ar emociją. Kokia yra išeitis? Išeitis (čia buvo pasakyti keli dalykai) yra: pirma, valstybės mastu nacionalinis švietimas ir kultūros politika, stiprinanti tapatybę ir istorinę atmintį.

Antra, prie to valstybės lygmens socialinė ir teisinio teisingumo... Aš apie valstybinius nusikaltimus jau nekalbėsiu, nes laiko nėra. Tai turi būti bent koks atsakas į korupcinius dalykus, bet taip pat ir į konstitucinius nusikaltimus: lietuvių kalbos išdavystė – taip pat nusikaltimas, laisvas žemės pardavimas užsieniečiams – taip pat nusikaltimas; referendumo rezultatų niekinimas – taip pat nusikaltimas, Lisabonos sutarties neteisėtas ratifikavimas – taip pat nusikaltimas.

Taigi mes dabar grįžtame prie asmeninio lygmens. Jeigu mes valstybės lygmeniui negalime pasiekti rezultato, kiekvienas turime pagalvoti apie save. Pirma, tobulėti ir kaip sekliams ieškoti tų ydų, kurios mums visiems būdingos, ir jas gydyti, kaip gydė jas visos tautos mastu V. Kudirka ir J. Basanavičius. Ir antra, sakyti tiesą, nes tiesa mus išlaisvins, įvardinti aiškiai viską. Kai įvardinsime aiškiai, tą tiesą kas nors išgirs, ir ji augs. Aukime, tobulėkime, ir mes laimėsime. (*Plojimai*)

R. OZOLAS. Alvydas Medalinskas.

A. MEDALINSKAS. Gerbiamieji sąjūdiečiai, mūsų susitikimas eina į pabaigą. Manau, kad mes galime daug padaryti, tiek sakydami žmonėms tai, kas buvo toje istorijoje, kuri buvo užmiršta, tiek tai, kas gali būti šiandien ir ateitis.

Dabar apie tai, ką reikia mums padaryti, apie savo pareigą ir atsakomybę istorijai. Seimas suformavo darbo grupę, ją sudarome mes, trys Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariai: R. Ozolas, B. Genzelis ir aš. Mes labai norėtume iš jūsų sulaukti pasiūlymų dėl to, ką reikėtų padaryti valstybės mastu (nekalbu apie įstatymų pakeitimus, aš kalbu apie istorijos įprasminimą iš pradžių), kad sąjūdininkai galėtų pasakyti: taip, mes atskleidėme savo puslapį.

Noriu priminti, kad kai buvo Sąjūdžio 20-metis, ką mums pavyko padaryti, tai pasiekti, kad taptų aišku, kaip atsirado birželio 3 d., kaip atsirado keliai į birželio 3 d. Bet, mano giliu įsitikinimu, šiandieną dar nėra aišku, kaip išplito Sąjūdžio idėja per visą Lietuvą ir kaip mes atėjome iki Steigiamojo suvažiavimo. Net neabejoju, kad kiekviename rajone, norėčiau tikėti, kad kiekviename rajone, gal beveik kiekviename rajone, yra išleistos knygos, tekstai apie tai, kas buvo Sąjūdis. Aš manau, kad reikėtų parengti jungtinę knygą, kurioje buvo papasakota, kaip Sąjūdis keliavo per Lietuvą, gal ir chronologija būtų matyti, ir žmonės, ir panašiai. Nes jau yra „Kelias į nepriklausomybę“, bet tokį dalyką kaip kompiliaciją, kaip sudėliojimą tam tikrų knygų, kurios yra, o jeigu nėra, tai kaip tik sudarėme redakcinę kolegiją, galbūt tikrai būtų galima padaryti.

Kitas dalykas, kokie turėtų būti renginiai, kada vyks. Praneškite apie tai, praneškite arba Angonitai, jos elektroninis paštas *istorija@lrs.lt*, arba, aš galiu pasakyti ir jums, ir žinau, kad televizijos žiūrovai girdi – *alvydas.medalinskas@gmail.com*. Labai labai paprasta, praneškite apie tai. Manau, kad labai svarbu nelaukti dar 5 metų, kad būtų sąjūdininkų bendruomenė. Jeigu mums tokią sąjūdininkų bendruomenę pavyktų sutelkti, ir buvusių Sąjūdyje, ir tų jaunų žmonių, kuriems ta idėja yra artima, aš manau, mes galėtume pasekti daug daugiau. Kas, manyčiau, yra pats svarbiausias dalykas?

Žinote, per tą penkerių metų laikotarpį tarp Sąjūdžio 20-mečio ir Sąjūdžio 25-mečio, galvojau, kokia yra ta idėja, dėl kurios mes galime būti stiprūs, vieningi, nesuskaldyti. Ir štai prieš metus kilo idėja „Judėjimo už teisingumą“. Gal esate girdėję? R. Ozolas, B. Genzelis, aš buvome įsitraukę į jį. Deja, ta idėja buvo nuplauta, nors tos idėjos esmė buvo kova su aukščiausio lygio korupcija. Tai yra teisingumo idėja. Vėliau nuėjo į kitus dalykus, į Garliavos istoriją, dar kitus, dar kitus, bet esmė liko. Mes negyvename šiandieną teisingoje valstybėje, ir kiekvienas iš mūsų tai žinome. Tada reikia pagalvoti, ką turime padaryti, kad gyventume teisingoje valstybėje. Aš net, sakyčiau, dar daugiau – sąjūdininkai negyvena valstybėje, kuri sąjūdininkus, sąjūdiečius gerbia.

Štai čia irgi reikia pasiūlymų, tiek to, ką galima padaryti gyviems, tiek galbūt tiems, kurie išėjo anapilin. Atsiprašau už pasakymą, bet, mano giliu įsitikinimu, sąjūdininkai turėtų ir amžino poilsio atgulti garbingoje vietoje rajonuose, miesteliuose ir kitur ir nekovoti dėl to. Jeigu sąjūdininkams pasiligoja, kyla sveikatos problemų ir kitų dalykų, mes turėtume turėti tam tikrą savitarpio pagalbos instituciją, kad tuos dalykus žinotume. Pagaliau mes norime žinoti, kada sąjūdininkai išeina anapilin arba kai pasiekia kažką gero ir svarbaus.

Teisingumo problema, aš manau, vienas iš tų kertinių akmenų, ant ko galima statyti tą mūsų viltį. Bet yra dar kitas dalykas, labai labai svarbus, ir šiandien jis skambėjo kiekvieniame pasisakyme – tautiškumas. Tautiškumas ir buvo Sąjūdį vienijanti jėga. Iš pradžių tautiškumas, vėliau – valstybės siekis. Atkūrėme valstybę, tautiškumui kilo problema ir pavojus. Aš net neabejoju, jeigu būtų tokia situacija... Aš labai džiaugiuosi, kad šiandien visa valdžia Seime girdėjo, ką mes galvojame apie lietuvių kalbą, apie tuos bandymus, kai viena koalicijos partija bando diktuoti kitoms, sakyti, ką mes turime padaryti, ar kitos valstybės sostinė bando diktuoti, jeigu šita valdžia išgirs tai, kad nelieskite kalbos... Aš priminsiu, iš šitos tribūnos Justinas Marcinkevičius prieš porą metų sakė: „Saugokite lietuvių kalbą, saugokite tautiškumą.“ Aš manau, kiekvienas iš mūsų galėtų grįžę į savo kraštą, į savo miestą ir kaimelį pagalvoti – o ką mes galime padaryti, kad saugotume tą tautiškumą?

Kiti klausia, kokia gali būti tąsa viso šito mūsų susitikimo? Jau iš tikrųjų svarbus dalykas, kad pats susitikimas įvyko, kad valstybės mastu, ne tik sąjūdininkai, pastebėjo, kad birželio 3 d. yra labai svarbi valstybei diena. Aš ją statyčiau šalia Kovo 11-osios, nes jei nebūtų sąjūdiečių visoje Lietuvoje, nebūtų Kovo 11-osios. Vadinasi, birželio 3 d. ir tos datos rajonuose yra labai svarbios. Ar mes galime ateiti į visos tautos suvažiavimą, apie kurį kalbama? Pažiūrėkime. Ar mes esame tam pribrendę, ar mes turime atsakomybės? Bet tai, kad jūs šiandien buvote čia, klausėte, girdėjote (ir kalbėjo visos Lietuvos atstovai), tai jau rodo, kad ta atsakomybė bunda.

Taigi sveikinu jus dar kartą su Sąjūdžio diena ir tikiuosi tą atsakomybės jausmą mes dar parodysime. Ačiū jums. (*Plojimai*)

VILNIAUS ARKIKATEDROS PRISIKĖLIMAS

Praėjusių metų spalio 22 dieną sukako 25 metai nuo Vilniaus arkikatedros grąžinimo tikintiesiems, o šių metų vasario 5 dieną paminėtas jos atšventinimas. Dievo sugrąžinimas į svarbiausią Lietuvos bažnyčių užtruko dėl to, kad Lietuvos vyskupai nesutiko šv. Mišias už Sąjūdį aukoti 1949 metais okupacinės kariuomenės išniekintoje ir 39 metus Paveikslų galerija tarnavusioje bažnyčioje. Apie pasirengimą ją atšventinti Bernardinų.lt skaitytojams papasakojo Saulėnos Žiugždaitės interviu su inžinieriumi restauratoriumi Edmundu Leparsku, o apie patį atšventinimą – S. Žiugždaitės ir Monikos Midverytės interviu su kunigu Medardu Čepo-niu, šv. Mikalojaus parapijos klebonu ir Vilniaus arkivyskupijos meno komisijos pirmininku.

EDMUNDAS LEPARSKAS: Katedrą išsaugojo Lietuvos kultūros žmonės

Inžinierius restauratorius Edmundas Leparskas nuo 1963 metų dirbo restauratorių komandoje, kuri rūpinosi pagrindinių kultūros paminklų išsaugojimu. Ne tik Trakų pilies ar Verkių rūmų kompleksu, bet ir Vilniaus arkikatedra, kuri tuo metu jau priklausė Dailės muziejui.

Kai 1953 metais specialioji komisija pagaliau ėmėsi domėtis prieš ketverius metus uždarytos ir nuolat niokojamos Vilniaus arkikatedros likimu, išvydo kraupų vaizdą. Prieš porą metų nuo bažnyčios stogo buvo nuimtos ir sunaikintos šventųjų skulptūros, ne kartą

Kardinolas Vincentas Sladkevičius aukoja Šv. Mišias prie tikintiesiems grąžintos Vilniaus Arkikatedros. Vilnius, 1988 m. spalio 23 d. Fotografai Algirdas Sabaliauskas, Vladimiras Gulevičius. LCVA

įsilaužus buvo išvogtas ar sugadintas inventorių, liturginiai reikmenys, apgadinti altoriai, baldai, vargonai, sužalotos skulptūros.

„Uždarius Katedrą buvo minčių joje įrengti dirbtuves, tačiau lietuvių kultūros visuomenės pastangomis galiausiai nuspręsta paversti ją Paveikslų galerija“, – prisimena restauravimo darbams vadovavęs Edmundas Leparskas.

Norėdami įrengti Arkikatedroje muziejų, lietuviai specialistai pradėjo tyrimus, o vėliau ir restauravimą.

Tarp muziejaus ir sakralaus meno

Kai 1956 metais Paveikslų galerija pradėjo veikti, ant šoninių sienų kabojo jau restauruoti paveiksai, siejami su Senuoju Testamentu, ant kolonų – Pranciškaus Smuglevičiaus „Dvylika apaštalų“. „Taip pat buvo grąžinti sakralūs objektai, gal ne 100 procentų, tačiau muziejininkai ir specialistai stengėsi interjerą atkurti pagal istorinę tiesą, žinoma, ir pagal ano meto galimybes“, – teigia restauratorius. – „Pamenu, vyko respublikinė Dainų šventė, o vyriausybė nutarė Arkikatedros varpinėje nupjauti kryžių, palikti tik perkūnsargį. Mes, restauratoriai, aktyviai kovojome, kad to neįvyktų. Pamenu, buvo liepta statyti pastolius ir imtis darbo, buvo daromas spaudimas. Tačiau mes reikalavome, kad būtų duotas raštiškas nurodymas. Galiausiai pavyko iškovoti, kad kryžiaus neliestų.“

Po poros metų buvo pateiktas užsakymas restauruoti Katedros vargonų drožybą. Šiam darbui teko kviesti specialistą iš Maskvos, nes Lietuva dar neturėjo savo auksuotojo. Trūkstamus elementus svečias atkūrė kartu su vietiniais meistrais. Šis darbas tapo precedentu, paskatinusiu atsirasti auksuotojų grupei ir Lietuvoje.

Buvo galvojama „muziejų“ pritaikyti ir vargonų muzikos koncertams. Tokiu būdu, anot pašnekovo, erdvė buvo pritaikyta miesto poreikiams, o kartu atkurta ir istorinė tiesa. Vargonus 1969 metais restauravo Potsdamo H. Šukės firma.

„Bendromis pastangomis siekėme atkurti kultūros paveldą. Žmonės dirbo atsidavę, kad visi kulto objektai būtų atkuriami pagal istorinę tiesą. Vėliau buvo pritaikoma prie to laiko dvasios, bet tai jau ne restauratorių darbas“, – pažymi E. Leparskas.

Lietuvos valdovų karūnos Maskvoje

„Kaip minėjau, gerai sutarėme su rusu auksuotoju Babičiumi, papasakojome jam Lietuvos istoriją, nusivedėme į Justino Marcinkevičiaus dramą „Katedra“. Sutarėme, kad aš nuimsiu tris karūnas nuo karstų, o jis išsiveš jas į Maskvą ir ten elektrolizės būdu nuauksuos. Sumokėjome jam kaip už „kitus“ darbus, nes tai buvo 1967 metai, ir jis išvyko“, – prisimena pašnekovas. Restauratoriai neaplenkė ir Katedros kriptos, kur palaidoti Lietuvos valdovai ir jų žmonos. Kiekviena detalė turi savo istoriją, viena jų susijusi su trimis žalvarinėmis karūnomis, puošusiomis tris sarkofagus.

Tuo tarpu lietuviai restauratoriai buvo pakviesti į Maskvą restauruoti Kremliaus mūrą. „Restauruojant Trakų pilį, pas mus lankėsi Maskvos pareigūnai, ir nors buvo įvairių nemalonumų, tikrinimų, galiausiai rusams labai patiko mūsų darbas, ir buvome perkelti restauruoti Kremlių. Jo mūras iš to paties laiko, kaip ir Trakų pilis“, – pasakoja E. Leparskas.

Tokiu būdu užsimezgę kontaktai labai pravertė Lietuvos specialistams. Jie buvo kviečiami įvairiems darbams, taip pat ir patys turėjo daugiau galimybių pasinaudoti kolegų kompetencija.

„Galusiai parsivežiau savo portfelyje paausiuotas karūnas į Vilnių ir jas pastatėme į senąją vietą. Apie šį projektą žinojo ir Paveikslų galerijos vadovas Romualdas Budrys.“

Jungtinė meno taryba

Meno kūrinių restauravimas truko ne vienus metus. Nuo 1981-ųjų restauruotas vidus, o 1984–1986 metais atlikti papildomi archeologiniai ir architektūriniai tyrimai. Buvo sten-

68 psl. – 1988 m.
spalio 23-osios rytą
po Šv. Mišių prie
Vilniaus Arkikatedros.
Fotografas Gediminas
Svitojus. LCVA

giamasi atlikti darbus kaip galima kompetentingiau ir atsižvelgiant į sakralinį šių objektų pobūdį. Kiekvieną sprendimą priimdavo bendra komisija, kuriai vadovavo E. Leparskas, o iš Bažnyčios pusės – monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Jam talkino kunigai Medardas Čeponis bei Edvardas Ridzikas.

„Kas kartą susitikę pirmiausia pasakydavome: „Vardan tos...“ – žodžio *Lietuva* tuomet dar nebuvo galima tarti“, – prisimena restauratorius. – „Aptardavom, kokio dydžio kryžių drožti virš centrinio altoriaus ar Šv. Kazimiero koplyčios elementus. Galiu pasakyti, kad praktiškai derinant klausimus nebūdavo sunkumų, grupė pasitikėjo manimi ir mūsų kolektyvu“.

Pasiruošimas konsekracijai

Kai vykstant Sąjūdžio suvažiavimui 1988 m. spalio 22-ąją Lietuvos komunistų partijos CK paskelbė apie Vilniaus arkikatedros grąžinimą tikintiesiems, restauratoriams teko dar daug ką nuveikti. Tuo metu kaip tik vyko seniausių kriptos freskų atidengimas ir konservavimas. Didelis kolektyvas dirbo Šv. Kazimiero koplyčioje, kur buvo restauruojamos Mikelandželo Palonio freskos ir skliautai. Kai kurios freskos buvo visiškai sunykusios, tad prieš gerą 100 metų jų vietoje priklijuoti P. Smuglevičiaus darbai.

Reikėjo naujai auksuoti ir sidabruoti visus koplyčios elementus ir skulptūras, tarp jų ir Šv. Kazimiero sakyklą. Dėmesio reikėjo visiems elementams: tapybai, lipdybai, drožybai... Šv. Kazimiero koplyčios sienų nišose stovi aštuonios medinės sidabruotos baroko stiliaus Lietuvos ir Lenkijos valdovų bei jų šeimos narių skulptūros.

„Tai – didžiuliai darbai. Praktiškai pirmą kartą buvo restauruojama aukštesniu lygiu – lig tol buvo atliekami tik palaikomieji darbai“, – teigia restauratorius. Prieš atidarant Katedrą dirbo ir archeologai.

„Dirbdavom pusantrą, kartais ir dvi pamainas, buvo skubama. Atnaujinom centrinių altorių, visus paveikslus, rėmus. Mums talkino ir Dailės muziejaus restauratoriai.“

Dailės muziejaus direktorius R. Budrys perėmė visus paveikslus, kurie nėra susiję su Katedra ir perkėlė juos į naujas ekspozicijas. Savo ruožtu grąžino Katedrai restauruotus paveikslus, kuriuos turėjo savo fonduose.

Iškilmingos Vilniaus arkikatedros atšventinimo apeigos ir šv. Mišios įvyko ankstų vasario 5-osios rytą. Joms vadovavo iš 18 metų tremties sugrįžęs vyskupas Julijonas Steponavičius.

1989 m. kovo 4 d. į Arkikatedrą buvo iškilmingai perneštas karstas su šv. Kazimiero palaikais, nuo 1953 metų saugotais Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje. 1993 m. buvo atstatytos skulptūros ant Katedros fasado.

Kun. MEDARDAS ČEPONIS: Už Katedros grąžinimą turime dėkoti Sąjūdžiui.

Vilniaus arkikatedros grąžinimo aplinkybės glaudžiai susijusios su sovietine „persitvarkymo“ politika, Sąjūdžio forma įgavusiu Lietuvos keliu į nepriklausomybę. Istorikai ir tų metų liudininkai tuometinės LKP sprendimą grąžinti svarbiausią Vilniaus šventovę tikintiesiems vertina kaip mėginimą saviems politiniams tikslams laimėti žmonių palankumą ir laiko. Kaip šis įvykis, Jūsų akimis, atrodė tuomet, kaip vertinate iš laiko perspektyvos?

Reikalavimas sugrąžinti Katedrą nebuvo naujas ir netikėtas – jau anksčiau buvo išsiųsta šūsnis raštų M. Gorbačioviui ir L. Brežnevui su prašymu grąžinti šventovę tikintiesiems. Jeigu neklystu, paskutinis toks raštas buvo parašytas 1987 metais, kai Lietuva šventė Krikšto 600 metų jubiliejų. Buvo prašoma grąžinti Katedrą, kad tikintieji galėtų švęsti ju-

biliejų pagrindinėje šventovėje ir kad sovietinė valdžia tokiu žingsniu praktiškai paliudytų deklaruojamą religijos laisvę, kuri anksčiau buvo tik pasakos.

Viskas netikėtai apsisvertė po 1987-ųjų įvykių prie Adomo Mickevičiaus paminklo, kai pradėjo bruzdėti Persitvarkymo Sąjūdžio veikla, ir situacija pradėjo rutuliotis Lietuvos komunistų partijai (LKP) nepalankia kryptimi. Įdomu tai, kad reikalavimas grąžinti Katedrą pirmiausia kilo ne iš Bažnyčios vadovų ar kunigijos – tai buvo Sąjūdžio dalyvių reikalavimas. Žinoma, jam priklausė ir dalis kunigų, bet stipriausiai tuo klausimu pasisakė Sąjūdžiui priklausę pasauliečiai.

Maskvos sprendimą grąžinti Katedrą LKP ir Algirdas Brazauskas norėjo panaudoti saviems tikslams – kuo ilgiau išlaikyti valdžią savo rankose. Kitaip tariant – laiku išleisti džinę iš butelio, kad viską ir toliau kontroliuotų LKP ir KGB. Kartkartėmis buvo mėtomi „saldainiukai“, kuriais mėginta patenkinti tarybinę liaudį... Pavyzdžiui, 1988 m. spalio 7-ąją, per sovietinės Konstitucijos dieną, ant Gedimino bokšto iškelta trispalvė. LKP turbūt tada dar nesuprato, kad praranda valdžią, ir vis dar elgėsi kaip katė su pele.

O spalio 22-ąją, Sąjūdžio suvažiavimo pirmosios dienos vakare, paskelbti, kad atiduodama Katedra, buvo tik žaidimas. CK biuro narys Lionginas Šepetys parašė raštelį ant servetėlės didumo lapelio ir atidavė į Sąjūdžio tribūną paskaityti. Po kokių penkerių metų mums susitikus jis patvirtino, kad pats susirado lapelį ir surašė. Jie pasinaudojo žmonių euforija.

Vyskupas Julijonas Steponavičius kategoriškai atsisakė „trumpam užsukti į Katedrą“ ir aukoti šv. Mišias už Sąjūdį buvusiam muziejuje. Tačiau vasario 5 d. pagaliau įvyko iškilmingos atšventinimo apeigos, buvo aukojamos Mišios prie centrinio altoriaus. Kodėl pasirinkta būtent ši data? Kodėl prireikė ištisų 10 savaičių?

Sąjūdžio suvažiavimo pirmosios dienos vakarą paskelbus, kad Vilniaus katedra grąžinama tikintiesiems, nusprendėme sekmadienį aukoti padėkos šv. Mišias. Pirmoji mintis buvo aukoti šv. Mišias pačioje Katedroje. Po to persigalvojome – kadangi šventovė dar nebuvo juridškai perduota, nusprendėme į ją neiti, o aukoti šv. Mišias prie Katedros.

Vilniaus Arkikatedros bazilikos atšventinimo iškilmės. Vilnius, 1989 m. vasario 5 d. Fotografai Algirdas Sabaliauskas, Vladimiras Gulevičius. LCVA

Man buvo pavesta pasirūpinti viskuo, kas būtina liturgijai: pakyla, indais, kunigų rūbais ir t. t. Maždaug dešimtą valandą vakaro entuziastingai nuėjome į Katedrą pasiruošti ir, savo nuostabai, radome joje vaikštinėjantį Dailės muziejaus direktorių Romualdą Budrį. Jis geranoriškai sutiko užleisti vieną patalpą kunigams apsirengti, padėjo įrengti pakylą. Kaip šiandien prisimenu jo žodžius: „Kadangi esi čia vadovas, aš tau duodu raktus ir nuo šiol jūs šeimininkai.“ Atsakiau: „Ne, direktoriau, jūs raktus atiduosite vyskupui J. Steponavičiui, nes jis yra tikrasis šeimininkas.“

Kad Katedra gražinta, o vyskupas negražintas į Vilnių, mažai kas ir kalbėjo. Mes, kunigai, kėlėme klausimą: kaip taip gali būti? Juk Katedra be vyskupo – ne Katedra.

Vėlų šeštadienio vakarą nusprendėme nusiųsti į Žagarę pas vyskupą J. Steponavičių kun. Virginijų Veilentą ir kun. Petrą Baniulį su pora pasauliečių, kad pakviestų ganytoją dalyvauti šv. Mišiose.

Kol jie nuvažiavo tokį atstumą, buvo jau apie pusę dviejų nakties. Pagyvenusį vyskupą jie pažadino išgąsdinę baladojimu į langą. Vyskupas išklausė, pasidžiaugė, bet pasakė: „Ne, į neatiduotą Katedrą aš nevažiuosiu ir prie Katedros šv. Mišių neaukosiu.“ Tada jie paklausė, ką daryti, ir J. Steponavičius pasiūlė kreiptis į Vincentą Sladkevičių, tuo metu buvusį Kaišiadorių vyskupą. Jau paryčiais nuvykę pas jį prikalbino, ir V. Sladkevičius atvažiavo į Vilnių.

Kadangi dar negalėjo oficialiai tvarkyti grąžinimo reikalų, lapkričio 14 dieną vyskupas J. Steponavičius pavedė tuometiniam arkivyskupijos valdytojui Algirdui Gutauskui sudaryti Katedros perėmimo komisiją. Tuo metu vyskupas jau buvo nutaręs, kad klebonu taps kunigas Kazimieras Vasiliauskas, o vikaru – Kastytis Matulionis. Tik Kūčių vakarą valdžia paskelbė, kad J. Steponavičiui leidžiama grįžti ir užimti vyskupo sostą Vilniuje.

Su Dailės muziejaus direktoriumi ir pavaduotoju nuvažiavę į Žagarę pas vyskupą detalčiai aptarėme, kaip turėtų atrodyti grąžinimo procesas. Romualdas Budrys paaiškino vyskupui, kokios sakralinės vertybės priklauso Katedrai ir galėtų būti greitai metu iš muziejaus saugyklų grąžintos į Katedrą. Vėliau prasidėjo Komisijos ir Dailės muziejaus bendras darbas. Rinkdavomės kas savaitę antradieniais ir aptardavome, ką reikia daryti. Dešimt savaitių ir užtruko, kad Katedra būtų paruošta atšventinti.

Kristaus paaukojimo, Grabnyčių šventę, Katedros atšventinimo datai parinko pats vyskupas J. Steponavičius. Tai buvo šviesos ir gėrio sugrąžinimo į Katedrą simbolis. Tad vasario 5 dieną, sekmadienį, įvyko perėmimas ir vyskupo ingresas.

Tikriausiai tuometiniams vilniečiams nebuvo lengva prisijaukinti šį tokį didelį pastatą, ilgus dešimtmečius simbolizavusį sovietinį smurtą. Kiekvieną vidudienį visos Lietuvos radijo bangomis mus pasiekdavo „Gedimino bokšto“ laikrodžio dūžiai, primindami apie prospektą, besidriekiantį iki Lenino aikštės. Kaip, Jūsų žiniomis, vyko parapijos kūrimasis, jos įsitraukimas į valstybės gyvenimą nauju statusu?

Iki karo Katedra neturėjo parapijos teritorijos. Atgavus šventovę teritorija buvo perimta iš Šv. Jonų bažnyčios, kad būtų galima įsteigti parapiją. Pamenu, kad mus, vilniečius, tuo metu siejo entuziazmas, garbės reikalas buvo lankytis grąžintoje Katedroje, dalyvauti šv. Mišiose, parodyti, kad lietuviams – tai pagrindinė bažnyčia. Gedimino bokšto laikrodžio dūžiai, bent jau man, nekėlė jokių asociacijų apie praeitį, gal tik pradžioje meldžiantis Katedroje jausdavosi, kad stinga maldos atmosferos, tarsi šventovė buvo dar neprikvėpuota. Bet pamažu susigyvenome.

Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas, vikaras Kastytis Matulionis ir truputį vėliau paskirtas vikaru dabartinis Telšių vyskupas Jonas Boruta daug darbavosi ir žengė pirmuosius žingsnius, kad parapijoje susikurtų gyvybinga bendruomenė.

TAUTINIO OLIMPINIO KOMITETO ATKŪRIMAS

Lietuvos žygis į Nepriklausomybės atkūrimą kupinas reikšmingų apsisprendimų. Vienas tokių – sprendimas 1988 m. gruodžio 11 d. atkurti Lietuvos tautinį olimpinį komitetą. Pirmos nacionalinės organizacijos nepriklausomybės atkūrimas buvo įkvepiantis pavyzdys kitoms istorinėms visuomenės raiškos sferoms, kėlęs išsivaduojamojo judėjimo dvasią ir tvirtinęs ryžtą atkurti Valstybę.

2013 m. gruodžio 11 d. istorinėje Lietuvos Respublikos Seimo Kovo 11-osios Akto salėje įvyko iškilmingas Lietuvos tautinio olimpinio komiteto atkūrimo 25-mečio minėjimas, kuriame pagrindinį pranešimą padarė ilgametis Komiteto prezidentas Artūras Poviliūnas.

A. POVILIŪNAS. Visų pirma ačiū už gražius žodžius, jūsų ekscelencijos Seimo Pirmininke, Ministrė Pirmininke, mano mielieji bendražygiai, užsienio šalių bičiuliai! Aš labai noriu padėkoti mano buvusiam studentui Vydui Gedvilui, kuris iškopė į tokias aukštas pareigas, ir ne tik aukštas pareigas, – jis laimėjo Europos moterų krepšinio čempionatą.

Gerbiamasis vicepirmininke, iš tiesų jūs esate ne tik nuostabus politinis lyderis, bet ir mūsų, sporto žmogus. Aišku, mano pasekėja Daina Gudžinevičiūtė, olimpinė čempionė, kurią aš labai gerbiu ir didžiuojuosi, kad po manęs nesustojo tas traukinys, kuris ir turi eiti toliau, geriau ir dar garbingiau, negu iki šiol buvo.

Mielieji mano kolegos, mielieji susirinkusieji, aš matau, kad čia yra ir mūsų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai, pirmosios Vyriausybės ministrai, todėl man labai malonu, kad tokioje salėje pagerbiamas Lietuvos tautinis olimpinis komitetas.

LTOK atkūrimo darbo grupė . 1988m. LTOK archyvas

Šiandien pažymime Tautinio olimpinio komiteto atkūrimo 25-etį, ir visų pirma noriu labai nuoširdžiai padėkoti Lietuvos Respublikos Seimo vadovybei, Seimo, Vyriausybės nariams už galimybę paminėti pirmos nepriklausomos Lietuvos organizacijos gražią sukaktį čia, šioje istorinėje Seimo salėje. Man tai yra pats didžiausias pasididžiavimas ir šiuo atveju visam gyvenimui. To meto Lietuvos spauda rašė: „tą 1988 m. gruodžio 11 d. vakarą džiaugsmo banga nusirito Lietuvos lygumom, kalvom, miškeliais, neaplenkdama nė vieno lietuvių širdies. Tą vakarą kas televizijos ekranuose, kas per radiją, kas pats savo akimis pamatė, kad olimpiniam suvažiavime atkurtas Lietuvos tautinis olimpinis komitetas. Atkurtas Lietuvos pasididžiavimas ir viltis.“ Turėjome žengti iš tiesų drąsų ir rizikingą žingsnį, atlaikyti Maskvos spaudimą ir įveikti daugelį kliūčių, peržengti psichologinius barjerus. Supratome elementarią tiesą: pirmiausia, be šio sprendimo negalėsime žengti ir kito svarbaus žingsnio, siekti svarbiausio tikslo – visų mūsų teisių atkūrimo Tarptautiniame olimpiniam komitete.

Kaip vienas iš suvažiavimo Lietuvos tautiniam olimpiniam komitetui atkurti organizatorių ir pirmasis atkurto Olimpino komiteto vadovas sukakties proga noriu padėkoti tiems, kurie nebijodami dar tuo metu grėsiančių didelių, švelniai tariant, nemalonumų, degė idėją turėti savo olimpinę organizaciją, kuri suteiktų galimybę Lietuvos sportininkams dalyvauti olimpinėse žaidynėse su Lietuvos trispalve. Mūsų siekį palaikė visa Lietuva. Į tuometinę „Sporto“ laikraščio redakciją ir mūsų atkūrimo darbo grupę plaukė laišakai su žmonių parašais, kuriuos suskaičiavo tuometinis Lietuvos tautinio olimpinio komiteto atkūrimo darbo grupės narys Vytautas Kukarskas, kuris žinomas šiandien kaip tarptautinės kategorijos krepšinio teisėjas. Ir žinote, kiek buvo surinkta? – 122 410 parašų! Tada tokiu rezultatu niekas negalėjo pasigirti. Aktyviausių darbo grupės narių pastangos visiems laikams išliks mano širdyje. Tai Albertas Bandžius, Vytautas Briedis, Algis Daumantas, Kleopas Girdžius, Janis Grinbergas, Roma Griniūtė-Grinbergienė, Arvydas Juozaitis, Juozas Jankauskas,

Į Pirmosios Lietuvos Tautinės olimpiados atidarymą atvyksta Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona (centre), Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Vladas Mironas (kairėje), Lietuvos Tautinio olimpinio komiteto pirmininkas Vytautas Augustauskas vėliau Augustaitis (dešinėje). Už jų - Kauno burmistras Antanas Merkys (dešinėje), Lietuvos Kariuomenės štabo viršininkas brig.gen. Jonas Černius (kairėje) ir kiti. Kaunas, 1938 m. liepos 17 d. Fotografas Mečislovas Smečechauskas. LCVA

Rimgaudas Juras, Antanas Kalanta, Donatas Kazlauskas, Dainius Kepenis, Vytautas Kučkovskis, Jonas Mackevičius, Valdas Malinauskas, Algimantas Mikutis, Kazimieras Motieka, Vytas Nėnius, Vytautas Padlipskas, Arūnas Pakula, Irena Ramelytė, Rimvydas Rimdžius, Pranas Rimša, Aleksandras Ronkus, Petras Statuta, Kazimieras Tamašauskas, Rimgaudas Tirilis, Gintautas Umaras, Antanas Vaitkevičius. (*Plojimai*)

Su giliu liūdesiu turiu pasakyti, kad šios šventės nesulaukė anapilin išėję Rimgaudas Juras, Arūnas Pakula, Kazimieras Tamašauskas, Roma Griniūtė-Grinbergienė, Janis Grinbergas, Pranas Rimša. Prašau jų šviesų atminimą pagerbti tylos minute.

Tylos minutė

Labai ačiū. Pažymėdami Lietuvos, o kartu Latvijos bei Estijos olimpinį komitetą su kaktis, nejučia grįžtame į 1988–1989-uosius – Atgimimo – metus. Nuostabus laikotarpis, kupinas vilčių, didelio noro kiekvienoje Baltijos šalyje ne tik atkurti olimpines organizacijas, savarankiškai, su savo valstybių vėliavomis dalyvauti olimpinėse žaidynėse, bet ir demokratizuoti patį sportą. Tuometinis laikotarpis, kai reikėjo rengti dokumentus dėl paties suvažiavimo, nebuvo lengvas. Nors Vytas Nėnius, čia sėdintis pirmoje ar antroje eilėje, kaip nepaprastai gabus Lietuvos tautinio olimpinio komiteto atkūrimo organizatorius, iš visų aukščiausių to meto Komunistų partijos Centro komiteto ir LTSR Aukščiausiosios Tarybos vadovų surinko parašus, kad Lietuva turi atkurti Lietuvos tautinį olimpinį komitetą, jau tada buvo aišku, kad lengva nebus. Sprendžiant politinius klausimus reikėjo konsultuotis ne tik su mūsų darbo grupėje dirbusiais Sąjūdžio tarybos nariais Kazimieru Motieka, Arvydu Juozaičiu, bet ir čia taip pat esančiu, sakyčiau, Sąjūdžio ideologu Romualdu Ozolu, ir su Vytautu Landsbergiu, retkarčiais turėjau išklausti ir savo tuometinio tiesioginio vadovo Sporto komiteto pirmininko Zigmanto Motiekaičio nuomonės. Istorija parodė, kad mūsų laimei iš esmės jis buvo įžvalgus ir tolerantiškas žmogus, palaikęs mūsų siekius. Ačiū jam už tai.

Pirmieji iš Baltijos šalių savo olimpinį komitetą atkūrė latviai – 1988 m. lapkričio mėnesį. Tiesa, pavadino jį Laikinuoju olimpinio komitetu – kad neerzintų Maskvos. Reakcija buvo labai greita. Gruodžio 3 d. supervalstybės olimpinio komiteto posėdyje Latvijos sprendimas – atkurti Olimpinių komitetą – buvo pasmerktas. Kaip tuometinis LTSR sporto komiteto pirmininko pavaduotojas svečio teisėmis galėjau dalyvauti šiame posėdyje ir nepaisydamas tokios griežtos nuostatos latvių atžvilgiu tuometiniam TSRS sporto komiteto vadovui, TSRS olimpinio komiteto pirmininkui įteikiau oficialų kvietimą dalyvauti Lietuvoje gruodžio 11 d. rengiamame suvažiavime mūsų olimpiniam komitetui atkurti. Prezidiume sėdėjęs TSKP CK vienas iš veikėjų, sektoriaus vedėjas Gončiarovas šiurkščiai rėžė: „Tokiems separatistams, kaip A. Poviliūnas, ne vieta būti nei partijoje, nei šioje salėje“. Puikiai supratau šių žodžių reikšmę.

Laimei, į Lietuvą grįžau netrukdomas. Vis dėlto baimės buvo, ir prieš pat suvažiavimą turėjome priimti tam tikrus kompromisinius sprendimus. Suvažiavimo nukelti nenorėjome, tad buvo pasiūlyta (kiek prisimenu, A. Kalantos ar A. Juozaičio) įkurti Lietuvos olimpinę lygą – organizacijos Sporto lyga prototipą. Ji pirmoji ėmėsi tvarkyti olimpinius Lietuvos sporto reikalus 1924 ir 1928 metais. Mums buvo svarbiausia, kad suvažiavimas įvyktų. Dainius Kepenis, Irena Ramelytė, Rimgaudas Juras ir kiti valdybos žmonės dirbo naktimis, kad būtų pakeistos net akreditacinės kortelės – vietoj „Suvažiavimas atkurti Olimpinių komitetą“ įrašinėjo „Suvažiavimas įkurti Olimpinių lygą“.

Turiu pasakyti, kad tos akimirkos iš tiesų buvo labai sudėtingos ir man asmeniškai, ir kaip darbo grupės vadovui, tačiau greta buvo tokių žmonių, su kuriais galėjau pasitarti, daug ką apsvastyti ir padaryti taip, kad būtų iš tiesų gerai. Visų pirma tai Kazimieras Motieka. Išvakarėse su Kazimieru sutarėme, kad kaip darbo grupės vadovas savo pranešime neminėsiu nei olimpinio komiteto, nei lygos, o kalbėsiu apie tai, kad turime atkurti olimpinių

organizaciją. O jau jis padarys savo darbą. Taip ir įvyko. Užlipęs į sceną tuometiniuose Profsąjungų rūmuose, Kazimieras Motieka tarė: „Lietuvos jaunime, Lietuvos sporte! Kas šiandien esame, jeigu TSRS olimpinis komitetas savo plenumo nutarime sugebėjo, švelniai tariant, išstenėti tik tiek, kad 1949 metais, tarybinės santvarkos metais, pažadėjo mums suteikti tik juridinio asmens statusą, leisti užsiimti kiek nors ūkine finansine veikla ir atidaryti einamąją sąskaitą? Siūlau atkurti Lietuvos tautinį olimpinį komitetą!“ Tada faktiškai mes galėjome ir baigti suvažiavimą, nes daugiau kaip 500 žmonių, kurie dalyvavo tame suvažiavime, atsistojo ir skandavo – Lietuva, Lietuvos olimpinis komitetas! Iš tikrųjų suvažiavimas tęsėsi, reikėjo priimti daug dokumentų, tačiau svarbiausias darbas buvo padarytas, ir tai padarė Kazimieras Motieka, kuris yra šioje salėje. Žinau, kad jam skambino Arvydas Juozaitis, jis irgi išvakarėse bijojo, kad gal kas nors ne taip išeis ir panašiai, bet padarėme tą, ką padarėme.

Vis dėlto mūsų kelias į oficialų Lietuvos tautinio olimpinio komiteto pripažinimą buvo ilgas ir vingiuotas. Praėjo daugiau kaip metai, kol gavome teisę įžengti į Tarptautinio olimpinio komiteto rūmus Lozanoje. Tai įvyko 1990 m. vasario 15 d. Trijų atstovų delegaciją iš Lietuvos – dukart olimpinį čempioną Gintautą Umarą, spaudos atstovę Romą Grinbergienę ir mane – priėmė Tarptautinio olimpinio komiteto generalinis direktorius Fransua Karardas ir ryšių su nacionaliniais olimpiniais komitetais direktore Ana Bedou. Tai buvo pažintinis susitikimas, kuris nieko nespėdė, tačiau generalinis direktorius suprato, jog Baltijos šalys turi svarų ir pagrįstą argumentą – Tarptautinio olimpinio komiteto kalte, kad 1951 m. jis pripažino TSRS olimpinį komitetą nepašalindamas iš jo Baltijos šalių olimpinių komitetų. Kartu su mumis buvo kolegos iš Latvijos ir Estijos, kurie ir šiandien yra mūsų svečiai.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybai atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, po kelių dienų, kovo 14-ąją, Lietuvos sporto komiteto kolegija ir Lietuvos tautinio olimpinio komiteto vykdomasis komitetas priėmė kreipimąsi į sporto organizacijas, mūsų šalies sportininkus, trenerius ragindamas nedalyvauti TSRS rinktinėse bei

Lietuvos futbolo komanda Olimpinėse žaidynėse Prancūzijoje Paryžius Prancūzija, 1924 m. Fotografija „AN Paris“ LCVA

TSRS čempionatuose kaip kitos šalies varžybose, jeigu jie nėra atviri. Ir tai buvo padaryta. Reikia pasidžiaugti mūsų sportininkų pilietine pozicija – žengę tokį žingsnį jie parodė, kad Nepriklausomybė jiems brangesnė už sportinę karjerą, nes tarptautinė Lietuvos sporto izoliacija truko daugiau kaip metus. Kolaborantų tarp Lietuvos sportininkų nebuvo. Man tai buvo didžiausias džiaugsmas, bet kartu ir tam tikra neviltis, kad daugelis jų, Lietuvai pasaulyje pačiu aukščiausiu lygiu galinčių atstovauti sportininkų, iš tiesų paaukojo savo karjerą dėl Lietuvos nepriklausomybės. Tačiau šiuo atveju aš didžiuojuosi Lietuvos sportininkais.

Mes vėl siekėme susitikimo su Tarptautinio olimpinio komiteto vadovais, ir liepos 30 d. Tarptautinio olimpinio komiteto prezidentas Chuanas Antonijas Samarančas priėmė mūsų keturių – Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Tarybų Sąjungos – nacionalinių olimpinių komitetų vadovus. Lietuvos delegacijoje buvo Lietuvos tautinio olimpinio komiteto viceprezidentas, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Kazimieras Motieka, Olimpino komiteto vykdomojo komiteto nariai, olimpinis čempionas Arvydas Sabonis, spaudos atstovė Roma Grinbergienė ir aš, kaip Lietuvos olimpinio komiteto vadovas. Tarptautinio olimpinio komiteto prezidentas perskaitė mūsų atvežtą trijų Baltijos šalių vadovų Vytauto Landsbergio, Aanatolijaus Gorbunovo ir Arnoldo Riuitelio laišką, kuriame Tarptautinio olimpinio komiteto prezidento prašoma atstatyti mūsų nacionalinių olimpinių komitetų teises tarptautiniame sąjūdyje. Prezidentas J. A. Samarančas priėmė sprendimą sudaryti specialią komisiją Baltijos šalių problemoms spręsti. Ypatingą įspūdį jam paliko pokalbis su olimpinio čempionu Arvydu Saboniu. Tuo metu jis žaidė Ispanijos Valjadolido „Forumo“ komandoje, gerai kalbėjo ispaniškai. Pokalbis vyko pietų metu, ir Arvydas pasakė, kad mūsų šalies sportininkai nori dalyvauti olimpinėse žaidynėse ir atstovauti tik savo šaliai, o TSRS rinktinėse jie tikrai nedalyvaus. Manychiau, tie žodžiai jam paliko didžiausią įspūdį. Žinote, kai kalba funkcionieriai, vadovai ir t. t., atrodo, kad jiems kažko reikia, tačiau kai pasako tokie didūs sportininkai kaip Gintautas Umaras, Arvydas Sabonis ar Šarūnas Marčiulionis, tai yra iš tikrųjų didelis dalykas.

Po to pokalbio, kai buvo sukurta olimpinė komisija mūsų reikalams spręsti, vėl tęsėsi olimpinė tyla. Praėjo nemažas laiko tarpas. 1991 m. sausis, kruvinieji Sausio 13-osios įvykiai pašiurpino visą pasaulį. Iškilo pavojus ir mūsų Olimpiniui komitetui. Lietuvos tautinis olimpinis komitetas priėmė nutarimą, kad kilus Lietuvos tautinio olimpinio komiteto sunaikinimo grėsmei jo veiklai tęsti sudaromas įgaliotasis Olimpiniis komitetas užsienyje. Šio komiteto nariais buvo patvirtinti Valdas Adamkus, mūsų Prezidentas (tuo metu jis dar nebuvo Prezidentas), – Jungtinėse Amerikos Valstijose, Valdemaras Chomičius – Italijoje, Jurgis Jonavičius – Australijoje, Šarūnas Marčiulionis – Jungtinėse Amerikos Valstijose, Arvydas Sabonis – Ispanijoje. Dabartinis „Olifėjos“ generalinis direktorius Antanas Muraška visus Lietuvos tautinio olimpinio komiteto archyvus vežė slėpti į savo gimtinę Žiežmariuose. Iš tikrųjų, tai buvo sudėtingas laikotarpis. Tai buvo... net negaliu įvardyti, kaip mes pergyvenome, tačiau jeigu tokie nutarimai buvo parengti ir priimti, tai jūs suprantate, kas buvo. Laimei, tokio komiteto veiklos neppureikė.

1991 m. liepos 9 d. mes, trijų Baltijos šalių olimpinių komitetų vadovai (aš buvau kartu su Kazimieru Motieka), buvome pakviesti į Tarptautinio olimpinio komiteto būstinę. Savo tikslą pasiekėme. Mūsų atkaklumas Tarptautinio olimpinio komiteto prezidentą paveikė taip, kad jis pasakė: „Sprendimas turi būti priimtas ir sportininkai neturi nukentėti.“ Prezidentas J. A. Samarančas tada pareiškė, kad netgi jeigu ateityje ir nebus politinių sprendimų, tiek Lietuvos, tiek Latvijos, tiek Estijos sportininkai olimpinėse žaidynėse dalyvaus su Tarptautinio olimpinio komiteto vėliava.

Po rugpjūčio pučo žlugus sovietų imperijai, Tarptautinis olimpinis komitetas jau buvo parengęs visus dokumentus, kad prezidento pažadas būtų įvykdytas. Rugsėjo 18 d. buvo-

me pakviesti į Tarptautinio olimpinio komiteto posėdį Berlyne. Kartu su savo kolegomis iš Latvijos, Estijos kalbėjomės, kad griuvo antroji Berlyno siena. Mes buvom pakviesti į Tarptautinio olimpinio komiteto šeimą ir prezidentas J. A. Samaranchas pasakė, kad pripažinti trijų Baltijos šalių nacionalinius olimpinis komitetus ir gražinti juos į tarptautinį olimpinį sąjūdį kliūčių nėra. Mes buvome iš tiesų laimingi, kad trijų Baltijos olimpinis komitetų vienybė davė tokį rezultatą. Mes iš tiesų tuo metu buvom nepaprastai nepaprastai vieningi. Jeigu mūsų kolegos yra čia, šioje salėje, tai demonstruoja tą patį vieningumą.

Lapkričio 11 d. po Tarptautinio olimpinio komiteto balsavimo paštu teigiamų rezultatų mes buvome jau ir *de jure* tarptautinės olimpinės šeimos nariai ir gavome kvietimus dalyvauti 1992 m. žiemos olimpinėse žaidynėse Albervilyje ir olimpiados žaidynėse Barselonoje.

Taip sėkmingai baigėsi mūsų kelias į pripažinimą. Prasidėjo naujas gyvenimo etapas. Lietuvos tautinis olimpinis komitetas labai greitai integravosi į tarptautinę olimpinę šeimą ir, anot buvusio Tarptautinio olimpinio komiteto prezidento Žako Rogo, tapo, cituoju, „vienu reikšmingiausių narių, dalyvaujančių visose olimpinėse žaidynėse ir kituose tarptautiniuose renginiuose, taip pat tarptautinėse sporto organizacijose“. Lietuvos sportininkai, grįžę į olimpinę šeimą, pradedant 1992 m. Barselonos olimpinėse žaidynėse laimėtais Romo Ubarto aukso medaliu ir mūsų krepšininkų bronzos medaliais ir baigiant Londono olimpinėmis žaidynėmis, iškovojo 6 aukso, 5 sidabro ir 10 bronzos medalių. Paskaičiuokime mūsų krepšininkų tris kartus laimėtus bronzos medalius, padauginkime iš dvylikos ir suprasime, kad fiziškai tų medalių yra daug daugiau.

Kita vertus, mūsų tik trys milijonai, o, pavyzdžiui, Indija per savo visą laikotarpį yra iškovojo tik vieną aukso medalį. Tai įsivaizduokit, kokie mūsų pasiekimai! Aš turiu omeny ne tik Nepriklausomybės laikotarpį, bet ir tuos žmones, kurie iškovojo medalius būdami Tarybų Sąjungos rinktinės nariais. Tai fenomenalūs pasiekimai.

Pirmosios Lietuvos Tautinės olimpiados atidarymo iškilmės. Kaunas, 1938 m. liepos 17 d. Pb. „Karys“, 1938 m. Nr.29. Fotografas Julius Miežlėškis. LCVA

Paskutinėse 2012 m. Londono olimpinėse žaidynėse iškovoti 5 medaliai – 2 aukso, 1 sidabro ir 2 bronzos. Dar 11 sportininkų iškovojo prizines 4–7 vietas. Neoficialioje įskaičiuje užimta 34 vieta tarp 204 olimpinių delegacijų. O jeigu pridėsime dar vyrų krepšinio rinktinę, kurią labai kritikavome ir sakėme, kad aštunta vieta yra prasta, tačiau tai irgi oficialiai yra vieta, už kurią gaunami diplomai, tai prizinė vieta, tad faktiškai 33 Lietuvos atletai iš 62 dalyvavusiųjų parsivežė arba medalius, arba olimpiados žaidynių diplomus. Taigi yra kuo pasidžiaugti.

Gerbiamieji iškilmingo minėjimo dalyviai, mieli svečiai! Naudodamasis proga dar kartą noriu padėkoti visiems, aktyviai dirbusiems atkuriant olimpinį komitetą, rėmusiems šią idėją. Išskirtinai norėčiau tarti padėkos žodžius Latvijos ir Estijos kolegoms, su kuriais ranka rankon siekėme bendro tikslo. Kartu sėkmingai dirbame ir šiandien.

Labai norėčiau padėkoti buvusiam Lenkijos Respublikos Prezidentui Aleksandrui Kvasnevskiui, 1989 metais buvusiam mano kolegai olimpinio komiteto prezidentui, kuris pirmasis oficialiai spaudoje įvardijo, kad Varšuvoje įvyko Lietuvos ir Latvijos olimpinių komitetų vadovų susitikimas.

Taip pat noriu nuoširdžiai padėkoti Islandijos olimpiniam komitetui, tvirtai palaikiusiam mūsų siekius tarptautinėje arenoje.

Didelė padėka šalies vadovams, visoms Lietuvos vyriausybėms, kurių dėmesys olimpiniam sąjūdžiui buvo ir yra išskirtinis.

Dėkoju Lietuvos žiniasklaidai, kuri visus šiuos 25 metus mus gyrė ir peikė, daugiau kritikavo nei liaupsino, tačiau niekada nebuvo abejinga. Tai yra svarbiausia. Mes darome iš to išvadas.

O didžiausia padėka Lietuvos žmonėms, kurie mylėjo ir myli sportą. Labai ačiū jums visiems. (*Plojimai*)

LTOK atkūrimo minėjimas Seime 2013 m. gruodis. LTOK archyvas

PRISTATYMAI

LIETUVIŲ MINTIS OKUPACIJOJE

**LIETUVOS POLITINĖS MINTIES ANTOLOGIJA. III. Politinė mintis Lietuvoje
1940–1990. Vilniaus universiteto leidykla. Vilnius. 2013. 640 p.**

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto parengtos *Lietuvos politinės minties antologijos* trečiasis tomas pateikia okupuotosios Lietuvos žemėje likusių žmonių kelio į autentišką savivoką apžvalgą.

Keista ir kraupu tame pačiame puslapyje matyti Antano Sniečkaus, Genriko Zimano ir Adolfo Ramanausko-Vanago, Antano Terlecko bei kitų nesutaikomų antagonistų nuotraukas. Bet ar ne šita savijauta ir yra vienas vertingiausių knygos mums siunčiamų epochos apibūdinimų, kurį tekstai tik pagilina ir konkretizuoja? Okupantai ir okupuotieji – greta, toje pačioje visuomenėje, o skiriamoji riba – viduje, kankinamai ieškanti išraiškos veiksmais. Šia prasme Antologijos tomas yra kelių į veiksnų pasipriešinimą paieškų istorija.

Kai nuslopinamas ginkluoto pasipriešinimo okupantams judėjimas, o su okupacija susitaikiusiųjų viltys dėl *komunizmo su žmogiškuoju veidu po Prahos pavasario* pasirodo buvusios iliuzinės (tai kryptiškai atstovauja *Problemų* žurnalo mintis ir kai kurie pagrindiniai leidiniai), laisvėjimo ir išsivadavimo paieškos perkeliama į pagrindį (*Katalikų Bažnyčios Kronika* ir visas pluoštas nelegalių žurnalų). Viešumoje transformuojasi būsimojo Sąjūdžio žingsnis po žingsnio filosofija ir oficialųjį marksizmą atmetinėjanti filosofinė mintis (A. Šliogeris, A. Patackas ir kt.).

Antologijos tomas pristato ir svarbiausias politines programas bei deklaracijas, pretenduojančias į valstybės atkūrimo ir kūrimo planus. Svarbu pabrėžti, kad nė vienas iš šių dokumentų nebuvo tiek žinomas ir pripažintas, kad būtų galėjęs tapti mintiniu atsparos tašku valstybės atkūrimo nacionalinei programai, todėl Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Bendroji programa (1988 11 23) buvo kuriama remiantis išimtinai konkrečia patirtimi, leidusia įteisinti daug sinkretizmų, kurie turėjo rimto poveikio 1990 metais atkurtos Lietuvos gyvenimui.

Okupacijos meto politinės minties istorija dar tik pradedama tyrinėti. Tekstai, kuriais Antologijos sudarytojai pasirinko pristatyti visuomenės idėjinę ir politinę diferenciaciją, suteikia galimybę ano meto tikrovę pajusti gana autentiškai ir dramatiškai.

Visi trys Antologijos tomai yra neabejotina lietuvių nacionalinės minties istorijos vertybė, turėsianti stipraus poveikio mūsų civilizacinei brandai. Turėdami tokią rimtą historiografinę lietuvių politinės minties XX amžiaus panoramą, visai pagrįstai galėtume tikėtis sulauksią kitų, jau ankstesnių epochų, tautos politinės mąstysenos srovę pristatančių Antologijos tomų, visų pirma – į Nepriklausomybės mąstymą vedančių minčių lietuviams esant carinės okupacijos priespaudoje.

R. O.